

ა. ლორია

მ. სურმავა



K 252436
3

საბიბლიოთეკო საქმის ისტორია

თბილისი
2006

F 88049
3



ა. ლორია მ. სურმავა

საბიბლიოთეკო საქმის ისტორია

(ნაკვეთი პირველი)

სახელმძღვანელო ბიბლიოთეკათმცოდნეობისა და საინფორმაციო
ტექნოლოგიების სპეციალობის სტუდენტებისათვის

თბილისი 2006

A. Loria, M. Surmava

The History of Library job

The textbook is based on the studying program and mainly contains the aims of studing process and demands not only the Bakalavriats but Magistraits as well. The text-book is based on old and new materials taken from compter. Maintioned teks-book is full in deatils and contents and is determined to adit in three volumes. In the first volume is given the history of arckaic, antic and medieval Library activisties. This text-book well help students and interested persons. We hope that this book will help young generation in their future.

ნაშრომში განხილულია ძველი, შუა საუკუნეებისა და ახალი ისტორიის მსოფლიოს ცივილიზებული ქვეყნების საბიბლიოთეკო საქმის განვითარების საკითხები. ძირითადად გათვალისწინებულია სტუდენტებისათვის. დაფუძნებულია ადრეულ და ახალ გამოკვლევებზე. დაეხმარება აგრეთვე მოცემული თემით დაინტერესებულ მკითხველებსაც.

რედაქტორი: ნ.გომართელი

რეცენზენტები: ი. ფილაური
 ბ. თაყნიაშვილი

გამომცემლობა

ISBN 99940-62-90-5 (პირველი ნაკვეთი)

სპეც-201
შეამოწმებულია

K 252436

ს ა შ ა რ თ ვ ე ლ ო ს
პ ა რ ლ ა მ ე ნ ტ ი ს
ქ რ ო ვ ე ლ ი
ბ ი ბ ლ ი თ ე კ ა

მასალის სიუხვის გამო სახელმძღვანელო „საბიბლიოთეკო საქმის ისტორია“ განზრახულია გამოიცეს სამ ნაკვეთად. პირველში მოცემულია არქაული, ანტიკური და შუა საუკუნეების მსოფლიო საბიბლიოთეკო საქმის ისტორია. მეორე ნაკვეთი დაეთმობა მსოფლიოს საბიბლიოთეკო საქმეს უკვე კაპიტალიზმის განვითარების ეპოქაში. მესამე ნაკვეთი მთლიანად მიეძღვნება რუსეთისა და საქართველოს საბიბლიოთეკო საქმეს ადრეული ფეოდალური ხანიდან ჩვენ დრომდე.

სახელმძღვანელო აგებულია სასწავლო პროგრამის მიხედვით და ძირითადად სწავლების მიზნებს ითვალისწინებს; მხედველობაშია მიღებული არა მარტო ბაკალავრიატის, არამედ მაგისტრატურის მოთხოვნილებები. იგი ემყარება ადრეული პერიოდისა და უახლესი ხანის ლიტერატურას, ასევე კომპიუტერში მოძიებულ მასალას.

მხედველობაშია მიღებული, რომ საბიბლიოთეკო საქმის ისტორიაში ქართულ ენაზე ძალიან მწირი ლიტერატურა მოიპოვება, მით უმეტეს, მსოფლიოს ქვეყნების გარშემო; ამგვარი სახელმძღვანელო არასოდეს გამოცემულა და ეს პირველი ცდაა, რომელიც, ცხადია, თავისუფალი არ იქნება გარკვეული ხარვეზებისგან. ვფიქრობთ, სახელმძღვანელო კარგ სამსახურს გაუწევს სტუდენტებსა და საბიბლიოთეკო საქმის ისტორიით დაინტერესებულ მკითხველთა ფართო წრეს.

გამომცემლები იმედოვნებენ, რომ თანამედროვე პირობებში საინფორმაციო ტექნოლოგიების მეშვეობით სტუდენტები შეძლებენ დამატებითი მასალა მოიპოვონ მიღებული ცოდნის გასადრმავებლად. ამ შემთხვევაში მოცემული სახელმძღვანელო მათთვის ერთგვარი გზამკვლევის როლსაც შეასრულებს.



1. საბიბლიოთეკო საქმის ისტორია რობორტ მეცნიერებას

1.1. საბიბლიოთეკო საქმის ისტორიის კვლევის საგანი და პერიოდიზაცია

ყველა მეცნიერებას თავისი კვლევის საგანი გააჩნია. იგი ძირითადად გამოხატავს იმ მოვლენების განზოგადებულ თავისებურებებს, რომელთაც ესა თუ ის მეცნიერება შეისწავლის. მასში გათვლიანებულია ყველაფერი, რაც ამ მეცნიერების კვლევის არეში შედის.

მეცნიერების წარმოშობა და განვითარება თავიდან ბოლომდე დამოკიდებულია ობიექტურ კანონზომიერებაზე და ცხოვრებისეული აუცილებლობითაა გამოწვეული.

საბიბლიოთეკო საქმე საზოგადოებრივ მოვლენას წარმოადგენს და მჭიდროდაა დაკავშირებული საზოგადოების განვითარების პროცესთან.

ყოველი მეცნიერება დინამიურია – იზრდება, იცვლება, მოდერნიზდება, ნაწილებად იშლება და ა.შ.

ყოველი ზემოთქმული სავესებით ახასიათებს საბიბლიოთეკო საქმის ისტორიასაც. ზოგ შემთხვევაში მას წიგნის ისტორიას უკავშირებდნენ, ზოგჯერ – წიგნმცოდნეობას, რაც იმით აიხსნება, რომ ჯერ კიდევ არ იყო ზუსტად განსაზღვრული მისი კვლევის საგანი.

ამ ბოლო ხანებში გამოიკვეთა ტენდენცია, საბიბლიოთეკო საქმის ისტორია ბიბლიოთეკათმცოდნეობის შემადგენელ ნაწილად იქნეს აღიარებული. ეს არაა გასაკვირი, რადგანაც ბიბლიოთეკათმცოდნეობისა და საბიბლიოთეკო საქმის ისტორიის კვლევის ობიექტი ერთია, მაგრამ კვლევის ობიექტი კვლევის საგნად არ უნდა მივიჩნიოთ.

თუ ბიბლიოთეკათმცოდნეობის კვლევის საგანი ეს წიგნი და მკითხველია ორგანიზებული ურთიერთობის პირობებში, საბიბლიოთეკო საქმის ისტორია ამ ურთიერთობის განვითარების პროცესებს იკვლევს. მას აინტერესებს, თუ როგორ



და რა გზით ვითარდებოდა საბიბლიოთეკო საქმიანობით მოვიდა ის ჩვენამდე და რა ელის მომავალში.

როგორც ყოველგვარ ისტორიას, საბიბლიოთეკო საქმის ისტორიასაც კვლევის გარკვეული არე გააჩნია – ის ეძიებს როგორც წარსულს, ისე აწმყოსაც, და განჭვრეტს მომავალს. საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ისტორია იკვლევს რა წარსულსა თუ აწმყოს, მისი ერთ-ერთი პრაქტიკული ღირებულება იმაშია, რომ იგი კაცობრიობას აიარაღებს მომავლის პროგნოზებით, საზღვრავს მიმართულებებს, აკეთებს სამომავლო დასკვნებს. ამრიგად, ისტორია არა მარტო წარსულის ფაქტების კონსტატაციაა, არამედ მათი ანალიზის საშუალება. მის მიერ გამოტანილი დასკვნები ხელს უწყობს თანამედროვეობას, განჭვრიტოს მომავალი.

იგივე ითქმის საბიბლიოთეკო საქმის ისტორიაზეც. იკვლევს რა წარსულსა და აწმყოს, მომავლის პროგნოზირების საშუალებასაც იძლევა. შეიძლება ითქვას, რომ მისი კვლევის საგანია საბიბლიოთეკო საქმის ჩამოყალიბებისა და განვითარების კანონზომიერებანი კონკრეტულ-ისტორიულ გარემოში. იგი შეისწავლის ისეთ საკითხებს, როგორიცაა: ბიბლიოთეკების წარმოშობა და ჩამოყალიბება სხვადასხვა ქვეყნებში, მათი ფუნქციები სხვადასხვა დროს, ნაირსახეობანი, ადგილი საზოგადოებაში, ფონდების შემადგენლობა, ბიბლიოთეკის როლი ტექნიკის, მეცნიერების, განათლების, კულტურის განვითარებაში, მისი წვლილი მასის ინფორმირებაში და სხვ.

საბიბლიოთეკო საქმის ისტორიის შესწავლა ხდება ეპოქალურად, ცალკეული პერიოდისა და ქვეყნის მიხედვით. ამ შემთხვევაშიც არ არსებობს ერთიანი, საყოველთაო აზრი. ჩვეულებრივ, პერიოდულად დაყოფა ხდება ისტორიულად ცნობილი პერიოდიზაციის მიხედვით, რაც სავსებით სამართლიანია, რადგანაც სწორედ ისტორიული განვითარება განაპირობებს საბიბლიოთეკო საქმის განვითარებას. საბიბლიოთეკო საქმე, როგორც საზოგადოებრივი მოვლე-



ნა, უშუალოდაა დამოკიდებული ყოველგვარ საზოგადოებრივ პროცესზე, იქნება ეს პოლიტიკური, ეკონომიური კულტურული ხასიათისა. მაგრამ პერიოდიზაციის განსაკუთრებულ ვარიანტებსაც ვხვდებით - როცა პერიოდების გამოყოფა ხდება არა ისტორიის პერიოდულობის, არამედ საბიბლიოთეკო პრაქტიკაში მომხდარი თვისებრივი ცვლილებების მიხედვით.

რაც შეეხება საბიბლიოთეკო საქმის ისტორიას, როგორც სასწავლო დისციპლინას, მისი შესწავლა ხდება განსაზღვრული პროგრამის მიხედვით, რომელიც სასწავლო გეგმის საათებს ითვალისწინებს. მას თავისებური სტრუქტურა აქვს. უპირველეს ყოვლისა, შეისწავლება საბიბლიოთეკო საქმე მსოფლიოს წამყვან ქვეყნებში უძველესი პერიოდიდან დღემდე, შემდეგ - საბიბლიოთეკო საქმე რუსეთში და დასასრულს - საქართველოში (სხვადასხვა ეპოქათა მიხედვით). საბიბლიოთეკო საქმის ისტორია ჯერ სრულყოფილად ჩამოყალიბებული არ არის და იგი განვითარების სტადიაშია.

1.2 საბიბლიოთეკო საქმის ისტორიის ადგილი მენივერებათა სისტემაში

არც ერთი მეცნიერება არ ვითარდება სხვა მეცნიერებებთან კავშირის გარეშე იზოლირებულად. ზოგ შემთხვევაში ერთი მეცნიერული სისტემა რომელიმე სხვა მეცნიერებიდან გამომდინარეობს და მის დაქვემდებარებაშია, ზოგნი კი მხოლოდ ინტეგრირებით კმაყოფილდებიან, ერთმანეთს ავსებენ და ავითარებენ, არის ისეთი სისტემებიც, რომელსაც მხოლოდ შეხების წერტილები აქვს ერთმანეთთან; ზოგს კიდევ მხოლოდ ამა თუ იმ კუთხით აინტერესებს ესა თუ ის მეცნიერება, ზოგი კიდევ მხოლოდ სარგებლობს იმ მონაპოვართ, კვლევის იმ შედეგებით, რომელიც სხვა მეცნიერებას მიუღია და ა.შ.

საბიბლიოთეკო საქმის ისტორიას ყოველთვის ახასი-



ათებადა სულ უფრო მზარდი ურთიერთკავშირი სხვა მეცნიერულ სისტემებთან. მეთოდოლოგიური თვალსაზრისით განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს საბიბლიოთეკო საქმის ისტორიის კავშირს წიგნისა და საბიბლიოთეკო საქმის შემსწავლელ მეცნიერებათა კომპლექსებთან, უპირველეს ყოვლისა, წიგნმცოდნეობასა, წიგნის ისტორიასა და ბიბლიოთეკათმცოდნეობასთან.

წიგნმცოდნეობა და წიგნის ისტორია, რომელიც შეისწავლის წიგნის, როგორც საკაცობრიო-საყოველთაო მოვლენას, მისი ჩამოყალიბებისა და განვითარების გზას, საბიბლიოთეკო საქმის ისტორიას ასაზრდოებს კვლევის შედეგებით, რომელსაც თვითონ აღწევს. ამის გარეშე შეუძლებელია საბიბლიოთეკო საქმის ისტორიის მოვლენების მთელი სიღრმით შესწავლა. საბიბლიოთეკო საქმის ისტორიის კვლევისას აუცილებელია განხილულ იქნეს წიგნის, როგორც მოვლენისა და საგნის მთელი რიგი საკითხები. ამ ორი მეცნიერებისათვის საერთოა პერიოდიზაცია, სხვადასხვა სოციალურ-პოლიტიკური ასპექტები, მრავალი ისტორიული მომენტი თუ ფაქტი. თითქმის იგივე ითქმის საბიბლიოთეკო თეორიაზე: პრაქტიკის მეცნიერულად განზოგადებული მასალის გარეშე საბიბლიოთეკო საქმის ისტორია მხოლოდ ფაქტების მექანიკურ შემკრებად დარჩება.

საბიბლიოთეკო საქმის ისტორიას საკმაოდ მჭიდრო კავშირი აქვს აგრეთვე ბიბლიოგრაფიასთან. წიგნადი მასის ანალიზის გარეშე საბიბლიოთეკო საქმის ისტორია ნაკლებდირებულია. მის ინტერესებში შედის სწორედ ბიბლიოგრაფიის მიერ წარმოებული რეტროსპექტული ძიება. ამ სამ მეცნიერებასთან მჭიდრო კავშირმა განაპირობა ერთ დროს ის, რომ საბიბლიოთეკო საქმის ისტორიას მათთან ერთად, ერთიან კომპლექსურ მეცნიერებად სახავდნენ. მაგრამ, როგორც ცნობილია, კომპლექსური მეცნიერება ფაქტიურად არ შეიძლება იყოს, არ შეიძლება ერთ მეცნიერებას ერთდროულად რამდენიმე კვლევის საგანი ჰქონდეს. არსებობს სხვადასხვა მონათესავე მეცნიერებათა კომპლექსი



და არა კომპლექსური მეცნიერება. მათ კვლევის საგანი კი არა აქვთ საერთო, არამედ ობიექტი, რომელსაც სხვადასხვა ასპექტით შეისწავლიან.

საბიბლიოთეკო საქმის ისტორია ორგანულად ერწყმის კულტურის ისტორიას, რომელიც საზოგადოების ისტორიის ორგანული ნაწილია. ეს არ ნიშნავს იმას, რომ საბიბლიოთეკო საქმის ისტორია ისტორიულ მეცნიერებათა დისციპლინაა. უბრალოდ, ის ისტორიის სუბსიდარული /დაქვემდებარებული/ მეცნიერებაა, რომელსაც თავისი კვლევის საგანი გააჩნია, რაც მას დამოუკიდებელი მეცნიერების სტატუსს ანიჭებს.

საბიბლიოთეკო საქმის ისტორიას კონტაქტები აქვს სოციოლოგიასთან, რამდენადაც მისი ინტერესების ფარგლებში შედის როგორც წარსულის, ისე თანამედროვე მკითხველის – ბიბლიოთეკის მომხმარებლის, განვითარების პრობლემატიკა, მოსახლეობის მომსახურებისა და წიგნიერების მდგომარეობის განვითარების საკითხები.

საბიბლიოთეკო საქმის ისტორიას შეხების წერტილები პედაგოგიკის ისტორიასთანაც აქვს, რადგანაც საბიბლიოთეკო საქმის სოციალური ასპექტები ვერ აიხსნება მასზე პედაგოგიური ზემოქმედების გარეშე, ამას გარდა, საბიბლიოთეკო საქმის ისტორია გვერდს ვერ უვლის სხვადასხვა ეპოქის სასწავლებელთა საბიბლიოთეკო საქმიანობას.

საბიბლიოთეკო საქმის ისტორიისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს სტატისტიკას, მისი მეთოდებისა და საანალიზო სისტემების ცოდნას, ასევე აუცილებელია მისთვის სააარქივო საქმის თეორიული და პრაქტიკული გამოცდილება.

ამრიგად, საბიბლიოთეკო საქმის ისტორია სოციალურ მეცნიერებათა საკმაოდ ფართო სპექტრს მოიცავს. მისი კავშირი ამ მეცნიერებათა სისტემებთან ხელს უწყობს საბიბლიოთეკო საქმის ისტორიულ კვლევას, საგნის ღრმად წვდომასა და მის საფუძვლიანად შესწავლას.

2.1. შუშერთა ბიბლიოთეკები

შუამდინარეთში ყველაზე უძველესი წიგნსაცავები შუმერების ქვეყანაში გვხვდება. შუმერებს ამჟამად ხატონად უწოდებენ „ხალხს, რომელმაც ისტორია დაიწყო“. მესოპოტამია, რომლის ტერიტორიაზეც შუმერები ცხოვრობდნენ, იყო ბაბილონსა და სპარსეთის ყურეს შორის, ამჟამად გადამხმარ უდაბნოდ ქცეულ მიწაზე.

პირველი მსოფლიო ომის დროს აქ არქეოლოგიური გათხრების შედეგად აღმოჩენილ იქნა ქალაქი ურუკი, რომელიც 3 ათასეული წლის განმავლობაში არსებობდა. ბევრი უხვეულო ნივთი იქნა ნაპოვნი, მაგრამ განსაკუთრებით ძვირფასი იყო წარწერებიანი თიხის „წიგნები“, რომლებიც თითქმის სრულ წარმოდგენას იძლევა შუმერების ცხოვრებაზე. შუმერთა ქალაქები ძირითადად მდინარე ევფრატის გაყოფლებაზე ყოფილა განლაგებული.

აღმოჩენილი თიხის ფირფიტების სიუხვე მეტყველებს იმ დიდ წიგნიერ კულტურაზე, რომელიც შუამდინარეთში და, კერძოდ, შუმერთა ქვეყანაში არსებობდა. შუმერების რელიგიურ ცენტრში – ნიფურში გათხრების შედეგად აღმოჩენილია რამდენიმე ათასი თიხის ფირფიტა, რაც ადასტურებს, რომ აქ ერთ-ერთი უდიდესი წიგნსაცავი უნდა ყოფილიყო.

ნიფურის ტაძარში ათასობით დოკუმენტია აღმოჩენილი. მართალია, აქ ძირითადად ტაძრის შემოსავალ-გასავლის საქმიან ნაწერებს ვხვდებით, შემოწირულებათა, მშენებლობის, ბაღების გაშენების, პირუტყვის სყიდვა – გასყიდვის და სხვა სამეურნეო ხასიათის ანგარიშებს, მაგრამ ამასთან ერთად აქ მეტად მდიდარი რელიგიური ლიტერატურის კოლექცია ყოფილა. ნიფურის ტაძარში არქივი უფრო ყოფილა, ვიდრე ბიბლიოთეკა /საცავი/ ამ სიტყვის თანამედროვე გაგებით, მაგრამ მიუხედავად ამისა, იგი უდიდეს სამსახურს უწევდა სწავლულებს. საქმიანი

დოკუმენტების გარდა, აქ თავმოყრილი იყო რელიგიური და სამეცნიერო განყოფილებები, რომლებიც მსურველთა დაკვეთით ლიტერატურულ ძეგლებს გადანუსხავდნენ. ათასწლეულთა განმავლობაში ტაძარი მრავალჯერ დაინგრა, მრავალჯერ აღადგინეს, გადააკეთეს, გააფართოეს, მაგრამ არ შეცვლილა „წიგნების“ მიმართ ფრთხილი და მზრუნველური დამოკიდებულება: ნიფურის ტაძრის წიგნსაცავი-არქივი ოთხმოც ოთახში ყოფილა განთავსებული და მისი ფართობი სამ ჰექტარს აღწევდა.

აქ დაცული ფირფიტების დიდმა ნაწილმა მოადწია ჩვენამდე, რის წყალობითაც კაცობრიობამ ბევრი რამ გაიგო თითქმის პრეისტორიული სიძველის შესახებ. შუმერები იმდენად ძველი ხალხია, რომ ისინი თვით ასურებისა და ბაბილონელებისთვისაც კი უძველეს წარსულს მიეკუთვნებიან. ასურბანიფალი მათზე ისე ლაპარაკობს ძვ. წ. მეშვიდე საუკუნეში, როგორც დიდი ხნის გარდასულ ადამიანებზე იგი წერს: „ჩემთვის დიდ სიხარულს წარმოადგენდა ლამაზი, მაგრამ გაუგებარი შუმერული წარწერები“.

ერთ ხანს შუმერთა დედაქალაქი იყო ური - დიდი კულტურის ცენტრი. გათხრების დროს აქ დიდი რაოდენობით აღმოჩნდა დაუნჯებული თიხის ფირფიტები. ქალაქ ლაგაშა-ში 20 ათასამდე ასეთი „წიგნი“ იქნა აღმოჩენილი. ნაპოვნი კატალოგი მეტყველებს, რომ აქ უკვე ნამდვილი ბიბლიოთეკა არსებობდა. ქალაქ შურუპაკ-ში აღმოჩენილმა თიხის ფირფიტებმა საშუალება მოგვცეს შემდგარიყო „არქაული ლურსმნული დამწერლობის ნიმუშების სია“, ურ-ში ნანახი არქეოლოგიური მასალის მიხედვით, შეიძლება ვივარაუდოთ, როგორ ინახებოდა, საერთოდ, ბიბლიოთეკაში თიხის ფირფიტები. მას სპეციალურად დაწნულ კალათებში ათავსებდნენ, რომლებიც საიმედოდ იკვრებოდა, მათზე ამავრებდნენ პატარა თიხის ფირფიტას წარწერით. მაგალითად, ცნობლია ასეთი წარწერა: „მუშების გაგზავნა“, „ბაღების შესახებ“ და სხვ. ეს დოკუმენტები კარისა და ტაძრის სამეურნეო საქმიანობას შეეხება, მაგრამ გვხ-



ვდება შრომები მათემატიკის, ისტორიის, ლიტერატურის, სოფლის მეურნეობის სფეროდან. ნაპოვნი იყო აგრეთვე კალენდარი სოფლის მეურნეობის მუშაკებისათვის, ერთ-ერთი ფირფიტა წარმოადგენს ქალაქ ნიფურის გეგმას, ნაპოვანია ასევე რეცეპტების ნუსხაც.

შუმერულ ფირფიტებს შორის გვხვდება მითები, ანდა-ზები, იგაფ-არაკები. გავრცელებული ყოფილა აქ ჰიმნები სამშობლოზე, სიყვარულზე, ასევე სამგლოვიარო სიმღერები. საკულტო ტაძრებში დაცული იყო ჰიმნები ღმერთებზე, ლეგენდები, ღოცვები, შელოცვები, მკითხაობა, წინასწარმეტყველება. გვხვდება წერილობითი ძეგლები გაურკვევლი რაღაც ნიშნებით. ვარაუდობენ, რომ ისინი სანოტო მინაწერები უნდა ყოფილიყო.

ნაპოვანია კატალოგებიც. ცხადია, კარგად ორგანიზებული ბიბლიოთეკის გარეშე ასეთი რამ წარმოდგენილია. ამოკითხულია ასეთი კატალოგის ორი ფრაგმენტი, რომლებიც სულ 87 ლიტერატურულ ნაწარმოებს შეიცავს.

როგორც ჩანს, შუმერთა ქვეყანაში საკმაოდ განვითარებული ყოფილა წიგნის წარმოებისა და დაცვის საქმე. გადამწერები მუშაობდნენ მეფის კარზე და საკულტო დაწესებულებებში, იყო ცალკეული გადამწერთა ამქრებიც. სახლებს, სადაც წიგნები მზადდებოდა, „ფირფიტის სახლებს“ უწოდებდნენ.

2.2. ასურეთის ბიბლიოთეკები

ასურეთის დიდი მბრძანებელი ასურბანიფალი (მეფობდა ძვ.წ. 669-633წწ) განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდა თავისი ქვეყნის კულტურული აღორძინების საქმეს. ფლობდა რა უზარმაზარ სამხედრო მანქანასა და ეკონომიურ შესაძლებლობებს, საჭიროდ მიაჩნდა უკვდავეყო თავისი სახელი. თავს „ღმერთის შვილად“ აცხადებდა და საკუთარ თავზე ლაპარაკის დროს განსაკუთრებით უსვამდა ხაზს თავის განსწავლულობას: „დავეუფლე ღმერთ ნაბუს სი-

ბრძნეს, ავითვისე მთელი ხელოვნება დამწერლობისა, ყველა ოსტატის წერის ხელოვნება“.

ასურეთმა ასურბანიფალის დროს თითქმის ყველა მეზობელი დაიმორჩილა. დაპყრობილი ქვეყნები მუდმივად ჯანყდებოდნენ და ასურბანიფალის სიკვდილის შემდეგ კიდევ დაამხეს ასურეთის დიდი იმპერია. ამან არსებული კულტურის ნგრევაც გამოიწვია და ცხადია, დაზარალდა ასურბანიფალის დიდებული წიგნსაცავიც, რომელიც სატახტო ქალაქ ნინევიასი განთავსებული იყო მეფის სასახლეში.

მე-19 საუკ. შუაში აქ წარმოებულმა გათხრებმა ბევრ საიდუმლოს ახადეს ფარდა. აღმოჩნდა ბიბლიოთეკის ნანგრევები ათეულ ათასობით თიხის ფირფიტებით, რაც საშუალებას გვაძლევს ნათლად დავინახოთ, რაოდენ დიდი არქივი და ბიბლიოთეკა ჰქონია ასურეთის დიდ მბრძანებელს. აქ თავმოყრილი იყო სხვადასხვა დროის ასურული და ბაბილონური ტექსტები ლურსმული დამწერლობით. აღმოჩნდა როგორც ისტორიული, ისე რელიგიური, მაგიური, სამეცნიერო, აგრეთვე ლიტერატურული ნაწარმოებებიც, მათ შორის საყოველთაოდ ცნობილი მსოფლიო შედეგრი - ეპოსი „გილგამეში“. აქ დაცული ყოფილა როგორც ორიგინალური, ისე ნათარგმნი ტექსტები. როგორც ისტორიული წყაროებიდან ჩანს, განსწავლულ მეფეს დიდად უზრუნია ბიბლიოთეკის გამდიდრებისათვის. ასეთი ვრცელი ბიბლიოთეკის მოვლა-პატრონობა, ფონდების დაცვა და მათი გამოყენება უდავოდ კარგ ორგანიზაციას მოითხოვდა. თუ მივიღებთ მხედველობაში, დიდ მოცულობის, აქ დაცული წიგნები უდავოდ კარგ ორგანიზაციას მოითხოვდა. ისინი თიხის ფირფიტებს წარმოადგენდა, რომლებიც ხის ან თიხისავე ყუთებში თავსდებოდა და ისე ინახებოდა, ადვილი წარმოსადგენია, რა დიდი ფართობი უნდა სჭეროდა მას. ამ ფონდის ზუსტად გაწყობისა და აღნუსხვის გარეშე, შეუძლებელი იქნებოდა საჭირო დოკუმენტის პოვნა. მატერიალური წყაროებით ზუსტად არ არსის დადას-



ტურებული, როგორც კატალოგებით სარგებლობდნენ ასურ-ბანიფალის ბიბლიოთეკაში, მაგრამ ბიბლიოთეკის მანგრევებში თავმოყრილი ფირფიტების გარჩევა-ანალიზი მეცნიერებს აფიქრებინებს, აქ ფონდი სისტემატურად უნდა ყოფილიყო განლაგებული და ალბათ კატალოგიც სისტემატური იქნებოდა, მაგრამ ძნელი წარმოსადგენია, სისტემატიზაციის როგორ სქემას იყენებდნენ. წიგნებზე მიმაგრებული იყო ფირფიტები, რომელზედაც ეწერა საწყისი სიტყვები, აგრეთვე ოთახის დასახელება, რომელშიც „წიგნი“ ინახებოდა და თაროს ნომერი. თაროზეც მიმაგრებული იყო ფირფიტა, რომელზედაც ეწერა ამ თაროზე მოთავსებული „წიგნების“ დარგი. როგორც ჩანს, ეს იყო ე.წ. მიმაგრებითი სისტემის ჩვენთვის უცნობი ვარიანტი.

ნინევიის ბიბლიოთეკას თავისი თევიც ჰქონდა წარწერით: „ასურბანიფალის სასახლე, მეფეთ-მეფის, ასურეთის ქვეყნის მეფის, რომელსაც ღმერთმა ნაბუმ და ქალღმერთმა გალისტამ მიანიჭეს მგრძნობიარე სმენა და მახვილი თვალი, რათა მოიპოვოს ჩვენი ქვეყნის მწერალთა ქმნილებები“.

სავარაუდოა, რომ მიუხედავად სიმკაცრისა, რომლითაც გარემოცული იყო ნინევიის ბიბლიოთეკის ფონდების დაცვის საქმე, წიგნების დაკარგვა არ იყო გამორიცხული. ამას ადასტურებს ერთ-ერთ ფირფიტაზე გამოკვეთილი წარწერა: „ის ვინც გაბედავს წაიღოს ეს ფირფიტები, დაე, დასაჯოს თავისი რისხვით აშურმა და ბელითმა, ხოლო მისი და მთელი მისი შთამომავლობის სახელი ამ ქვეყანაში სამუდამოდ იქნეს დავიწყებას მიცემული“.

ნინევიის ბიბლიოთეკის ფონდების სიუხვეზე მეტყველებს როგორც ნანგრევებში აღმოჩენილი თიხის ფირფიტები, ისე შემორჩენილი კატალოგების ფრაგმენტები. ეს კატალოგები გასული საუკუნის ბოლოს დაიბეჭდა ლონდონში 5 ტომად. რაც შეეხება თვით ფირფიტებს, ისინი მთლიანად გადაიზიდა და დაცულ იქნა ლონდონში. მათ შორის „გილგამეშის“ კარგად შენახული კომპლექტიც.

შუამდინარეთში უდიდესი კულტურა შექმნა ბაბილონის სახელმწიფომ, რომელიც თავისი სიდიდით ბევრად უსწრებდა თავის უშუალო მეზობლებს – შუმერებს, ასურებს. აქადიელებს. იგი თავისი სამხედრო ძლიერების აღორძინების ხანაში კიდევ იპყრობდა მათ და ითვისებდა იმათ კულტურულ მემკვიდრეობას, ავითარებდა თავისას, რაც იწვევდა ხალხთა კულტურათა დაახლოება-შერწყმას, ზოგჯერ გაერთიანებასაც კი. სხვადასხვა დროს ხდებოდა პირიქითაც, როდესაც ბაბილონი იქცეოდა როგორც ფიზიკური, ისე კულტურული ანექსიის ობიექტად. ყოველივე ამან შეუწყო ხელი იმას, რომ დღეს ძნელია შენიშნო შუამდინარეთის ხალხთა კულტურული განსხვავებულობა. მთელი ეს მხარე თითქმის ერთიანი ცივილიზაციის ბირთვს წარმოადგენდა.

ბაბილონში ძალიან ადრე განვითარდა დამწერლობა, ხელოსნობა, სოფლის მეურნეობა, მეცნიერების სხვადასხვა დარგები. ბაბილონის კულტურის შედეგს წარმოადგენს ძვ. წ. 2.100 წელს შექმნილი მეფეთა ცხოვრების წიგნი – „მეფეთა ნუსხა“, რომელშიც უძველესი ხანის ამბებია გადმოცემული.

ბაბილონში, როგორც სხვა აქაურ ქვეყნებში, ტრადიციად იყო ქცეული ცნობილ სახელმწიფო მოღვაწეთა ცხოვრებისა და ქვეყნად მომხდარი ღირსშესანიშნავი მოვლენების დეტალური აღწერა. სასახლისა და ტაძრების მდივნები, რომელთაც სპეციალურად ამზადებდნენ, ყოველდღიურად აღწერდნენ საინტერესო ისტორიულ ამბებს და მათ საგანგებო საცავეებში ინახავდნენ.

ბაბილონის ისტორია აღსავსეა ბრძოლებით, დაპყრობებით, აღზევებითა და დაცემით. ისეთი ძლიერი სახელმწიფოს გვერდით ყოფნა, როგორიც ასურეთი იყო, საგრძნობლად განაპირობებდა მის ხვედრს. ძვ. წ. მე-8 საუკუნეში ასურეთის მბრძანებლის ტოგლათბილესერ მესამის დროს



ასურეთი იმდენად გაძლიერდა, რომ სძლია ურარტუებსა და მიდიას, შემდეგში მისმა მემკვიდრეებმა განაგრძეს ბრძოლა ეგვიპტისა და ეთიოპიის დასაპყრობად და გააჩაღეს ბრძოლა ქალდეველებთან ბაბილონის ხელში ჩასაგდებად. ბოლოს და ბოლოს, ბაბილონი-შუამდინარეთის უდიდეს კულტურის ქვეყანა – ასურეთის მონობაში აღმოჩნდა, ბაბილონი არ ცხრებოდა და მუდამ იბრძოდა თავისუფლებისათვის. ძვ. წ. 689 წელს ასურეთის მბრძანებელმა სინაქერიბმა დაიპყრო ბაბილონი. ასურულ-ბაბილონური კულტურის უბრწყინვალესი ცენტრი – ქალაქი ბაბილონი კი მიწასთან გაასწორა. გახსნა ეფფრატის რაბები და წყლით დატბორა ქალაქი. ქვეყანა გააპარტახეს, მაგრამ ბაბილონელთა სული ვერ გატეხეს. მათი მეთაურობით სისტემატურად იმართებოდა აჯანყებები ტირანის წინააღმდეგ. სინაქერიბის მემკვიდრეებმა შეარბილეს პოლიტიკა დაპყრობილი ქვეყნების მიმართ. განსაკუთრებული გავლენით, ამ მხრივ, ბაბილონი სარგებლობდა. ასურბანიფალი, რომელმაც უდიდესი სამხედრო წარმატებები მოიპოვა, დააშოშმინა რა ბაბილონელთა აჯანყება, ამ ქვეყანას შედარებით რბილად მოექიდა. როგორც ცნობილია, დიდძალი ქონება, რომელიც მან ნადავლის სახით მოიპოვა, კულტურული აღმშენებლობისათვისაც გამოიყენა. მან დაანგრია მოძველებული ნაგებობები, ააშენა სახლები, გაიყვანა არხები, აღმართა ტაძრები, გააშენა ბაღები. მან თავის ირგვლივ შემოიკრიბა მოაზროვნე ადამიანები, პოეტები, მეცნიერები, სწავლულნი. როგორც ცნობილია, იგი პირველი მეფე იყო ასურეთში, რომელიც დიდად განათლებულ ადამიანს წარმოადგენდა და რომელიც უდიდეს ბიბლიოთეკას ფლობდა ნინევიაში.

ძვ. წ. 626 წელს ბაბილონმა თავისუფლება მოიპოვა. მისმა კავშირმა მიდიასთან საბოლოოდ მოსპო ასურეთის ბატონობა. ქვეყანამ შეძლო ნაწილობრივ მაინც აღედგინა თავისი დიდება. ბაბილონი ადრეც დიდი და ძლიერი ქვეყანა იყო. განსაკუთრებით კი ძვ. წ. მე-18 საუკუნეში მეფე ხამურაბის დროს (ძვ. წ. 17929-1750). ისტორიულად ცნო-



ბილია, რომ მასაც გააჩნდა ბიბლიოთეკა. ფაქტებისა და იმ პერიოდისთვის არსებული ცხოვრებისეული ტრადიციების ანალიზი გვაფიქრებინებს, რომ არ შეიძლებოდა დიდ მეფეს ბიბლიოთეკა-საცავი არ ჰქონდა. ჩვენ დრომდე კარგად მოღწეული, მისი ხელით შედგენილი კანონთა კრებული ძველი აღმოსავლეთის საკანონმდებლო საქმიანობის უმნიშვნელოვანეს დოკუმენტს წარმოადგენს. როგორც ცნობილია, ხამურაბმა მთელი შუამდინარეთი დაიპყრო, უდიდესი სიმდიდრე დააგროვა, რამაც ხელი შეუწყო აქ კულტურის არნახულ აყვავებას. ამ პერიოდს განეკუთვნება მრავალი ადმინისტრაციული და დიპლომატიური მიმოწერის საბუთები, საამშენებლო წარწერები, იურიდიული დოკუმენტები, რელიგიური სახიათის საბუთები და სხვ., რომელთა დაცვა, ცხადია, განსაკუთრებულ პირობებში უნდა მომხდარიყო, სავარაუდოა, რომ ხამურაბს მეტად მაღალორგანიზებული ბიბლიოთეკა-არქივი უნდა ჰქონოდა. ამ ქვეყანაში ბიბლიოთეკის არსებობის ფაქტზე არაერთი მოვლენა მიგვანიშნებს. უხვად ვხვდებით წერილობით ძეგლებსაც. მაგალითად, როგორც ცნობილია, ნაბუქოდონოსორ მე-2 (ძვ.წ. 604-562) ძვ. წელთაღრიცხვით 597 წელს დაიპყრო და გააპარტახა ებრაელთა ცენტრი იერუსალიმი, დაანგრია ტაძარი, ათეულ ათასობით ებრაელი მონად წაასხა და სასტიკად აკრძალა იერუსალიმის წმინდა ტაძრის განახლება. მისი სიკვდილის შემდეგ სპარსეთის მეფე კიროს მე-2 (ძვ.წ. 558-530წწ.) ჯერ ასურეთი დაიპყრო, შემდეგ ბაბილონიც დაიმორჩილა და ებრაელებიც გაათავისუფლა. მანვე აღუდგინა მათ ყოველგვარი უფლებები და ნება დართო განეახლებინათ თავიანი ტაძარი. ებრაელებმა მხოლოდ მეფე დარიოსის დროს (ძვ.წ. 522-486წწ.) მოახერხეს ტაძრის აღდგენის დაწყება. მათმა მოქიშპეებმა „მდინარის გაღმელებმა“ - ისინი დარიოსთან დააბეზდეს. დარიოსი დაინტერესდა ამ ამბით. მაშინ ებრაელებმა მისწერეს ხელისუფალთ: „ახლა თუ ინებებს მეფე, მოიძიონ სამეფო წიგნსაცავში, იქ ბაბილონში, ნამდვილად გასცა თუ არა კიროს მეფემ განკარგულება



ამ დღის სახლის ასაშენებლად იერუსალიმში, და გააძლიერებენ
 ზაენონ მეფის გადაწყვეტილება ამ საქმის თაობაზე. მსმდ
 დარიოს მეფემ გასცა განკარგულება და დაიწვეს ძებნა
 წიგნსაცავებში, სადაც განძეულობა ინახებოდა, იქ ბაბილონ-
 ში იპოვეს ეკბატანაში, მიდიის მხარის ციხე-ქალაქში, ერთი
 გრაგნილი, რომელზედაც ეწერა: ძეგლისწერა“. (ციტატი
 ამოღებულია „ბიბლიიდან“ – თბ., საქართველოს საპატრი-
 არქო, 1999, გვ. 411). ბიბლიის ეს ცნობა ნათლად გვიჩვენებს,
 რამდენად მოწესრიგებული იყო ამ დროს დოკუმენტების
 დაცვა, რამდენად მაღალი იყო მათი შენახვის კულტურა
 და ისიც, რომ ბიბლიოთეკა-საცავი, სახელმწიფო არქივი
 მიდიაშიც – მის დედაქალაქ ეკბატანაშიც არსებულა.

როგორც ვხედავთ, შუამდინარეთში ბიბლიოთეკა-არქივე-
 ბი იშვიათობას არ წარმოადგენდა. სარწმუნოდ უნდა მივ-
 ინნიოთ ის, რომ აქ ბიბლიოთეკები ყველა სასწავლებელს
 ექნებოდა, რომლებიც მრავლად იყო გახსნილი საკულტო
 დაწესებულებებთან. სასახლე^{სა} და ტაძრებში არსებულ
 ბიბლიოთეკებს „დაფების სახლებს“ უწოდებდნენ. ისიც
 უდავოა, რომ ამ ხანის ბიბლიოთეკებს საკმაოდ მაღალი
 დონის ორგანიზებულობა და შრომის კულტურა ახასი-
 ათებდა.

ახლობლობა, ენათა მონათესაობა, ეთნიკური სიახლოვე,
 მჭიდრო პოლიტიკური ურთიერთობა, კოლონიურ-მეტროპო-
 ლური ცხოვრების ხასიათი ხელს უწყობდა ერთიანი დიდი
 კულტურის შექმნას, რომელიც ცნობილია ბაბილონურ-
 ასურულ კულტურის სახელწოდებით. ამ კულტურას ერ-
 თობლივად ქმნიდნენ მესოპოტამიის მოსახლე ხალხები –
 შუმერები, ასურები, აქადიელები, ბაბილონელები და სხვანი,
 რომლებიც ათასწლეულთა მანძილზე ავითარებდნენ საბიბ-
 ლიოთეკო-საარქივო საქმეს და მსოფლიო მნიშვნელობის
 ძეგლებს აარსებდნენ დიდი საცავების სახით.

2.4. ხეთების ბიბლიოთეკები

1907 წელს თურქეთში – ანკარიდან 145 კილომეტრის დაშორებით, გათხრების დროს 10 ათასზე მეტი თიხის ფირფიტა აღმოჩნდა ბაბილონური ლურსმული დამწერლობით. როგორც დადგინდა, ეს იყო ხეთების უძველესი დედაქალაქის ბიბლიოთეკის ნანგრევები. შემდეგში კიდევ აღმოჩნდა 6 ათასამდე „თიხის წიგნი“, ბევრი კიდევ მიუკვლეველი დარჩა. როგორც ვარაუდობენ, ასურბანიფალის ბიბლიოთეკის შემდეგ ეს ბიბლიოთეკა არქაული ხანის ბიბლიოთეკებს შორის ყველაზე დიდი უნდა ყოფილიყო.

ხეთების სამეფო არსებობდა ძვ.წ. მეორე ათასწლეულში მცირე აზიაში, ანატოლიის ფარგლებში. ჯერ რამდენიმე დამოუკიდებელი ქალაქისაგან შედგებოდა. შემდეგ ძვ.წ. მე-18 საუკუნეში მეფე ლაბარნა პირველმა, რომელიც ხეთების მამამთავრად ითვლებოდას, შეძლო ხეთების ეთნოსური ქვეყნის ჩამოყალიბება. ძვ.წ. მეორე ათასწლეულის შუაში ხეთები მნიშვნელოვან პოლიტიკურ ძალად ჩამოყალიბდნენ. ლაბარნა პირველის დროს ხეთების სამეფოს საზღვრები ხმელთაშუა ზღვამდე ვრცელდებოდა. იგი ექიმპობოდა ეგვიპტესა და ბაბილონს, გამუდმებით იბრძოდა თაეისი მფლობელობის გაფართოებისათვის. განვითარების უმაღლეს დონესაც მიაღწია, მაგრამ გამუდმებულმა ომებმა მას ძირი გამოუთხარეს და ძვ.წ. 1200 წელს დაეცა.

ხეთებს ძალიან დიდი და თვითმყოფადი კულტურა გააჩნდა. განსაკუთრებით აღსანიშნავია მათი ორიგინალური არქიტექტურული ნაგებობები, მონუმენტური ხელოვნება, ბარელიეფები.

აქ თავმოყრილი ლურსმული წარწერებიდან თავდაპირველად მხოლოდ ბაბილონური იქნა ამოკითხული. რაც შეეხება ხეთურ ნაწერებს, ისინი შედარებით გვიან გამოიფრეს. მათი უმრავლესობა შედგება რელიგიური ტექსტებისაგან – რიტუალები, ჰიმნები, ლოცვები, ღვთაებათა სიუბი, რელიგიური დღესასწაულების აღწერა, მოგვების ტუ

K 252436

საქართველოს
პარლამენტის
ეროვნული
ბიბლიოთეკა



ქსტები, აგრეთვე ასტროლოგიური ლიტერატურა, ხელოვნების ბაზილიონელებისაგან უსარგებლიათ მდიდარ ტიკური ნაშრომებით. ბევრი იყო შრომა სამართალზე, ვხვდებით მდიდარ ისტორიულ მასალასაც. ამათგან განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა „მურსილისის ანალები“, რომლის ავტორია მეფე მურსილისი. ერთ-ერთი უძველეს პირველყოფილ ავტობიოგრაფიულ ნაწარმოებს წარმოადგენს მეფე ხატუსილის ავტობიოგრაფია. აქაა აღმოჩენილი კილას ეპოსური ნაწარმოების – პოემის ნაწილი, რომელშიც მოცემულია ღმერთების ბრძოლა ხელისუფლებისათვის. 1500 წლით ადრეა ის დაწერილი, ვიდრე ჰომეროსის გენიალური პოემა. წიგნებს შორის ვხვდებით ხეთების საყვარელი ჯანრის – იუმორისტულ-სატირული ხასიათის პატარ-პატარა მოთხრობების ნიმუშებს, რომლებშიც უმეტესად დასცინიან ან აკრიტიკებენ უნიათო მოხელეებს. აქვე აღმოჩნდა აგრეთვე „გილგამეშის“ ნაწყვეტებიც.

ხეთური ლიტერატურისათვის განსაკუთრებით დამახასიათებელია მეფეთა მატეანეები, რომლებშიც მეფეები პირველ პირში ლაპარაკობენ თავიანთ სასახელო საქმეებზე. აღსანიშნავია მითოლოგიური ლიტერატურაც. ხეთური მითები საფუძვლად დაედო მსოფლიოს მითოლოგიურ ლიტერატურასაც. ბოლო პერიოდის ხეთურ ლიტერატურას კარგად ეტყობა ბაბილონური კულტურის ზეგავლენა. საერთოდ, ხეთური ლიტერატურა ითვლება ერთგვარ შუაღედურ რგოლად ბაბილონურ და ბერძნულ ლიტერატურათა შორის.

ხეთური დამწერლობის ნიმუშები გამოირჩევიან იმით, რომ უმეტესად აქ ნაშრომის ავტორებია მოხსენებული.

უამრავ წერილობით ძეგლს შორის თითქმის ყველა დარგია წარმოდგენილი, რაც კი იმ დროს არსებობდა. აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ აქ ვხვდებით ხეთი ბიბლიოთეკარებისა და არქივარიუსების მიერ შექმნილ მეთოდურ სისტემას დოკუმენტების დაცვის შესახებ. შესაძლებელია ეს იყოს ის ინსტრუქციები, რომლითაც ხეთების



ბიბლიოთეკა-არქივების მუშაკები სარგებლობდნენ.

შემორჩენილია აგრეთვე ბიბლიოთეკის კატალოგის საყურადღებოა, რომ კატალოგებში მითითებული იყო „დაკარგული წიგნებიც“. ეს აშკარად მეტყველებს აქაური ბიბლიოთეკა-არქივების მაღალ დისციპლინაზე.

ხეთების დედაქალაქი სხვადასხვა დროს სხვადასხვა იყო, მაგრამ უმეტესად ამ როლს ხატუსასი ასრულებდა. ეს ქალაქი ძვ.წ. მე-13 საუკუნეში მთლიანად შთანთქა ხანძარმა. რატომღაც პოეტური ნაწარმოებები ხის ფირფიტებზე იწერებოდა (აღბათ იმიტომ, რომ სატარებლად მოხერხებული ყოფილიყო). ამიტომაც მათი უმრავლესობა ცვეცხლმა იოლად გაანადგურა, თიხის ფირფიტები კი გადარჩა, თუმცა ისინიც საგრძნობლად დაზიანდნენ.

ჩვენამდე მოღწეული ფირფიტების უმეტესობა ჯერ კიდევ არ არის ამოკითხული.

2.5. ეგვიპტური ბიბლიოთეკები

აფრიკის კონტინენტზე, ყველაზე ნაყოფიერ ადგილებში ნილოსის გასწვრივ სხვადასხვა ტომებისა და ხალხებისაგან უძველესი დროიდან შეიქმნა დიდი გაერთიანება – ეგვიპტის სახელმწიფო. ეგვიპტე არქაული ეპოქის ტიპური მონათმფლობელური სახელმწიფო იყო. იგი მდიდრდებოდა ომებით მოპოვებული ნადავლითა და ხარკით, მონების ექსპლუატაციით, მეზობელი ხალხების ძარცვით, სხვადასხვას ქვეყნებთან აღებ-მიცემობითა და ვაჭრობით, მაგრამ მარცხიც ხშირი იყო.

ეგვიპტემ ბევრი რამ შეიძინა და შეითვისა ასურულ-ბაბილონური და ხეთური კულტურებიდან, მაგრამ შეძლო თავისი დამოუკიდებელი კულტურული სამყაროს შექმნა. მისთვის განსაკუთრებით დამახასიათებელი იყო გიგანტური ნაგებობებისათვის ქვის ლოდების გამოყენება, საფეხურებიანი პირამიდების აგება და სფინქსების გამოქანდაკება; ძვ.წ. მესამე ათასწლეულში შექმნილმა ამ ტრადიციამ,



რომელსაც საფუძველი ფარაონმა სნეფრუმ ჩაუყარა. უფრო მოიკიდა ფეხი მისი მემკვიდრეების ხელში, როგორც ბიც იყვნენ ხეოფსი (უდიდესი პირამიდის ამგები), ხეფრენი, მიკერინი.

ცენტრალური სამეფოს ხელისუფალს - ქურუმს განუსაზღვრელი უფლებები ჰქონდა. სახელმწიფო საკმაოდ რთული სტრუქტურისაგან შედგებოდა, რაც მრავალრიცხოვანი ბიუროკრატიული აპარატის ჩამოყალიბებას უწყობდა ხელს.

ძვ.წ. VIII-IV საუკუნეებში ეგვიპტე მეზობელი ძლიერი სახელმწიფოების დაქვემდებარებაში მოექცა და მათ დიდ გავლენას განიცდიდა, თუმცა თვითონაც ახდენს თავისებურ კულტურულ ზეგავლენას დამპყრობლებზე. ეგვიპტემ შეძლო ე.წ. „რესტავრაციის პერიოდში“ - ძვ.წ. VII-VI საუკუნეებში კვლავ აღორძინებულიყო და თავისი ახალი დედაქალაქი თებე აეყვავებინა. ეს პერიოდი მანამდე გრძელდებოდა, ვიდრე ძვ.წ. IV საუკუნის დასასრულიდან არ დაიწყო ეგვიპტის განვითარების ბერძნულ-რომაული ხანა, რომელიც ახალი წელთაღრიცხვის მე-4 საუკუნის ბოლომდე გაგრძელდა.

ეგვიპტის ურთიერთობამ მაღალი კულტურის ქვეყნებთან ხელი შეუწყო აქ მეტად ორიგინალური, უდიდესი, პარადოქსებით აღსავსე დიადი კულტურის შექმნას. ეგვიპტისათვის დამახასიათებელია მეტად ორიგინალური, განუმეორებელი არქიტექტურა, სახვითი ხელოვნება, მეტად განვითარებული ქორეოგრაფიული კულტურა, მითოლოგია და რელიგია, საკულტო ატრიბუტიკა, ტექნიკა, მეცნიერება, სასოფლო-სამეურნეო ყოფა-ცხოვრება თავისი არხებითა და რაბებით, აკვადუკებითა და ქალაქებით, მეტად მდიდარი ლიტერატურით, ორიგინალური დამწერლობითა და წიგნის კულტურით.

დამწერლობის უძველეს ნიმუშებს წარმოადგენს პირამიდების კედლებზე შესრულებული იეროგლიფური ტექსტები. ეს ტექსტები შეიცავს მაგიურ ფორმულებს, შე-



ლოცვებს, ჰიმნებს, კოსმოგენური მითების ნაწყვეტებს. ეგვიპტის უძველეს წერილობით ძეგლებში გვხვდება როგორც ფილოსოფიური, ისე სატრფიალო ხასიათის ნაწარმოებები, ისტორიული და დიდაქტიკური თხზულებები, წინასწარმეტყველება, რიტუალების ამსახველი ლიტერატურა, ზღაპრები, მცირე ფორმის მოთხრობები, მხატრული ავტობიოგრაფიები. განსაკუთრებით საყურადღებოა ის, რომ ეგვიპტეში უმაღლეს დონეს მიაღწია თხრობითმა ქანრმა - პროზამ. ყოველივე ამან დიდი ზეგავლენა მოახდინა სხვა ქვეყნების ლიტერატურაზე. ბევრი სიუჟეტი მრავალ ხალხთა ლიტერატურაშია გადასული.

ასეთი მდიდარი ლიტერატურა და მეცნიერული მემკვიდრეობა, უპირველეს ყოვლისა, თავს იყრიდა ეგვიპტის უდიდეს წიგნსაცავებში.

დამწერლობისა და წიგნის კულტურის თვალსაზრისით ეგვიპტე ერთ-ერთი უთვალსაჩინოესი ქვეყანაა არქაული პერიოდის ისტორიაში. წიგნი, დამწერლობა, წიგნის შესაქმნელი აქსესუარი აქ გაფეტიშებულიც კი იყო, იგი ღვთაებრივ ძალებს უკავშირდებოდა - მწერლობის ხელობის მფარველად მთვარისა და სიბრძნის ღმერთი ტოტი ითვლებოდა. წიგნს „ადამიანის სულის ბაღზამს“ უწოდებდნენ. ბიბლიოთეკა ყველა სასახლესა და ტაძარში იყო. უმეტესად არქივთან იყო შეერთებული, სადაც თავს იყრიდა ყოველგვარი წერილობითი დოკუმენტი.

ეგვიპტური წიგნი სხვადასხვა ზომისა და აღნაგობის პაპირუსია, რომელიც გრაგნილს წარმოადგენს. მისთვის დამახასიათებელია ავტორის ვინაობის აღნიშვნა, ბევრჯერ გადაწვერ-დამამზადებელიც მოიხსენიება. რაკი ძირითადი მასალა აქ პაპირუსი იყო, ბიბლიოთეკებს „პაპირუსის სახლებს“ უწოდებდნენ. სასულიერო ტაძრების ბიბლიოთეკებს - „მაცოცხლებელ სახლებს“. ზოგი ეგვიპტური ბიბლიოთეკა ჩვენთვის კარგადაა ცნობილი. ამათგან აღსანიშნავია რამზეს მე-2 ბიბლიოთეკა-არქივი, რომელიც ძვ.წ. 1300 წელსაა დაარსებული ეგვიპტის უძველეს დედაქალაქ



ში - ფიბიაში. ამ ბიბლიოთეკაზე გამოკვეთილ მუშაობაში
 წერა - „სულის ავთიაქი“. ძვირფასად მოჭედილ კარს
 ამშვენებდა ღმერთის ტოტისა და „წიგნის დიდი მბრძანებ-
 ლის“ ქალღმერთ სემატ-ის გამოსახულებები. შიგნით კიდევ
 ორი ქანდაკება იდგა - სიტყვის ღვთაება ხუ-სა და შემეც
 ნების ღვთაების სია-სი.

მეორე დიდი ბიბლიოთეკა იყო ედფუს ტაძარში, რომელიც
 დაახლოებით 100 წლის განმავლობაში შენდებოდა (ძვ.წ.
 III-II სს). მარჯვნივ და მარცხნივ აგებული იყო ორი სამ-
 ლოცველო. ერთში მოთავსებული იყო წიგნსაცავი. აქ მეტად
 თავისებური კატალოგი ჰქონდათ - კედელზე ჩამოწერილი
 იყო სია, რომელსაც სათაურად ეწერა: „მრავალწიგნებიანი
 ყუთებისა და ცხოველთა ნაღდი ტყავის დიდი გრაგნილებ-
 ის ნუსხა“. აღწერილია უმეტესად სასულიერო წიგნები და
 ასტრონომიული ნაშრომები.

ეგვიპტურ ბიბლიოთეკაში პაპირუსების უდიდეს მასა-
 ში ვხვდებით აგრეთვე ტყავის გრაგნილებს. ისინი შედარ-
 ებით გვიანდელი ხანის უნდა იყოს.

წიგნები ინახებოდა ხის ყუთებში, თიხის სპეციალურ
 ქოთნებსა ან ფუტლარებში, უფრო გვიან, კედლებში და-
 ტანებულ ნიშებში.

ბიბლიოთეკებს თავად ქურუმები განაგებდნენ. ისინი
 ნიშნავდნენ ბიბლიოთეკის ხელმძღვანელს, თავიანთი
 მრავალრიცხოვანი თანაშემწეებით.

ბიბლიოთეკით სარგებლობა მკაცრად იზღუდებოდა. მისი
 გამოყენება მხოლოდ წარჩინებულ პირებს შეეძლო.

ეგვიპტეში შექმნილი ოჯახის შეილებსათვის საკ-
 მაროდ ფართო სასკოლო ქსელი არსებობდა. მოსწავლეები-
 სათვის წიგნის კითხვა სავალდებულოდ ითვლებოდა და
 მათთვის ყველა სასწავლებელში იყო გახსნილი პატარა
 ბიბლიოთეკა. ზოგან თვით ბიბლიოთეკები წარმოადგენ-
 დნენ სასწავლებლებს (მოსალოდნელია, ბიბლიოთეკებში
 ერთგვარი უმაღლესი ტიპის სასწავლებელიც ყოფილიყო).
 ასეთი სასწავლებელი იყო ისეთ დიდ ქალაქებში, როგორსაც



წარმოადგენდნენ. საისი, მეძვისა, აბილოსი, პერმოპოლი, პელიოპოლისი.

ეგვიპტის ბიბლიოთეკების წიგნად მასივებში ორიენ-
ტაციისათვის კატალოგებს იყენებდნენ. ამას მოწმობს ტელ-
ამარანის არქივ-საცავი. აქ გათხრების დროს აღმოაჩინეს
წიგნის ქაშანურის ნიშანი. მასზე მოცემულია წიგნის დასახ-
ელება, წიგნის მფლობელისა და მისი მეუღლის ვინაობა.
თელიან, რომ ეს არის სამეფო ბიბლიოთეკის ეტიკეტი.
წიგნი განეკუთვნებოდა ამენხოტებ მესამესა და მის ცოლს
ტი-ს; ამავე ბიბლიოთეკის ნანგრევებში ნაპოვნია ალებას-
ტრის სახურავი ყუთისათვის, რომელშიც პაპირუსის გრაგ-
ნილებს ინახავდნენ. ამ სახურავზე იმავე მეფის სახელია
მოცემული. ჩვენამდე ეგვიპტის ბიბლიოთეკების 6 კატალო-
გის ფრაგმენტებმა მოადწიეს. ისინი საშუალებას იძლევა
განისაზღვროს, რა ხასიათის წიგნები იყო დაცული ამ
ქვეყნის ბიბლიოთეკებში – რელიგიური, ფარაონების ქება-
დიდება. ჩვენამდე მოღწეულია ეგვიპტური მხატვრული
ლიტერატურის ნიმუშებიც – მოთხრობები, ავტობიოგრაფი-
ები, ზღაპრები, შეგონებები.

საკმაოდ კარგი ბიბლიოთეკა არსებულა სებეკას ტაძ-
არში (ქალაქ ტებტაუნისში), სადაც აღმოჩენილია უმეტე-
სად ნატიფ სიტყვაობითი ნიმუშები, შეგონებები, ზღაპრები,
ასტრონომიული ნაწარმოებები, ძლისპირულები, ასტრო-
ლოგიური და სხვა სამეცნიერო ტექსტები, აგრეთვე საქმი-
ანი მიმოწერა და დოკუმენტები.

3. საბიბლიოთეკო საქმე ანტიკურ ეპოქაში



3.1. საბიბლიოთეკო საქმე ძველბერძნული და ელინური კულტურის ძეგლებში

სამოსის გამგებელმა პოლიკრატმა ძვ.წ. მე-6 საუკუნის დასაწყისში თავის კარზე შემოიკრიბა მთელ ბერძნულ დიასპორაში განთქმული მეცნიერები, პოეტები, მუსიკოსები, მხატვრები, ექიმები. მის კარზე მოღვაწეობდნენ მსოფლიო მაშტაბის პოეტები ანაკრეონტი და პიბიკუსი. სამოსზე შეიქმნა ე.წ. ნატურფილოსოფიური სკოლა, რომელმაც „აკადემიის“ სახელწოდება მიიღო (მითური გმირის – აკადემის სახელის მიხედვით). ასევე პქონდა გამართული პლატონის თავისი სკოლა, რომლის შესასვლელზე თვალსაჩინოდ ეწერა: „გეომეტრიის ცოდნის გარეშე ფეხო არავინ შემოდგახ“.

ელინურ სამყაროში უკვე დაწინაურდა ათენი. საბოლოოდ სწორედ ის იქცა პოლიტიკურ და კულტურულ ცენტრად. აღორძინების პერიოდში ბერძნული დიასპორის ქალაქები და ქვეყნები თითქოს ერთმანეთს ეჯიბრებოდნენ გენიალური მოაზროვნეთა – ფილოსოფოსების, პოეტების, მუსიკოსების, ორატორების, დრამატურგების და სხვა დარგის უმნიშვნელოვანეს წარმომადგენლთა წარმოჩენაში. ყოველივე ამან ხელი შეუწყო ორიგინალური ცივილიზაციის ჩამოყალიბებასა და განვითარებას. წიგნი იქცა ცხოვრების აუცილებელ კომპონენტად. შეიქმნა პარეპატიკოსების სკოლა, შემდეგ ლიცეუმები და სხვა სახის სასწავლებლები, რაც ხელს უწყობდა ბიბლიოთეკების წარმოქმნას. ბიბლიოთეკა კულტურის უცილობელ ნაწილად იქცა. აღსანიშნავია, რომ თვით სიტყვა „ბიბლიოთეკა“ ბერძნულია.

ყველაზე ადრეული ბიბლიოთეკის არსებობა აქ დადასტურებულია ძვ.წ. მეორე ათასეულის პირველ ნახევარში. ცნობილია, რომ კრიტოსზე არსებულ სასახლეში თავმოყრილი იყო დიდი რაოდენობის თიხის ფირფიტები ხაზო-



ვანი დამწერლობით. ცნობილია აგრეთვე, რომ ბიბლიოთეკა არსებობდა პითაგორას ნატურფილოსოფიის სკოლაში (ძვ.წ. მე-6 ს).

წიგნსაცავების დიდ საზოგადოებრივ მნიშვნელობაზე მეტყველებს ის, რომ ათენში სხვადასხვა მნიშვნელოვან დაწესებულებებთან ერთად, ბიბლიოთეკას აკროპოლისში ჰქონდა მიხენილი ადგილი.

როდესაც პარისტრატემ ათენში ძალაუფლება ჩაიგდო ხელთ (ძვ.წ. დაახლოებით 560 წ.), მან მდიდარი ბიბლიოთეკა შექმნა, შემდეგ ქალაქს გადასცა. საგულისხმოა, რომ ეს ბიბლიოთეკა იმ დროისათვის თითქმის ყოველგვარი სახის „წიგნისაგან“ შედგებოდა: პაპირუსისა და ტყავის გრაგნილები, ხისა და თიხის ფირფიტები, ტყვიის ფილები და სხვ. ამ ბიბლიოთეკისათვის სპეციალურად მუშაობდნენ გადამწერი მონები. სპარსელების მეორე დაშქრობის დროს (480 წ. ძვ.წ.) ბიბლიოთეკა სპარსელების მიერ მთლიანად იქნა გატაცებული, მაგრამ შემდეგ ელინური შტოს სელეუკიდების დინასტიის ერთ-ერთმა წარმომადგენელმა დაუბრუნა იგი ათენს.

ათენის ერთ-ერთ უბანში, რომელსაც ლიკეუმში (ლიცეუმში) ეწოდებოდა, ლექციებს კითხულობდა სახელოვანი ფილოსოფოსი არისტოტელე. როგორც ცნობილია, თავისი დროისათვის მას ერთ-ერთი დიდი პირადი ბიბლიოთეკა გააჩნდა, რომლის ფონდი 40 ათას ერთეულს შეადგენდა. ამ ბიბლიოთეკის შექმნაში მას დიდად შეუწყო ხელი მისმა მოწაფემ – მეფე ალექსანდრე მაკედონელმა. მისი მეშვეობით არისტოტელემ ბევრი ძვირფასი უცხოური წიგნი შეიძინა.

არისტოტელეს ერთ-ერთმა მოწაფემ ლიკეუმში ე.წ. „მუსეიონი“ გახსნა (ძვ.წ. მე-3 ს. დასაწყისი) ეს ერთგვარი სამეცნიერო-საგანმანათლებლო და კულტურის ცენტრი ფაქტობრივად, აკადემიასა და ბიბლიოთეკას წარმოადგენდა. აქ იყო სალექციო დარბაზი, საცხოვრებელი ოთახები მოსწავლეთა და მასწავლებლებისათვის, საკითხავი და სა-



დისკუსიო-სასაუბრო დარბაზები, ირგვლივ გაშენებული იყო დასასვენებელი პარკი. აქ იყო მოთავსებული აზროვნების ლეს ბიბლიოთეკაც.

ამგვარი მუსეონები შემდეგში ბევრგან გაიხსნა, რომლებშიც ბიბლიოთეკები ფუნქციონირებდნენ. თვით ეს მუსეონი კი დაედო საფუძვლად შემდეგში ალექსანდრიაში აკადემიასა და მუსეონს, რომელმაც მსოფლიოში დიდად გაითქვა სახელი. ალექსანდრია დაწინაურებას იწყებს მას შემდეგ, რაც ალექსანდრე მაკედონელის ერთიანი დიდი სახელმწიფო რამდენიმე დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ დაიშალა, როგორც იყო ელინური ეგვიპტე, პერგამონი, მაკედონია და სხვ.

ერთგვარ ელინურ ცენტრად იქცა პტოლემეების დინასტიის მფლობელობაში მყოფი ეგვიპტის დედაქალაქი ალექსანდრია (ძვ.წ. მე-4 საუკ. დასაწყ. – ძვ.წ. პირველი საუკ შუა წლები). ქალაქი დიდი, კეთილმოწყობილი, ღამაზად და მდიდრულად გაშენებული იყო. ოთხ დიდ კვადრატად იყოფოდა. ერთ-ერთ მადგანში პტოლემეების სასახლეები იყო გაშენებული, აგრეთვე თეატრი, მუსეონი და ბიბლიოთეკა.

პტოლემე პირველი, როგორც კი გახდა ეგვიპტის მბრძანებელი, ალექსანდრიის აღორძინება-აყვავებას შეუდგა. შემოიკრიბა სწავლულნი და შემოქმედი ადამიანები. აქაური მუსეონი, რომელიც გამოირჩეოდა თავისი არქიტექტურით, აწარმოებდა არა მარტო მეცნიერულ-კულტურულ საქმიანობას, არამედ ახდენდა დაკვირვებებს ცის კიდურზეც, რისთვისაც აგებულ იყო ობსერვატორია; ბოტანიკური ბაღი მცენარეული საფარის შესწავლის საქმეს ემსახურებოდა, ასევე, მეცნიერული კვლევის მიზნით იყო გაშენებული ზოოპარკი.

ასობით მოსწავლე სწავლობდა აქ, ასიოდე მასწავლებელი ასწავლიდა. მათ განკარგულებაში იყო იმ დროინდელი მსოფლიოს საუკეთესო ბიბლიოთეკა.

პტოლემეს მეცადინეობით ეს ბიბლიოთეკა კარგად იყო ორგანიზებული. მის შექმნასა და განვითარებაში აქტი-



ურად მონაწილეობდა ათენელი დემეტრიუს ფალერეველი, რომელმაც ბევრი რამ გააკეთა ეგვიპტურ, ასურული, იუდეველური კულტურიდან საუკეთესო მიღწევების გადმოღებაში. მის მიერ შედგენილ ფონდში ბერძნულთან ერთად უხვად იყო წარმოდგენილი ეგვიპტურიდან თარგმნილი წიგნები. პტოლომე მეორე თითქმის მთელ მსოფლიოში აგზავნიდა ელჩებს საუკეთესო წიგნების შესაძენად. დემეტრიუსის რჩევით მან არისტოტელეს ბიბლიოთეკაც შეიძინა. ამ დროისათვის მუსეიონის ბიბლიოთეკაში 400 ათასამდე წიგნი იყო თავმოყრილი. ათი წლის შემდეგ ფონდმა 700 ათასს გადააჭარბა.

ალექსანდრიის ბიბლიოთეკისათვის, როგორცაც უწოდებდნენ მუსეიონის ბიბლიოთეკას, პტოლემე მესამე ყველას იძულებით ართმევდა წიგნებს, ვინც კი ქალაქის ნავსადგურში ჩამოვიდოდა, მხოლოდ ასლებს აბრუნებდა იმის დამოწმებით, რომ ისინი დედანს სავსებით ემთხვეოდნენ.

ერთ-ერთი დიდი შიმშილობის დროს ის იმ პირობით დათანხმდა ათენელებისათვის ხორბალი მიეყიდათ, თუკი ისინი ასლის გადასახადებად მას ესქილეს, სოფოკლესა და ევრიპიდეს ნაწარმოებთა ავტოგრაფიულ ტექსტებს ათხოვებდნენ. ათენელებმა გირაოდ უზარმაზარი თანხა მოითხოვეს, რაზედაც პტოლომე დათანხმდა, მაგრამ შემდეგ აღარ დაუბრუნა ორიგინალი ათენელებს, არჩია რა გირაოს დაკარგვა.

ალექსანდრიის ბიბლიოთეკის უმაღლესი აღორძინების პერიოდში აქ 800 ათასამდე წიგნი იყო თავმოყრილი მაშინ ცნობილ თითქმის ყველა ენაზე. აქ შეკრებილი იყო თითქმის ყველაფერი, რაც კი საუკეთესო იყო ელინურ ხანაში – ფილოსოფოსების, პოეტების, ტრაგიკოსების, ისტორიკოსების, ორატორების, მედიკოსების, გეოგრაფებისა და სხვათა შემოქმედება.

ალექსანდრიის ბიბლიოთეკის ფონდი დიდ, ფართო დარბაზში იყო თავმოყრილი. გრაზნილები ინახებოდა კარაიდებში, რომლებშიც ვერტიკალური თაროები იყო და-



ტანებული. ბიბლიოთეკის მომიჯნავე ოთახებში მოხდებოდა მუშაობები მოღვაწეობდნენ, აქვე ხარისხდებოდა წიგნები და წესრიგში მოყავდათ ხმარებისაგან გაცვეთილი გრაგნილები.

ბიბლიოთეკაში გამოცდილი პირები მსახურობდნენ. ხელმძღვანელებს თანაშემწეები ჰყავდათ. მთავარ ხელმძღვანელს თვით უმაღლესი ხელისუფალი ირჩევდა. ეს თანამდებობა განსაკუთრებულად საპატიოდ ითვლებოდა. სხვადასხვა დროს ალექსანდრიის ბიბლიოთეკას სათავეში საქვეყნოდ განთქმული ადამიანები ედგნენ. აქ მთავარ ბიბლიოთეკარებად მოღვაწეობდნენ: ცნობილი ფილოლოგი ზენოდოტე, სწავლული პოეტი აპოლონიოს როდოსელი, პოეტი-მეცნიერი კალიმაქე კვირინელი, მათემატიკოსი და გეოგრაფი ერატოსთენე, ფილოლოგი არისტოფანე ბიზანტიელი.

ამ ბიბლიოთეკის სახელი შორს იყო გავარდნილი. სხვადასხვა ქვეყნიებიდან ჩამოდიოდნენ აქ მის სანახავად და სამუშაოდ. სხვადასხვა დროს ამ ბიბლიოთეკით უსარგებლიათ: მათემატიკური მიმართულების მამამთავარს ევკლიდეს, ტრიგონომეტრიის ფუძემდებელ ჰეპარქს, მრავალმხრივ სწავლულსა და მოაზროვნე არქიმედს, ასტრონომ არისტარქე სამოსელს, რომელიც ჯერ კიდევ ძვ.წ. მე-3 საუკუნეში მივიდა დასკვნამდე, რომ დედამიწა მრგვალია, ასევე სამოსიდან იყო ცნობილი ასტრონომი კატონი, რომელიც არქიმედეს მიერ უდიდეს მეცნიერად არის წოდებული.

ათ საუკუნოვანი არსებობის პერიოდში ამ ბიბლიოთეკაში უდიდესი როლი ითამაშა ელინური კულტურის შექმნასა და განვითარებაში, საკაცობრიო მეცნიერებისათვის ხელშეწყობის საქმეში.

ბიბლიოთეკის უზარმაზარ ფონდში გარკვევისათვის შედგენილი იყო სისტემატური კატალოგი, რომლის ავტორად კალიმაქე გვევლინება. კალიმაქე ალექსანდრიის ბიბლიოთეკაში ათეული წლობით მოღვაწეობდა (ძვ.წ. 310-240წწ.), ბევრიც გააკეთა მისთვის. იგი ნაყოფიერი მწერა-



ლი იყო. 800-მდე ნაწარმოები შექმნა ისტორიის, გრატიკის, პოეზიის და სხვა დარგებში. პოეზიაში ის ახალი, ე.წ. ალექსანდრიის მიმართულების ფუძემდებელია, მაგრამ განსაკუთრებული სახელი მას სწორედ ბიბლიოთეკაში მოღვაწეობამ მოუტანა. მან შეადგინა ამ ბიბლიოთეკის სისტემატური კატალოგი - „ფირფიტები იმათზე, რომლებმაც სახელი გაითქვეს ცოდნის ყოველ დარგში და იმაზე, თუ რა დაწერეს მათ 120 წიგნში“, როგორადაც ამ კატალოგს იხსენიებს არისტოფანე ბიზანტიელი, ეს კატალოგი, გადმოცემით, 120 ნაწილად იყოფოდა და მასში თავმოყრილი იყო განსაკუთრებით გამორჩეული წიგნები. მასში მოცემული იყო ცნობები არამარტო წიგნებზე, არამედ ავტორებზეც. თუ ავტორი არ იყო ცნობილი, კალიმაქე ცდილობდა დაედგინა მისი ვინაობა. ეს კატალოგი ითვლება ჩვენთვის ცნობილ პირველ ბიბლიოგრაფიულ შრომად და სწორედ ამიტომაც უწოდებდნენ კალიმაქეს „ბიბლიოგრაფიის მამას“.

თვით კატალოგს ჩვენამდე არ მოუღწევია. მის შესახებ დაწერილებით მოგვითხრობს არისტოფანე თავის თხზულებაში „კალიმაქის ფირფიტების შესახებ“. მიუხედავად ამისა, გაუგებარი რჩება, თუ როგორ იყო მთელი ფონდი სისტემატიზირებული. ერთი კი ნათელია, მთელი ფონდი უნდა ყოფილიყო სისტემატიზირებული, რასაც გვაფიქრებინებს წიგნების განლაგების აქ მიღებული სისტემა, თუმცა დაწერილებით ამის გაგებაც არ ხერხდება. წიგნების განლაგების სისტემა ძალიან რთული უნდა ყოფილიყო, რაც სავარაუდოა იმ მინაწერებით, რომლებიც წიგნებს უკეთდებოდა, მაგალითად, რომელ დარგს განეკუთვნება იგი, რომელი ქვეყნიდან არის, სად და რომელი გადამწერის მიერ იყო დამზადებული და სხვ. ამგვარი მასალის მიხედვით ძალიან ძნელია, შეუძლებელია, ერთიანი საკატალოგო სისტემის შესახებ შეგვექმნას წარმოდგენა. გარდა კალიმაქესი ალექსანდრიის ბიბლიოთეკაში 40 წლის განმავლობაში მოღვაწეობდა მისი მოწაფე ერატოსთენე კვირინელი (ძვ. წ. 275-195წწ.). ერატოსთენე გეოგრაფიული მეცნიერების



ფუქემდებლად ითვლება. ტერმინი „გეოგრაფიკის“ შემოდებულია. მან ერთ-ერთმა პირველთაგანმა შეძლო დელამიწის გარეშემოწერილობის აღმოჩენა. ისტორიკოს სტრაბონის გადმოცემით, ერატოსთენეს უამრავი წიგნის წაკითხვა მოუხდა მოგზაურობის შესახებ, რომლებიც ალექსანდრიის ბიბლიოთეკაში მოიპოვებოდა.

ბიბლიოთეკის მრავალრიცხოვან თანამშრომელთა მოვალეობა მკვეთრად იყო განსაზღვრული – ზოგი ახალშემოსული ხელნაწერების აღრიცხვას ახდენდა, ზოგი მანუსკრიპტების გარჩევას, ზოგი ასლების გადაღებას, ზოგი საერთო წესრიგს მეთვალყურეობდა, ზოგი ხელნაწერთა დაცვამოვლაზე იყო პასუხისმგებელი და ა.შ.

ბიბლიოთეკაში ფართოდ იყო გაშლილი ტექსტოლოგიური საქმიანობა. აქ სპეციალურად იწვევდნენ ფილოლოგებს, რომლებსაც ევალებოდათ ერთმანეთისაგან გაერჩიათ ორიგინალი და ასლი, გამოეცნოთ ფაღსიფიცირება. ისინი გულმოდგინედ მუშაობდნენ ტექსტების დადგენაზე. მაგალითად, აქ ზენოდოტე ხანგრძლივად მუშაობდა ჰომეროსის ყველაზე უტყუარი ტექსტის დადგენაზე.

უძველეს ბიბლიოთეკებს შორის ყველაზე დაწვრილებითი ცნობები ამ ბიბლიოთეკის შესახებ არსებობს. ცნობილია მისი დაარსების დრო, დამაარსებლები, გრავნილთა რაოდენობა, მათი შემადგენლობა, გამოჩენილ ბიბლიოთეკართა ვინაობა, ბევრი მკითხველის ვინაობაც კი, მაგრამ არის ისეთი ლეგენდებიც მასზე, რომელთა შესახებ უტყუარი საბუთები არ მოიპოვება. ასეთია, მაგალითად, ამ ბიბლიოთეკის დაწვის ამბავი იმ დროს, როცა ეგვიპტეში ყოფნის შემდეგ იულიუს კეისარმა ალექსანდრია დატოვა. სინამდვილეში ჩვენი წელთაღრიცხვით 47 წელს დაიწვა არა ბიბლიოთეკა, არამედ წიგნების ფუთები, რომლებიც რომში გასაგზავნად იყო გამზადებული. კეისარს ბიბლიოთეკის განადგურება კი არ ჰქონდა განზრახული, არამედ მისი დიდი ნაწილის რომში გადატანა. ასეა თუ ისე, ბიბლიოთეკამ დიდი ზარალი განიცადა, ხოლო კაცობრიობამ აუნაზღაურებელი დანაკლისი.



საერთოდ, არაერთი ფაქტია ცნობილი, როცა რომელიმე მხედართმთავრებს სხვა ქონებასთან ერთად ნადავლით წიგნებიც მიჰქონდათ, ხშირად მთელ ბიბლიოთეკას ისაკუთრებდნენ. რომაელმა სარდალმა ლუკიუსმა პონტის მეფის ბიბლიოთეკა წაიღო. რაც შეეხება იულიუს კეისარს, მას ალექსანდრიის ბიბლიოთეკის ხარჯზე სურდა რომში სახალხო ბიბლიოთეკა გაეხსნა. მას ისიც კი ჰქონდა მოფიქრებული, რომ ამ ბიბლიოთეკის მმართველად ცნობილი პოეტი-მოაზროვნე და მრავალმხრივ განვითარებული მეცნიერი ვარონი დაენიშნა, რომელიც დიდად ნაყოფიერი მოღვაწე იყო. მან 600-მდე ტომი დაწერა და მათ შორის სპეციალური ნაშრომი — „ბიბლიოთეკების შესახებ“.

ლეგენდააა ქცეული არაბების შემოსევის დროს ალექსანდრიის ბიბლიოთეკის გადაწვის ამბავი. გადმოცემით, როცა არაბთა მხედართმთავარ ამრუს დაუთვალიერებია ალექსანდრიის ბიბლიოთეკა, უთქვამს: ეს წიგნები თუ ყურანს ეთანხმება, სულაც არ არის საჭირო, რაკი ყურანი არსებობს, ხოლო თუ არ ეთანხმება, მით უფრო არ შეიძლება მათი დატოვება და ამრიგად, ორივე შემთხვევაში უნდა დაიწვასო. ამ ფაქტის რაიმე დამადასტურებელი საბუთი არ არსებობს. მეცნიერთა ერთი ნაწილი ვერ იზიარებს ამ ვერსიას. არაბები არ გამოირჩეოდნენ დაპყრობილი ქვეყნების მიმართ განსაკუთრებული სისასტიკით, თვით ამრუ განსწავლელი მხედართმთავარი იყო და მისგან ამგვარი რამ ძნელად წარმოსადგენია.

ისე კი, ეს ბიბლიოთეკა არაერთხელ დაზარალებულა, ვიდრე საბოლოოდ არ მოისპო. დიდი დარტყმა მიაყენა მას აგრეთვე პირველყოფილმა ქრისტიანებმაც, რომლებიც იქ დაცულ ლიტერატურას ერესად მიიჩნევდნენ.

ომებისა და ხანძრების შედეგად მუსეონის ეს დიდი ბიბლიოთეკა ალექსანდრიაში თანდათან პარტახდება. 273 წ. ჩვენი წელთაღრიცხვით იგი მთლიანად განადგურდა. ხანძრის შემდეგ მხოლოდ ნაწილობრივ შეძლეს მისი აღდგენა, მაგრამ მან თავისი ძველი დიდება ვეღარ დაიბრუნა.



642 წელს არაბების მიერ ალექსანდრიის დაპყრობის შემდეგ ბიბლიოთეკამ სულ მალე შეწყვიტა არსებობა და მხოლოდ ნანგრევების სახით შემორჩა კაცობრიობას.

პტოლომეების დროს ეგვიპტეში ბერძნულ-ეგვიპტური დიქტონის – სერაფისის კულტი წარმოიშვა. მის სახელზე აგებულ იქნა შესანიშნავი ტაძარი თავისი ბიბლიოთეკით. ხატოვანად ამ ბიბლიოთეკას „ალექსანდრიის ბიბლიოთეკის ქალიშვილს“ უწოდებდნენ. მისი ფონდი 42.800 გრაგნილისაგან შედგებოდა, ძირითადად მუსეიონის ბიბლიოთეკის დუბლეტური ვეზემპლარებისაგან. ჩვენი თანამედროვე მეცნიერები თვლიან, რომ ამ ბიბლიოთეკას უნდა შერწყმოდა პერგამონის ბიბლიოთეკა, რომელიც რომის მხედართმთავარმა ანტონინუსმა ნადავლად წამოიღო და ეგვიპტის დედოფალს კლეოპატრას მიართვა საჩუქრად. ეს ბიბლიოთეკა ალექსანდრიის ბიბლიოთეკის დაქვეითების შემდეგ უკვე იქცა მეცნიერების ცენტრად, მაგრამ 391 წელს ის მთლიანად გაანადგურეს ქრისტიანებმა, რომლებსაც ალექსანდრიის ფანატიკოსი პატრიარქი აქეზებდა.

ბერძნული ბიბლიოთეკიდან განსაკუთრებულად გამოირჩეოდა პერგამონის ბიბლიოთეკა. პერგამონი, როგორც დასმოუკიდებელი სახელმწიფო, მთელი 150 წლის განმავლობაში არსებობდა (ძვ.წ. 284-133წწ.). ამ ქვეყანამ განვითარების უმაღლეს დონეს ევმენ მეორის დროს მიაღწია (ძვ.წ. 197-158წწ.), რომელმაც სათავე დაუდო უდიდეს ბიბლიოთეკას ალექსანდრიის ბიბლიოთეკის შემდეგ. თავის დროს ამან ერთგვარი შური გამოიწვია ეგვიპტელთა შორის. ეგვიპტელმა ხელისუფლებმა იმის გამო, რომ პერგამონის ბიბლიოთეკას მნიშვნელობით არ გაესწრო ალექსანდრიის ბიბლიოთეკისათვის, აკრძალეს ეგვიპტიდან იქ პაპირუსის შეტანა. ამან ბიძგი მისცა პერგამონში ტყავისაგან საწერი მასალის დამზადების საქმეს. მართლაც, აქ ისე დახელოვნდნენ ამ მიმართულებით, რომ შემდეგში საწერ ტყავს პერგამონის სახელსაც კი უკავშირებდნენ და სწორედ აქედან მოდის კიდევ მისი დასახელება – „პერგამენტი“.



არქეოლოგიური გათხრების შედეგად თვალნათლად წარმოჩნდა ამ ბიბლიოთეკის სახე. პლუტარქის გადმოცემით, აქ 200 ათასი ხელნაწერი ინახებოდა. წარმოდგენილი იყო თითქმის ყველა დარგი, მაგრამ განსაკუთრებით სამედიცინო ლიტერატურა სჭარბობდა. საერთოდ, პერგამონი სამედიცინო ცენტრს წარმოადგენდა. სწორედ აქ მოღვაწობდა საყოველთაოდ განთქმული ექიმი გალენი.

ბიბლიოთეკას ორი სამკითხველო დარბაზი ჰქონდა – დიდი და მცირე, აქ არსებობდა მრავალი სამუშაო ოთახი გადაწველების, მთარგმნელების, წიგნების მცველებისათვის. გრაგნილები ინახებოდა სპეციალურ ნიშებში, რომლებშიც კედრის ხისაგან დამზადებული თაროები იყო დატანებული. მიაჩნდათ, რომ კედარი ხელს უწყობდა წიგნების კარგად შენახვას.

ძვ.წ. მე-2 საუკუნეში ბიბლიოთეკაში მოქმედებდა გრამატიკოსთა სკოლა, რომელსაც კრატოს მილოსელი უძღვებოდა. სწორედ მას მიეწერება პერგამონის ბიბლიოთეკის კატალოგის შედგენა.

რომაელი მწერალი და ისტორიკოსი სეპტონიუსი (ახ. წ. 70-160წწ) ამტკიცებს, რომ კრატოს მილოსელის ხელშეწყობით მოხდა რომის იმპერიაში პირველი ბიბლიოთეკის დაარსება. შესაძლებელია, რომაელ ბიბლიოთეკარებსაც მან შეასწავლა კატალოგიზაცია.

პერგამონის ბიბლიოთეკას მაშინ გამოეთხარა ძირი, როდესაც მარკუს ანტონიუსმა ახ.წ. 31 წელს მისი საუკეთესო ფონდები ეგვიპტის დედოფალ კლეოპატრას მიუძღვნა. მართალია, მას შემდეგ არაერთხელ შეეცადნენ მის აღორძინებას, მაგრამ ამას სათანადო ეფექტი არ მოჰყოლია.

ამ ეპოქაში საკმაოდ კარგად ორგანიზებული, მდიდარი ბიბლიოთეკები იყო სხვა ცენტრებშიც – ანტიოქია, სირაკუზა, ეფესო და სხვა. გარდა ამისა, ბევრ სასწავლებელში იყო ბიბლიოთეკა. ამ მხრივ გამოირჩეოდა როდოსის გიმნაზიის ბიბლიოთეკა, რომლის კატალოგმა ჩვენამდე მოაღწია.

საბიბლიოთეკო საქმის ისტორიის მხედველობის არეში



უნდა იყოს ამ ეპოქაში საკმაოდ გავრცელებული ბიბლიოთეკები, იმდენად გავრცელებული იყო ისინი. დიდებულითა კარის ბიბლიოთეკების საქმიანობას უდიდესი კულტურული მნიშვნელობა ჰქონდა

მწვავე სოციალურმა მოვლენებმა – ომებმა, სასტიკმა ექსპლუატაციამ, აჯანყებებმა ბერძნული ქვეყნების დაქვეითება გამოიწვია, რამაც დასცა მეცნიერული და კულტურული შესაძლებლობები. დასუსტებული ცალკე გამდგარი სახელმწიფოები ადვილად ვარდებოდნენ მრისხანე მეზობლების ხელში, რომელთა შორის მალე დაწინაურდა რომის იმპერია.

3.2. საბიბლიოთეკო საქმიანობა რომაული კულტურის ძეგლებში

რომაული კულტურის ქვეყნებში საბიბლიოთეკო საქმის განვითარება თვისებრივად ახალ საფეხურზე მიმდინარეობდა, ვიდრე მსოფლიოს სხვა ცნობილ ქვეყნებში.

რომის გავლენის ქვეშ მყოფი ქვეყნების არეალი საკმაოდ დიდ ტერიტორიას მოიცავდა. იმპერიის არსებობის პერიოდში მრავალგზის შეიცვალა ქვეყნის სახე იმის მიხედვით, თუ რა პოლიტიკურ-ეკონომიკურ ვითარებას აღწევდა იგი. იცვლებოდა როგორც სამხედრო-პოლიტიკური, ისე ეკონომიკურ-კულტურული პირობები. იმპერიას რომის ძლიერების ხანაში მთელი ხმელთაშუა ზღვის აუზის ქვეყნები ემორჩილებოდა, მისი გავლენის საზღვრები კიდევ უფრო შორს მიდიოდა, მთელი ამ უზარმაზარი გაერთიანების ძალისხმევით ერთ ხელში თავმოყრა განუსაზღვრელ შესაძლებლობებს ქმნიდა არა მარტო სამხედრო ძლიერებისათვის, არამედ კულტურული აღორძინებისათვის.

ძნელია შეაფასო ის დიდი ღვაწლი, რომელიც კაცობრიობას დასდო რომაულმა მეცნიერებამ, კულტურამ, ხელოვნებამ, ლიტერატურამ, რაც შეეხება კონკრეტულად საბიბლიოთეკო საქმეს, იგი აქ სავსებით დამოუკიდებელი



გზით განვითარდა და ახალი თვისებები შეიძინა. ისეთი დიდი ლიტერატურული მემკვიდრეობა, უდიდესი რაოდენობის წერილობითი ძეგლები, რომლებმაც საუკუნეების განმავლობაში მოიყარა თავი რომის სახელმწიფოში, უპირველეს ყოვლის, ბიბლიოთეკებში იყრიდა თავს.

რომაული ბიბლიოთეკები, განსხვავებით მის წინამორბედებისაგან, შედარებით უფრო დემოკრატიულია. აქ არ ვხვდებით ბიბლიოთეკა-გიგანტებს, როგორც შუამდინარეთსა და ეგვიპტეში, მაგრამ ისინი გამოირჩევიან სინატიფითა და სიმდიდრით. ამ ბიბლიოთეკებში უმეტესად ეტრატის გრაგნილებია.

რომში გავრცელებულია პირადი ბიბლიოთეკებიც, რომლებიც აუცილებელ ატრიბუტს წარმოადგენს მაღალი არისტოკრატიული ფენის ოჯახისათვის. რაც შეეხება სხვა ფენებს, ბიბლიოთეკებით მხოლოდ შედარებით წარჩინებული მოქალაქენი სარგებლობენ. მათთვის ქალაქის ბიბლიოთეკები საესებით მისაწვდომი იყო. როგორც ვიცით, ჯერ კიდევ იულიუს კეისარს პქონდა განზრახული სახალხო ბიბლიოთეკის გახსნა. ეს, მას რომ მოეხერხებინა, ადგილი ექნებოდა მსოფლიოში პირველად სახალხო მოხმარების ბიბლიოთეკის გახსნის ფაქტს. როგორც ჩანს, სახალხო (საჯარო) ბიბლიოთეკის შექმნის იდეა რომში უკვე მომწიფებული იყო. მთელ სახელმწიფოში წიგნმა საკმაოდ დიდი გავრცელება კპოვა. გაიხსნა ათობით დიდი წიგნდამამზადებელი სახელოსნო, სადაც მიმდინარეობდა წიგნების გადაწერა. იხსნება პატარ-პატარა სავაჭროები, რომლებშიც ანტიკური ქვეყნების თითქმის ყველა წიგნის შექმნა შეიძლებოდა.

პირველი საჯარო ბიბლიოთეკა რომში დააარსა აზინიუს პლინიუსმა ჩვენი წელთაღრიცხვის 39 წელს. ეს თარიღი საგულისხმოა იმათ, რომ მსოფლიოში პირველად გაიხსნა სახალხო მოხმარების ბიბლიოთეკა. ეს ტრადიცია რომში თანდათან ძალას იკრებდა, მეოთხე საუკუნის დასაწყისისათვის რომის სახელმწიფოში 30-მდე საკმაოდ დიდი სა-

ჯარო ბიბლიოთეკა იყო. ყველაზე დიდი და გამორჩეული ბიბლიოთეკა ცეზარის ტაძართან არსებობდა.

საჯარო ბიბლიოთეკები მოქმედებდნენ აგრეთვე რომს დაქვემდებარებულ ქალაქებშიც. მმართველები არ ერიდებოდნენ ხარჯებს ძვირფასი ხელნაწერების შექმნისათვის. ბიბლიოთეკაში ისინი თავიანთი ავტორიტეტისა და სიძლიერის გამოხატულებას ხედავდნენ.

ერთ თვისებრივად ახალ მოვლენას რომში საფუძველი ჩაეყარა - იქმნება საიმპერიო ბიბლიოთეკების ცენტრალიზებული მმართველობა, რომელსაც სათავეში სპეციალურად დანიშნული მოხელე - პროკურატორი უდგას. მას საკმაოდ დიდი ხელფასი ენიშნება და უაღრესად განათლებული და გავლენიანი წრიდან ირჩევენ. დამხმარეებს სპეციალურად ამზადებდნენ ამისათვის. მეორე საუკუნის დასასრულსა და მესამე საუკუნის დასაწყისში სამეურნეო საქმიანობის ზედამხედველების თანამდებობაც იყო შემოღებული. შეიქმნა სპეციალური სამმართველოც, რომელიც ხელისუფლების ერთიან ცენტრს წარმოადგენდა და ბიბლიოთეკის დამხმარე პერსონალის საქმიანობას განაგებდა. ამგვარად, აქ უკვე საქმე გვაქვს ერთიანი საბიბლიოთეკო სისტემის (ქსელის) შექმნის საწყისებთან.

ვარონის წიგნში მოცემული მეთოდოკურ დამუშავებათა და რომაელი ინჟინრისა და არქიტექტორ ვიტრუვიუსის (ძვ. წ. პირველი საუკ.) თხზულებათა წყალობით, ნათელი წარმოდგენა შეიძლება ვიქონიოთ, თუ რას წარმოადგენდა რომაული ბიბლიოთეკები. ისინი უმეტესად ძვირფასად გაფორმებულ პორტალებში - დახურულ გალერეებში თავსდებოდა. ბიბლიოთეკებს ხსნიდნენ თერმოსების (აბანოები) ან ტაძრისა თუ სასახლის ეზოებში, მარმარილოს სვეტებიან მასიურ ნაგებობებში. ბიბლიოთეკების ფასადები აღმოსავლეთით იყო მიპყრობილი. ვიტრუვიუსი თვლიდა, რომ ეს მოსახერხებელია იმდენად, რამდენადაც წიგნებს უმეტესად დილით კითხულობენ და მზის სხივების სიუხვე ხელს უწყობს ადამიანს კითხვაში; მეორეც - ამით გზა

ეჭვებოდა ფონდისაკენ მიმავალ წიგნისათვის მავნე ჩრდილოეთის ქარებს. სახანძრო უშიშროების მიზნით, საცდელი სავსებით იზოლირებული იყო სხვა სათავსოებისაგან.

სამკითხველო დარბაზი, ჩვეულებრივ, ოთკუთხა იყო, ზოგჯერ ოვალური ან მომრგვალებული. მას ამკობდნენ ღმერთებისა და გამოჩენილი ადამიანების ქანდაკებებით, რომლებიც კედლებში დატანებულ ნიშებში იყო მოთავსებული, რათა მკითხველთა ყურადღება არ გაეფანტა. იატაკი მოპირკეთებული იყო თაღხი ფერის მარმარილოთი, ჭერი და კედლები არ იყო მოხუქურთმებული და ოქროვარაყით დაფერილი, რათა ზედმეტ სიჭრელეს ხელი არ შეეშალა გულისყურის მოკრებისათვის.

წიგნის კარადებში თაროები გრავნილებისათვის ვერტიკალური იყო, კოდექსური წიგნებისათვის – ჰორიზონტალური. ასეთ თაროებზე წიგნები ვერტიკალურად კი არ ეწყო, როგორც ამჟამადაა მიღებული, არამედ ერთიერთ-მანეთზე შტაბელუებად.

ბიბლიოთეკებს თავიანთი კატალოგები ჰქონდათ.

რომში ჩაყარა საფუძველი დარგობრივ (სპეციალურ) ბიბლიოთეკებს. პირველად მსოფლიოში გაჩნდა ბიბლიოთეკები, რომელთა ფონდები რომელიმე ერთი დარგის ლიტერატურისაგან შედგებოდა ან რაიმე ერთი ნიშნის მიხედვით იყო პროფილირებული. ასე, მაგალითად, რომელიმე ერთი საჯარო ბიბლიოთეკა შედგებოდა უკვე გარდაცვლილი ლათინურენოვანი მწერლების ნაწარმოებებისაგან, მეორე – მთლიანად გრამატიკული ტრაქტატებისაგან და ა.შ.

მკითხველები – პოეტები, სწავლულები, მოხელეები, ცნობილი, გავლენიანი და მდიდარი ადამიანები სახლში წიგნების წაღებას დარბაზებში მუშაობას ამჯობინებდნენ. ბევრი წარჩინებული ადამიანი, რომელსაც საუკეთესო ბიბლიოთეკა ჰქონდა შინ, ხშირად სიამოვნებით მუშაობდა საჯარო ბიბლიოთეკაში. ამით ის ერთგვარად კავშირს ამყარებდა საზოგადოებასთან და ინტელექტუალურ გარემოსთან ურთ-



იერთობის მოთხოვნილებას იკმაყოფილებდა.

რომის იმპერია განთქმულია უბადლო პირველი რელიგიური ლიოთეკებით. წარჩინებულთა ოჯახებში წიგნების შეგროვება და თავმოყრა მოდადაც კი იყო ქცეული. ზოგჯერ საკმაოდ კარგი ბიბლიოთეკები ჰქონდათ პატრიციებს, მაგრამ ისინი არ კითხულობდნენ წიგნებს. ფილოსოფოსი სენეკა ამათრახებს მათ და უწოდებს „ვირებს, რომლებიც ღირას უსმენენ“.

საგულისხმოა ის გარემოება, რომ რომში სათანადო ყურადღება დაეთმო ბიბლიოთეკის მუშაობის მეთოდოლოგიურ საკითხებს. იყო სპეციალური დამხმარე სახელმძღვანელოებიც ბიბლიოთეკის დაკომპლექტების შესახებ. ამ მხრივ, განსაკუთრებით საყურადღებოა სწავლულის პერენიუს ფილონის 12-ნაწილიანი თხზულება „წიგნების შექმნისა და შევსების შესახებ“, აგრეთვე გრამატიკოს ტელეფოს პერგამონელის ნაშრომი „სამი წიგნი იმ წიგნების შესახებ, რომლებშიც მითითებულია, რომელი წიგნებია შექმნის ღირსი“.

ამგვარად, როგორც ვხედავთ, რომის იმპერიაში პირველად შეიქმნა მცირე, მაგრამ მკითხველთა დიდი ნაწილისათვის ხელმისაწვდომი ბიბლიოთეკების შექმნის ტრადიცია – პირველი სახალხო ბიბლიოთეკები, მათი ხელმძღვანელობისა და მართვის ერთიანი სისტემის შემოღების ცდა, ბიბლიოთეკების საქმიანობის მეცნიერულად გააზრების ტენდენციები. ამით რომის სახელმწიფოში, საბიბლიოთეკო საქმის განვითარების თვალსაზრისით, ძალიან ბევრი რამ გააკეთდა, რამაც მთლიანად განაპირობა ის ახალი მოვლენები, რომლებმაც თვისებრივად შეცვალეს საბიბლიოთეკო საქმე მისი განვითარების მომდევნო ეტაპზე.

ანალიზი გვიჩვენებს, რომ მონათმფლობელობის სამყაროში საბიბლიოთეკო საქმე საგრძნობლად იყო განვითარებული დრო და ჟამის შესაფერისად. ანტიკური ხანა მის დასასრულს მოასწავებდა; სწორედ ამ ხანაში ჩაეყარა საფუძველი ახალ სოციალურ ურთიერთობათა პირობებში საბიბლიოთეკო საქმის ისტორიაში ახალი ეპოქის დასაწყისს.

4. ადრეული შუა საუკუნეების ბიბლიოთეკები (V-XI სს.)

4.1. შორეული აღმოსავლეთის ძველების ბიბლიოთეკები

საბიბლიოთეკო საქმიანობა ფეოდალიზმის პირობებში უმეტესად სატადრო საქმიანობას უკავშირდება. ეს ადრეული ფეოდალიზმის ხანაში ყველაზე მკვეთრად ვლინდება. საბიბლიოთეკო საქმე მჭიდროდაა დაკავშირებული სასულიერო მოღვაწეობასთან. ამ მოვლენისათვის არც დიდი ჩინეთის სახელმწიფოს აუვლია გვერდი. აქ ფეოდალიზმის დამკვიდრება ბუდიზმის შემოღებას ემთხვევა. ეს რელიგია იმდენად გაძლიერდა, რომ სასულიერო ელიტა ხელისუფლების თანატოლ ძალად მოგვევლინა. მე-6 საუკუნისათვის ჩინეთში 50 ათას ბუდისტურ მონასტერს ითვლიდნენ, რომლებშიც ორ მილიონზე მეტი სასულიერო პირი მოღვაწეობდა. მთელ ქვეყანაში ფართოდ გავრცელდა სამონასტრო ბიბლიოთეკები. მათი ფონდის ძირითად ბირთვს ბუდისტური ლიტერატურა შეადგენდა, მაგრამ ამავე დროს იყო ნაშრომები მათემატიკის, მედიცინის, ასტრონომიის სფეროდანაც. დამახასიათებელია ჩინური იეროგლიფების სახელმძღვანელოების სიჭარბე.

ჩინური ბიბლიოთეკების საერთო საქმიანობა ბევრად არაფრით გამოირჩეოდა ამავე ეპოქის სხვა ქვეყნების ბიბლიოთეკების საქმიანობისაგან, თუ არ მივიღებთ მხედველობაში ფონდის მასალის თავისებურებას. ადრეული შუა საუკუნეობრივი ბიბლიოთეკების მსგავსება სხვადასხვა ქვეყანაში თვალში საცემი მოვლენაა. ეტყობა, უძველესი ბიბლიოთეკების ტრადიციების ზეგავლენა და საქმის განვითარების კანონზომიერებანი იმდენად მახლობელი იყო, რაიმე დიდი განსხვავების წარმოჩენას არ შეიძლება ჰქონოდა ადგილი.

ჩინური ბიბლიოთეკები იმითაა დამახასიათებელი, რომ



აქ ვხვდებით როგორც ეტრატის, ისე ქაღალდის რომლებიც პირველად ჩინელებმა დაამზადეს.

შემორჩენილია რამდენიმე ბიბლიოთეკის ფონდების ნუსხები. მათში მოცემულია ცნობები ავტორისა თუ მთარგმნელის შესახებ, სათაური, დუბლიკატების რაოდენობა. წიგნებს ჰქონდა შიფრი, რომელიც ყოველი დაცვის ერთეულს ეძლეოდა. დაცვის ერთეულად ითვლებოდა ერთი შეკვრა ან 10 გრაგნილის ერთობლიობა. შრიფტი წარმოადგენდა თაროზე წიგნის რიგით ნომერს, რომელიც მიწერილი იყო შეკვრაზე მიმაგრებულ იარღიოზე ან გრაგნილის გარეკანზე.

დგებოდა დაკარგული წიგნების სიებიც, იმის აღნიშვნით, თუ რა ფიზიკურ მდგომარეობაში იყო ისინი. სპეციალური პირები საგანგებოდ მუშაობდნენ დაკარგული წიგნების აღდგენაზე.

ბიბლიოთეკის შევსება წიგნების გადაწერის ხარჯზე ხდებოდა, აგრეთვე ფონდი მდიდრდებოდა შემოწირულებებით, ერთი მონასტრიდან მეორეში ხელნაწერთა გადაცემით და სხვა. ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებული წყარო მაინც წიგნსაგაჭროები იყო. სიანგოს მონასტერში მოქმედებდა საყოველთაოდ ცნობილი წიგნის დიდი ბაზარი.

ჩინეთში ამ პერიოდისათვის საკმაოდ მდიდრული სასახლის ბიბლიოთეკები არსებობს, რომლებიც მკითხველთა მომსახურების გარდა წიგნების გადაწერასაც ეწევიან, ადგენენ ტექსტებს, მუშაობენ ძველი კლასიკოსი მწერლების ნაშრომთა გამომწვეურებაზე. ვინც ბიბლიოთეკას საინტერესო და სასარგებლო წიგნს მოუპოვებდა, აბრეშუმით ჯილდოვდებოდა.

განსაკუთრებულ ინტერესს ძველი მწერლებისადმი იჩენდნენ სუისა და ტანიის დინასტიის იმპერატორები. ამიტომაც ამ მხარის ბიბლიოთეკები ფონდების სიმდიდრით გამოირჩეოდა. წიგნებს განსაკუთრებული სიფრთხილით ეკიდებოდნენ, სპეციალისტები თავაუღებლად მუშაობდნენ ცუდად შემონახული გრაგნილების რესტავრაცია-შეკეთებაზე.



აქ მსოფლიოში პირველად შემოიღეს წიგნების ქსილოგრაფიული ბეჭდვა: მე-8 საუკუნისათვის უკვე ჩვეულებრივ მოვლენად იქცა ქსილოგრაფიულიად დაბეჭდილი ქალაქის წიგნი. ასეთი ბეჭდვა ერთიორად აიაფებდა წიგნს და შედარებით ხელმოკლე მკითხველებისათვისაც ხელმისაწვდომს ხდიდა.

ჩინური წიგნები გააქონდათ კორეასა და იაპონიაში. მე-7 საუკუნისათვის განსაკუთრებით გაძლიერდა კავშირები იაპონიასა და ჩინეთს შორის. მე-9 საუკუნემდე – ვიდრე იაპონიაში მარცვლოვან დამწერლობას შემოიღებდნენ, საქმის წარმოება ჩინურ ენაზე მიმდინარეობდა. იაპონია ჩინეთში სტუდენტებსა და სამღვდლო პირებს ცოდნის შესაძენად აგზავნიდა. იაპონიის ბიბლიოთეკებში პირველ ხანებში ჩინური ბუდისტური წიგნები დომინირებდა. აქ მკითხველებად ძირითადად მეფის კარის მსახურები და სასულიერო პირები ითვლებოდნენ. ჩინური წიგნი მთელი შორეული აღმოსავლეთის და ახლომდებარე ოკეანეთის ფარგლებს დაეუფლა და წარმმართველი პოზიციები დაიჭირა.

ჩინური ბუდისტური წიგნი მრავლად გავრცელდა პაგანის სახელმწიფოშიც, რომელიც შუა საუკუნეების დასაწყისში განსაკუთრებით გაძლიერდა. პაგანა, როგორც ქალაქი, მე-10 საუკუნეში გაშენდა მდინარე ირავადიზე. იგი ორი საუკუნის განმავლობაში იყო ძლიერი სახელმწიფო პაგანის დედაქალაქი. სწორედ აქედან იწყება თანამედროვე ბირმის ისტორია. მეფე ანინუდამ (1044-1077) შეძლო ბირმის მიწების გაერთიანება ერთ სახელმწიფოდ, რამაც ხელი შეუწყო ამ ქვეყნის კულტურულ განვითარებას. შემოღებულ იქნა ბუდიზმი, რამაც ბიძგი მისცა აქ ჩინური წიგნის გავრცელებას. ანინუდამ დალაშქრა მეზობელი ქვეყნები და იქიდან იმდენი წიგნი წამოიღო, რომ ისინი 5 სპილოს კქონდა აკიდებული. დედაქალაქში სპეციალურად ააშენა შენობა – „პიტაკა-ტაკი“ – წმინდა ბიბლიოთეკა. იგი ორიგინალურ ნაგებობას წარმოადგენდა, რომლის თალი იარუსების სახით თანდათან ვიწროვდებოდა და 18 მეტრს აღწევდა. ცენტრში

დერეფნით გარშემორტყმული დარბაზი იყო მოთავსებული. ეს ბიბლიოთეკა დიდხანს მოქმედებდა. იგი ერთ-ერთი უძველესი საბიბლიოთეკო ნაგებობაა, რომელმაც ჩვენამდე სრულყოფილად მოაღწია და კარგად არის შემონახული.

ანიულდას დროს შეიქმნა ბირმული დამწერლობა, გაჩნდა წიგნები ეროვნულ ენაზე. საწერ მასალად გამოიყენებოდა პალმის ფოთლები, იშვიათად – ქაღალდი. ამგვარი სუსტი მასალის დიდხანს დაცვა შეუძლებელი იყო, რის გამოც, აღნიშნული ბიბლიოთეკის ფონდიდანაც დღემდე თითქმის აღარაფერია შემორჩენილი. მხოლოდ კედლებსა და ქვებზე წაწერილი ტექსტები იძლევა საშუალებას, ზოგიერთ ისტორიულ მოვლენას გავეცნოთ. საბედნიეროდ, შემორჩა მეფეთა ქრონიკები, რომლებსაც მე-11 საუკუნიდან აღგენდნენ მეფის კარზე.

საუკეთესო ბიბლიოთეკა ყოფილა ბირმაში აგრეთვე გარვანის ტბის პირას, მაგრამ მონღოლების შემოსევების დროს 1277 წელს განადგურებულა.

ტაის იმპერიისაგან თავის დაღწევის შემდეგ (მე-10 ს), ვითარდება ვიეტნამური კულტურაც. მთავარ ბიბლიოთეკას აქ წარმოადგენს დაი-ხანგის წიგნსაცავი, რომელშიც ხდებოდა წიგნების გადაწერაც, შემდეგ მათ მთელ ქვეყანაში ავრცელებდნენ. 1070 წელს ჰანოეში საფუძველი ჩაუყარა ლიტერატურის ტაძარს. თავდაპირველად ის იყო სალოცავი ადგილი და წარჩინებულთა შვილების სკოლა, წიგნების ქსილოგრაფიულად ბეჭდვის ცენტრი, ბეჭდური ხის ფირფიტების საცავი; შემდეგში მასთან შეიქმნა დიდი ბიბლიოთეკა. მისი მკითხველები სკოლის მოსწავლეები და მასწავლებლები იყვნენ. 1464 წ. მეფის ბრძანებით, ამგვარი ლიტერატურის ტაძრების შენება პროვინციებშიც დაიწყო. მათ ფონდებში ვხვდებით არა მარტო სასულიერო ლიტერატურას, არამედ სამეცნიეროსაც, ასევე ისტორიულ შრომებს, პოეტურ ქმნილებებს და ფოლკლორულ კრებულებს.

მე-12 საუკუნეში მონღოლების შემოსევების შემდეგ კულ-

ტურული აღმშენებლობა დიდი ხნით შეფერხდა როგორც ჩინეთში, ისე პაგანასა და სხვა, ირგვლივ მყოფ პატარა-პატარა ქვეყნებში. რღვევა განიცადა იაპონიამაც, სადაც მოიშალა ცენტრალური მმართველობა და ქვეყანა სხვადასხვა პროვინციათა ურთიერთბრძოლებმა მოიცვა.

4.2. ბიზანტიური ბიბლიოთეკები

რომის იმპერიის ორად გაყოფის შემდეგ (395 წ) ბიზანტიის სახელმწიფოში აღმოსავლეთის პროვინციების გაერთიანებამ და დასავლეთის პროვინციების დაშლამ საესეებით შეცვალა პოლიტიკური ვითარება ამ რეგიონში. დამთავრდა ანტიკური ეპოქა და საფუძველი დაედო ახალ საზოგადოებრივ ურთიერთობებს.

ბიზანტიამ შეძლო შეენარჩუნებინა ელინური კულტურის ძირითადი მიღწევები, ბერძენი ხალხის მრავლსაუკუნოვანმა ურთიერთობამ ახლო აღმოსავლეთის განვითარებულ ქვეყნებთან, მსოფლიო ასპარეზზე ბიზანტიის დაწინაურებას შეუწყო ხელი.

ახალი ქრისტიანული იდეების გათვალისწინებით ანტიკური ეპოქის სულიერი ფასეულობათა გადამუშავების საფუძველზე, იშვა შუასაუკუნეობრივი ფეოდალური კულტურა. ეს ხანა თავისი მოაზროვნეებით და კულტურით გარკვეულწილად ჩამორჩება წინა პერიოდს, მაგრამ იგი ახალ აზროვნებასა და განვითარებას უყრიდა საფუძველს.

ამ ეპოქისათვის დამახასიათებელია წარსულის შესწავლა და დაცვა. ეს არ იყო იოლი საქმე, რადგანაც ახალი რელიგია ქრისტიანობის სახით, ადრინდელი პერიოდის ბევრ რამეს მკრეხელობად მიიჩნევდა. თანდათან ფეხს იკიდებს იდეოლოგიური რევიზია, თუმცა თავდაპირველად ამას ხელი არ შეუშლია კულტურული დონის შენარჩუნებისათვის, მაგრამ შემდეგში სულ სხვა ვითარება მივიდეთ.

მეცნიერების ადრე არსებული დარგები და ლიტერატურული ჟანრები ახალი ნაკადებით ივსება. ამ პერიოდ-



ში განსაკუთრებული გავრცელება ჰპოვა ისტორიკოსთა შრომებმა - ქრონიკებმა, საორატორო ხელოვნების ნაწარმოებებმა, ეპისტოლარულმა ლიტერატურამ, ტრაქტატებმა აღმინისტრაციული მოღვაწეობის შესახებ, გეოგრაფიულმა გამოკვლევებმა, მოგზაურთა ჩანაწერებმა და სხვ. განსაკუთრებით მოჭარბდა წმინდანთა ცხოვრების აღწერები, ბიბლიამ წამყვანი ადგილი დაიჭირა. ფონდების ამგვარი მასივები იყრიდა თავს ბიზანტიის ბიბლიოთეკებში, რომლებიც საკმაოდ ხანს სარგებლობდნენ ადრინდელი მსოფლიოს საუკეთესო ბიბლიოთეკების გამოცდილებით, მაგრამ თანდათან ფეხს იკიდებს დამოუკიდებელი, თავისთავადი საბიბლიოთეკო ტრადიციები. ამ პერიოდისათვის დამახასიათებელია არსებული ლიტერატურის ბიბლიოგრაფიული აღნუსხვა. ამას ხელს უწყობს ის გარემოება, რომ რელიგიური ბრძოლების პირობებში ბევრი რამ უგზო-უკვლოდ ქრებოდა. ცნობილია, მაგალითად, ბიზანტიის თვალსაჩინო საეკლესიო მოღვაწის ფოტიოსის (მე-9ს) მიერ შედგენილი ბიბლიოგრაფიული მანკვენებელი „მირიობიბლონი“ („წიგნნი ათასოვანნი“) მასში თავმოყრილია 300 ამონაწერი კომენტარებით ბერძენ ავტორთა თხზულებებიდან. ეს ნაშრომი შუასაუკუნეობრივი ბიბლიოგრაფიის პირველი ნიმუშია, რომელშიც აღნუსხულია ანტიკური და ბიზანტიური მწვალებლური თუ ქრისტიანული ნაწარმოებები.

მე-4-7 საუკუნეებში ბიზანტიაში გავრცელებას იწყებს უმაღლეს სასწავლებელთა ბიბლიოთეკები. პირველ ხანებში მათი პრესტიჟი განპირობებული იყო ათენისა და ალექსანდრიის საუნივერსიტეტო სასწავლებლების სახელით. ამ პერიოდში საუნივერსიტეტო ბიბლიოთეკების დანიშნულება იმდენად მეცნიერებისათვის ხელშეწყობა კი არ იყო, არამედ წარსული მემკვიდრეობის შენარჩუნება და დაცვა. სკოლებისა და სკრიპტორიუმების საქმიანობის ძირითად საქმეს წარსულის სიმდიდრის თავმოყრა წარმოადგენდა. ისინი ძირითადად ბიზანტიის დედაქალაქ კონსტანტინოპოლში მოქმედებდნენ.



ბიზანტიაში სკრიპტორიუმები მე-4 საუკუნეში გაჩნდა. მათ სპეციალური მოხელე ხელმძღვანელობდა - არქიტრიტოზი. გადამწერებს გასამრჯელოს სახელმწიფო უხდიდა. სკრიპტორიუმები უმთავრესად მნიშვნელოვან ბიბლიოთეკებთან არსებობდა. მე-4 საუკუნეში კონსტანტინოპოლში დაარსდა საჯარო ბიბლიოთეკა, რომელშიც შტატის გადამწერები მუშაობდნენ. ისინი გადმოიწერდნენ ხოლმე როგორც ბერძნულ, ისე ლათინურ ტექსტებს. ასევე ხდებოდა დაზიანებული ტექსტების განახლება-აღდგენა და ა.შ. 475 წელს ამ ბიბლიოთეკაში 120 ათასი ხელნაწერი იყო, რაც იმდროინდელი მაშტაბებით ძალიან დიდად ითვლებოდა. მათ შორის დაცული იყო გველის ტყავზე ოქროს ასოებით შესრულებული კომელოსის პოემა. კონსტანტინოპოლში არსებობდა აგრეთვე პატრიარქის ბიბლიოთეკა, რომელშიც ძირითადად საეკლესიო ნაწარმოებები ინახებოდა, მათ შორის იყო მწვალებური შინაარსისაც, მაგრამ ისინი ცალკე იყო გამოყოფილი განსაკუთრებულ ყუთებში.

ბიბლიოთეკა მრავალ მონასტერს ჰქონდა. ბევრ მათგანში გადამწერებიც მოღვაწეობდნენ, მაგრამ თანდათან ძლიერდება მკაცრი მართლმორწმუნეობრივი მოთხოვნები. სხვა დასავლეთეუროპულ სამონასტრო ბიბლიოთეკებთან შედარებით, აქ უფრო მეტად იგრძნობოდა ანტიკური ხანის, ე.წ. მკრეხელური ლიტერატურის დევნა, არაკანონიკური ტექსტების მიმართ რეპრესიები, თუმცა ვხვდებით გამონაკლისებსაც. ასე მაგალითად, სტუდინიის მონასტრის საცავებში, მიუხედავად იმისა, რომ ეს მონასტერი ქრისტიანული მოღვაწეების მოძღვრების აქტიური პროპაგანდისტი იყო, ბლომად მოიპოვებოდა ანტიკური ავტორების ხელნაწერები. როგორც ჩანს, სამონასტრო ბიბლიოთეკების საქმიანობა საკმაოდ კარგად იყო ორგანიზებული. გადამწერისა და წიგნების მცველის (ბიბლიოთეკარის) როლი და ფუნქციები განსაკუთრებულად იყო აღნიშნული მონასტრების წესდებებში.

მე-6-7 საუკუნეებამდე ბიზანტიის ბიბლიოთეკების წიგ-

ნადი ფონდი ძირითადად პერგამენტის გრაგნილებისგან შედგებოდა. შემდეგ უკვე დაიწყო ე.წ. „კოდექსური“ წარმოება, რომელთა მასალასაც, ოღონდ უკვე თანამედროვე წიგნის მსგავსად, ტყავი წარმოადგენდა, ყდაში ფურცელ-ფურცელ შეკინძული, ქაღალდის წიგნი ბიზანტიაში ჩნდება არაუგვიანეს მე-11 საუკუნეში.

ბიზანტიის ბიბლიოთეკებში ამ დროისათვის საუცხოო და მდიდარმა ფონდმა მოიყარა თავი, რომლის დიდი ნაწილი მე-13 საუკუნის დასაწყისში განადგურდა მეოთხე ჯვაროსნულ ომში ჯვაროსანთა დამარცხების შემდეგ (1202-1204წწ). მოგვიანებით მოპოვებულმა პოლიტიკურმა თუ სამხედრო წარმატებებმა უკვე ვეღარ უზრუნველყვეს ბიზანტიის საბიბლიოთეკო საქმის აღორძინება.

4.3. დასავლეთ ევროპის ბიბლიოთეკები

დასავლეთ ევროპაში მე-5 საუკუნისათვის ადრინდელი ე.წ. „ბარბაროსული“ ქვეყნებისაგან საკმაოდ მყარი სახელმწიფოებრივი ერთეულები ჩამოყალიბდა, რომლებიც ერთიანი ქრისტიანული რწმენის ბაზაზე ქმნიდნენ თავიანთ კულტურას. მე-5-10 საუკუნეებში ამ ქვეყნების ბიბლიოთეკები აშკარად გამოკვეთილი რელიგიური ხასიათისა იყო. ინტელექტუალური ზეგავლენის სფერო თავიდან ბოლომდე სასულიერო საზოგადოების ხელში აღმოჩნდა, რამაც თავის დადი დააჩნია ბიბლიოთეკებსაც. ძველი საბიბლიოთეკო პრაქტიკა ფაქტობრივად სულს დაფავდა, იქმნებოდა ახალი, თანადროებისათვის შეხამებული ტრადიციები.

მე-5-6 საუკუნეებში ჩაისახა სამონასტრო ბიბლიოთეკები, რომლებიც მე-9-10 საუკუნეებისათვის უკვე წამყვან ადგილს იჭერდა. გახშირდა მონასტრების, ეკლესიების, სხვა რელიგიური დაწესებულებების სკოლები. მათი არსებობა უწიგნოდ აღარ შეიძლებოდა. საერთოდ, სასულიერო დაწესებულება წიგნის გარეშე აღარ წარმოიდგინებოდა. ამიტო-

მაც იყო, გავრცელდა გამოთქმა: „მონასტერი უწიგნოდ იგვემარაგა სალაშქრო ბანაკი უიარაღოდ“. ქრისტიანული მორალის ერთ-ერთი უდიდესი იდეოლოგი თომა აკვინელი წერდა, რომ „მონასტრის ნამდვილი საგანძური ბიბლიოთეკაა, უიმისოდ ის იგივეა, რაც სამზარეულო საცვცხელურის გარეშე, მაგიდა უსაყრდენებოდ, ჭა-უწყლოდ, მდინარე-უთევზოდ, მოსასხამი სხვა ტანსაცმლის გარეშე, ბაღი-უყვავილებოდ, ქისა-უფეხლოდ, ღერწი-უმტვენოდ, სასამართლო-ყარაულთა გარეშე“...

ვეროპის სხვადასხვა ქვეყნებში ქრისტიანობის გავრცელება სხვადასხვაგვარად ხდებოდა, მაგრამ იგი ყველგან აწყდებოდა ძველი რელიგიის წინააღმდეგობას და ბრძოლით იმკვიდრებდა თავს. ეს კიდევ ადრეული კულტურის განადგურებას იწვევდა, ნადგურდებოდა ადრინდელი წიგნებიც, რამაც გაუგონარი ზიანი მოუტანა კაცობრიობას.

ანგლო-საქსების გაქრისტიანება, მოყოლებული 597 წლიდან, თითქმის ას წელს მიმდინარეობდა, ასობით სამონასტრო ნაგებობა შენდებოდა, სადაც წიგნი აუცილებელ კომპონენტს წარმოადგენდა. ინგლისელი და ირლანდიელი ბერები სპეციალურად მიემგზავრებოდნენ რომში მონასტრებისათვის წიგნების შესაძენად. ამ პერიოდისათვის განსაკუთრებით დაწინაურდა კენტერბერიის სააბატოს ბიბლიოთეკა.

ძველი ნგლისური დამწერლობის შემოღებამდე (მე-7ს) მონასტრების, სააბატოების, ეკლესიების ბიბლიოთეკებში ძირითადად თავმოყრილი იყო ბერძნული და ლათინური წიგნები.

იტალიაში მე-7-8 საუკუნეებში უთვალსაჩინოესი ბიბლიოთეკა იყო პავინიის მახლობლად მდებარე მონასტრის საცავი. ცნობილი იყო აგრეთვე სამხრეთის მხარის ბიბლიოთეკა ვივარიის მონასტერში.

მე-10 საუკუნეში დაარსდა პრადის საეპისკოპოსო ბიბლიოთეკა, ხოლო პრადის მისადგომებთან-ბენედიქტეს სამონასტრო ბიბლიოთეკა.



მე-9-10 საუკუნეებში საფრანგეთში არსდება მარტინის ტაძრის, კამბრეს, კლერმონის, ლიონის, რეიმსის მონასტრების ბიბლიოთეკები. ამავე ხანებში პოლონეთში არსდება ყველაზე ძველი – გნეზნოს კაპიტელიუმის ბიბლიოთეკა. მე-11 საუკუნეში ბიბლიოთეკები გაიხსნა პოლოცკსა და კრაკოვში.

ამ ბიბლიოთეკების ფონდი ძალიან მცირერიცხოვანია და ძირითადად სასულიერო ხასიათისაა. ფონდის დაახლოებით ორ-მესამედს საეკლესიო წიგნები წარმოადგენდა. იშვიათად გვხვდება ანტიკური ეპოქის ავტორთა ხელნაწერები. მართალია, იყო უფრო ხელსაყრელი პირობებიც, როდესაც ძველი წიგნებიც საპატიო ადგილს იჭერდნენ მაშინდელ ბიბლიოთეკებში. ასე მაგალითად, ფრანკთა ფეოდალური სახელმწიფოს იმპერატორი კარლოს დიდი (768-800) და ინგლისის მეფე ალფრედ დიდი (871-900), რომლებიც მფარველობდნენ განმანათლებლობას, თავის კარზე სხვადასხვა ქვეყნის სწავლულებს იწვევდნენ სამუშაოდ. ამ მეფეების ბრძანებით სკრიპტორიუმებში ათობით გადაიწერი ბერი აგროვებდა და გადაწერდა უძველეს ლათინურ და ბერძნულ ტექსტებს.

კარლოს დიდის კარზე შექმნილი იყო სწავლულთა გაერთიანება; ანტიკური ტრადიციით მასაც „აკადემიას“ უწოდებდნენ. მის სხდომებზე სწავლულნი, ბერები, თვით კარლოს დიდი, რომელიც „აკადემიის“ წევრად ითვლებოდა, კითხულობდნენ ანტიკური ეპოქის ავტორთა ქმნილებებს, თხზავდნენ და იხილავდნენ თავიანთ ნაწარმოებებს. იმდენად დიდი იყო ანტიკური ლიტერატურის გავლენა, რომ თანმედროვეთა შორის ბერძენთა და ლათინთა მიბაძვით ვრცელდებოდა წერა და რიტორიკული მოძღვრება. ალფრედ დიდი ხელს უწყობდა ლათინ ავტორთა ნაწარმოებების თარგმნას ინგლისურ ენაზე. მისი ბრძანებით, ყოველი მნიშვნელოვანი ამბის შესახებ იწერებოდა ქრონიკები. ორივე მეფე ცდილობდა საეკლესიო-სამონასტრო სკოლების მომრავლებას, რომლებშიც ბიბლიოთეკა აუცილებელი


კომპონენტი იყო, მაგრამ ისინი მხოლოდ ვიწრო წრის წარმომადგენლებისათვის იყო გათვალისწინებული.

სასულიერო დაწესებულებათა ბიბლიოთეკების მომხმარებლები ძირითადად სწორედ სკოლების მოსწავლეები იყვნენ. სამონასტრო-საეკლესიო ბიბლიოთეკები ხელს უწყობენ შუასაუკუნეობრივი სქოლასტიკის განვითარებას. რომის პაპი და ეპისკოპოსები არასასურველ წიგნებს კრძალავდნენ, ყველაფერს მკაცრი ცენზურის ცეცხლში ატარებდნენ. 405 წ. პაპმა ინოკენტ პირველმა მსოფლიოში პირველად შეადგინა აკრძალულ წიგნათა სია, რომელშიც მწვალებლური ლიტერატურა იყო შეტანილი.

სამონასტრო-საეკლესიო ბიბლიოთეკები ძირითადად ივსებოდა სკრიპტორიუმების ხარჯზე, რომლებიც უმეტესად თვით ბიბლიოთეკებთან არსებობდა ან მათ ექვემდებარებოდა. ხელნაწერი რამდენიმე ეგზემპლარად იწერებოდა: თვით ბიბლიოთეკისათვის, სამონასტრო-საეკლესიო სკოლებისათვის, სააბატოსა თუ საეპისკოპოსათვის.

საბიბლიოთეკო კატალოგის როლს საინვენტარო დავთრები თუ კარადების აღწერილობები ასრულებდა. აღწერილობები და წიგნები ე.წ. სქოლასტიკური სისტემით ლაგდებოდა-ტრივიუმად და კვადრიუმად. ტრივიუმში შედიოდა: გრამატიკა, რიტორიკა და დიალექტიკა; კვადრიუმში: არითმეტიკა, გეომეტრია, ასტრონომია და მუსიკის თეორია. იყო გადახრებიც. მაგალითად, მე-7 საუკუნეში ისიდორე სეველიელის მიერ სევილიის (ესპანეთი) საეპისკოპოსოს ბიბლიოთეკისათვის წიგნები დაჯგუფებული იყო თავისებური წესით: ბიბლიები, ეკლესიათა მამები, ქრისტიანი პოეტები, გრიგოლ დიდის თანამედროვენი, იურისტები. გამოყოფილი იყო წიგნები დარგობრივადაც: კოსმოგრაფია, გეოგრაფია, წიგნები ცხოველთა შესახებ და სხვ.

ფონდების განლაგებისათვის გამოიყენებოდა სხვა სისტემებიც, მაგალითად, ანბანური განლაგება, როგორც ეს იყო გამოყენებული კორბოს სამონასტრო ბიბლიოთეკაში ამიენში.



ამ პერიოდის ბიბლიოთეკებში განსაკუთრებით უხვად იყრია თავს კონვოლიუტები, რაც აძნელებდა წიგნების სისტემატურად განლაგებასა და აღწერას. ტრადიციულად ბევრგან ცალკე გამოყოფდნენ იმ წიგნებს, რომლებიც საეკლესიო სამსახურისათვის იყო განკუთვნილი.

ამ დროის ევროპული ბიბლიოთეკების ერთგვარი შეზღუდულობის მიუხედავად, ისინი უდავოდ მომდევნო ეპოქის საბიბლიოთეკო პრაქტიკის განვითარების საწინდრად უნდა მივიჩნიოთ.

4.4. არაბეთის ხალიფატის ბიბლიოთეკები

მე-7 საუკუნიდან განსაკუთრებულად ძლიერდება არაბეთის სახელმწიფო, რომლის ხელში საბოლოოდ უსარმაზარი ტერიტორიები აღმოჩნდა-ეგვიპტე, სირია, პალესტინა, მაროკო, სპარსეთი, პორტუგალია და სხვა. არაბები განსაკუთრებული ძალისხმევის გარეშე იპყრობდნენ დანაწევრებულ და დასუსტებულ ქვეყნებს და იქ თავიანთ მმართველობას აწესებდნენ. ეს მუსულმანური სახელმწიფო უნდა მივიჩნიოთ ინდოეთიდან აზია-აფრიკის ჩათვლით ატლანტიკის ოკეანემდე.

არაბეთის ხალიფატს დაქვემდებარებულ სხვადასხვა ქვეყანასა თუ პროვინციაში კულტურის ერთნაირი დონე არ იყო და მათთან ურთიერთობაც სხვადასხვაგვარ გავლენას ახდენდა თვით არაბულ კულტურაზე, მაგრამ თუ მთლიანად არაბულ კულტურაზე ვილაპარაკებთ, იგი სხვა ქვეყნების კულტურისაგან მკვეთრად განსხვავებული თავისებურებებით გამოირჩევა.

შუა საუკუნეების არაბებისათვის წიგნი განსაკუთრებული პატივისცემის საგანს წარმოადგენდა. აქაური კალიგრაფების ნაღვაწი მთელ აღმოსავლეთში უაღრესად მაღალ ფასად იყიდებოდა. წიგნების ლამაზად გაფორმება გამოწყობა წიგნის დამზადების აუცილებელ პირობას წარმოადგენდა.



არაბული სამყაროსათვის უცხო არ იყო სხვადასხვა ქვეყნის მეცნიერთა და ლიტერატურის მოღვაწეთა ნაწარმოებები. მათ კარგად აკონდათ შეგნებული მეცნიერების მნიშვნელობა. მოწიწებით კრებდნენ, შეისწავლიდნენ და თარგმნიდნენ ძველ ბერძნულიდან მათემატიკის, ასტრონომიის, მედიცინის წიგნებს. თარგმანების წყალობით არაბულმა ლიტერატურამ ბევრი ისეთი რამ შემოინახა, რომელიც ორიგინალში არ შემორჩენილა. არაბები, ასევე, ითვისებდნენ ირანისა და ინდოეთის სულიერ მიღწევებს, მაგრამ ისინი ამას არ სჯერდებოდნენ და თვითონაც უდიდეს კულტურას ქმნიდნენ.

არაბული კულტურის აღორძინების ხანაში ბევრი ლიტერატურული და მეცნიერული ნაშრომი შეიქმნა. არაბულ ბიბლიოთეკებში მრავლად იყო მსხვილტანიანი პერგამენტის ტომები და ქაღალდზე ნატიფად შესრულებული წიგნები, როგორც დიდგვაროვანთა ოჯახებში, ისე სკოლებში (მედრესებებში), მენეთებში, უნივერსიტეტებში.

ზოგი ხალიფა თვითონ იყო განათლებული ადამიანი და ენერგიულად უწყობდა ხელს კულტურის განვითარებას, გარს იკრებდა მეცნიერებს, მწერლებს, პოეტებს, წიგნმცოდნეებს, კალიგრაფებს.

მაინც ისე არ უნდა წარმოვიდგინოთ, რომ არაბეთის სამყარო მოკლებული იყო მწვავე სოციალურ და პოლიტიკურ პრობლემებს, ეკონომიურ სირთულეებს, რელიგიურ დაპირისპირებებს, რუტინასა და მაქსიმალისმს, მაგრამ ის, რაც ამ ხალხის ცხოვრებაში საუკეთესო და დიადი იყო, გზას მაინც იკაფავდა და თავის სასიკეთო გავლენას ავრცელებდა. ბიბლიოთეკებიც ნაწილობრივ, ამ ნაკადში იყვნენ მოყოლილნი.

პირობებით, დაარსების დროის მიხედვით, საქმიანობის ხასიათით და დანიშნულებით არაბეთის ბიბლიოთეკები ერთმანეთისაგან საგრძნობლად განსხვავდებოდნენ. დიდ, კარგად მოწესრიგებულ ბიბლიოთეკებს არაბები „სიბრძნის სახლებს“ ან „მეცნიერების სახლებს“ უწოდებდნენ.



სხვაგვარ სახეს ატარებდა ბიბლიოთეკები სასწავლებლებში (მედრესეებში), მეჩეთებში, მავზოლეუმებში, სასაფლაოებში, ობსერვატორიებში. ამგვარ ბიბლიოთეკებს „შემოერთებულებს“ უწოდებდნენ.

„სიბრძნის სახლები“ ხალიფატის შექმნისთანავე ჩნდება. ისინი ხელისუფლების ხარჯით არსდებოდა და, ჩვეულებრივ, მმართველთა სასახლეებში იყო განთავსებული. მათი მკითხველები იყვნენ სწავლულები, პოეტები, სამართლმცოდნენი, რომლებსაც ხალიფატი კარზე სამსახურად იწვევდა. მათ უნდა შეესწავლათ ყურანი და სხვა ძირითადი საღვთო წერილები, არაბული ენა, რომელიც მუსულმანური რელიგიისა და არაბეთის ხალიფატის მეცნიერ-სწავლულთა საერთო ენად იქცა, აგრეთვე უნდა შეექმნათ ახალი პოეტური და მეცნიერული ნაშრომები.

მე-9 საუკუნიდან ფართოდ ვრცელდება „მეცნიერების სახლები“, რომლებიც მკითხველთა მომსახურების გარდა, სწავლებასაც ეწეოდნენ.

არაბები, ბიზანტიელების მსგავსად, ანტიკურ ტრადიებს მოკრძალებით ეკიდებოდნენ, წარმატებით თარგმნიდნენ უცხოელ ავტორებს, აგროვებდნენ სხვადასხვა ქვეყნის წიგნებს. ხალიფატის ქალაქების ბიბლიოთეკებში მრავლად შემოდიოდა წიგნები სპარსეთიდან, სადაც ჯერ კიდევ იყო შემორჩენილი ბერძნული კულტურის მძლავრი ცენტრები.

ერთ-ერთი ყველაზე ადრეული ბიბლიოთეკა „სიბრძნის სახლი“ მე-7 საუკუნეში შეიქმნა არაბეთის ხალიფატში, კერძოდ, ქალაქ დამასკოში, რომელიც იმ დროისათვის დიდ პოლიტიკურ და კულტურულ ცენტრს წარმოადგენდა. პირველ ხანებში ეს ბიბლიოთეკა არქივთან ერთად არსებობდა, ხოლო 689 წელს დამოუკიდებელი გახდა. მის ფონდში თითქმის მსოფლიოს ყველა ცივილიზებული ნაწილიდან აღწევდა საუკეთესო ნაშრომთა ასლები. ფონდების საფუძველს მაინც ყურანი და მასთან დაკავშირებული ლიტერატურა წარმოადგენდა, მაგრამ გვხვდება ხელნაწერთა მდი-



დარი კოლექციები აღქიმის, მედიცინის, ასტრონომიის, ისტორიის, ფილოსოფიის დარგიდან და ასევე, მხატვრული ლიტერატურა.

762 წელს ხალიფა ალ-მანსურმა მდინარე ტიგროსის სანაპიროზე თავისი ახალი რეზიდენციის აგება დაიწყო. სულ მალე ასი ათასი მონის მიმე შრომის შედეგად აშენდა ბაღდადი („ღვთის ნობათი“). ქალაქი გადაიშალა უმნიშვნელოვანეს გზაჯვარედინზე, სადაც თავს იყრიდნენ მთელი მსოფლიოს ვაჭრები, მოგზაურები, მექარავენები. ვარაუდობენ, მერვე საუკუნის მეორე ნახევარში აქ დაახლოებით 2 მილიონი ადამიანი მოსახლეობდა. აგებულ იყო ორასი ათასი სახლი, 60 ათასი აბანო, 30 ათასზე მეტი მეჩეთი. თავდაპირველად მეჩეთები ერთგვარ კლუბებს წარმოადგენდა, სადაც შეიძლებოდა ახალი ლექსების მოსმენა და ჭადრაკის თამაში. ცხადია, ამგვარი ქალაქი თავისთავად იქცეოდა არაბების შუასაუკუნეობრივი კულტურის ცენტრად, რომელიც ვერ წარმოიდგინება კარგად ორგანიზებული წიგნმწარმოებლობის გარეშე. სწორედ ამ ქალაქმა გაითქვა მსოფლიოში სახელი თავისი კალიგრაფების ნახელავეებით, რომლებიც ძალიან ძვირად ფასობდა მსოფლიო ბაზარზე.

ხალიფა ალ-მანსურმა 830 წელს დამასკოს ცნობილი ბიბლიოთეკაც აქ გადმოიტანა. განსაკუთრებული ყურადღება მისი ფონდების გამდიდრებას დაუთმო. ბიზანტიის იმპერატორს თხოვა გამოეგზავნათ ამ ბიბლიოთეკისათვის მათემატიკური ხელნაწერები.

დიდი ხნით ჩამოვარდნილმა მშვიდობამ (750-1055წწ) უზარმაზარ ტერიტორიაზე წინა და შუა აზიაში, ჩრდილოეთ კავკასიასა და პირინეის ნახევარკუნძულზე ხალიფათის ეკონომიკურ და კულტურულ აღორძინებას შეუწყო ხელი. ამ პერიოდში ბევრი რამ გააკეთდა წიგნიერებისა და ბიბლიოთეკების სასარგებლოდ.

ხალიფა ჰარუნ-არ-რაშიდიმა(786-809წწ) ბაღდადში უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკა დააარსა. საბიბლიოთეკო საქ



მის განვითარებისათვის ძალიან ბევრი რამ გააკეთა აგრეთვე ხალიფა ალ-მამუნმა (813-833). თავად ნიჭიერი სწავლული და სწავლულთა მფარველი, ცდილობდა, რამდენადაც შეიძლებოდა, მეტი წიგნი შეეკრიბა მსოფლიოს საგანძურიდან. მან სპეციალურად გაგზავნა კვიპროსზე სწავლულთა კომისია, რომელმაც მრავალი ხელნაწერი ჩამოიტანა. ცნობილია, თუ რა დიდი დახმარება აღმოუჩინა მამუნმა პოეტსა და მოაზროვნეს ჯაჰიზს, რომელიც წიგნებს მცენარეებს, ცხოველებსა და ყოფით მოვლენებზე წერდა. მისი ნაშრომი „წიგნი ცხოველებზე“, რომელმაც ჩვენამდე მოაღწია, ერთ-ერთი პირველთაგანია, რომელიც ბუნებას მეცნიერული თვალთახედვით შეისწავლის, მაგრამ ჯაჰიზი განსაკუთრებით ცნობილია როგორც დიდი ბიბლიოფილი, რომელიც, ამავე დროს, წიგნმცოდნეც იყო. მისი მაგალითი არაა ერთადერთი. ასევე ცნობილია ისტორიკოსი ალ-ვაჰიდი, რომლის პირადი ბიბლიოთეკა 60 ყუთ წიგნს შეიცავდა. განსაკუთრებით საყურადღებოა ამ მხრივ ვეზირ იბნ აბადის პიროვნებაც, რომელიც მე-10 საუკუნის მეორე ნახევარში მოღვაწეობდა. ის გარს იკრებდა ცნობილ მეცნიერებსა და პოეტებს. მისი ბიბლიოთეკის კატალოგი ათი ტომისაგან შედგებოდა. მხოლოდ საღვთისმეტყველო წიგნები 400 აქლემის ფუთას შეადგენდა. აბადი გატაცებული იყო აგრეთვე ტექნიკით, მედიცინით, ასტრონომიით, მუსიკით, ლოგიკითა და მათემატიკით. მის ბიბლიოთეკაში 117 ათასი ხელნაწერი იყო დაცული. ფრიად დაკავებულმა სახელმწიფო მოღვაწემ, ცხოვრების დიდი ნაწილი ბრძოლებში გაატარა. ლაშქრობაში მას თან მიჰქონდა წიგნები, რომლებიც ერთ ქარავანს ჰქონდა აკიდებული. საყურადღებოა, რომ ეს ქარავანი ერთგვარ „კატალოგს“ წარმოადგენდა, რადგანაც წიგნები აქლემებზე გარკვეული წესრიგით იყო აკიდებული და ამის მეშვეობით ადვილად პოულობდნენ საჭირო წიგნებს.

არაბულ სამყაროში პირადი ბიბლიოთეკების მიმართ დამოკიდებულების ტიპურ მაგალითს წარმოადგენს ჩვენს



დრომდე მოღწეული ანდერძი, რომელიც მთარგმნელ ბონს ეკუთვნის. ის შეიღწა ვერდა, რომ დიდძალ წიგნებს უტოვებდა და სთხოვდა, მუდმივ წესრიგში ჰქონოდა ისინი, თანაც ასწავლიდა, როგორ უნდა გაფრთხილებოდა და მოველო მათთვის და დასძენდა: „წიგნი შენი საუკეთესო განძია, შენი საუკეთესო მეგობარი. კარადებში მოქცეული ბიბლიოთეკა სწავლულის თვალისათვის უფრო სასიამოვნოა, ვიდრე ყველაზე ღამაში ბაღი“.

პირად ბიბლიოთეკებთან ერთად, ზოგი კერძო პირი სახალხო მოხმარების ბიბლიოთეკებსაც აარსებდა ვეზირ აბაღის მსგავსად. ბაღდადში მის გარდა ცნობილი იყო აგრეთვე ვეზირ იბნ საბურის მიერ 994 წელს დაარსებული ბიბლიოთეკა- „მეცნიერების სახლი“, სადაც 10 ათასზე მეტი წიგნი ინახებოდა. ეს ბიბლიოთეკა 1058 წელს განადგურდა.

ამგვარ „მეცნიერების სახლებში“, სადაც ყველა მსურველს კეთილად ღებულობდნენ, ჩამოსულებისათვის ცალკე ოთახებიც კი იყო გამოყოფილი. ამგვარი სახლები სხვა დიდ ქალაქებშიც იყო: მოსულში, ნიშაპურში, ბასრაში, რამპორმოზაში, ქაიროში.

საგულისხმოა, რომ ბევრი მმართველი წიგნის დიდი ტრფიალი იყო და საბიბლიოთეკო საქმეს მფარველობდა. განსაკუთრებული ბრწყინვალეობით გამოირჩეოდა ესპანეთში-კორდოვაში ალ-ჰაკამ მეორის მიერ შექმნილი ბიბლიოთეკა, რომელშიც 400 ათასი ერთეული ინახებოდა. მისი კატალოგი, რომელშიც მითითებული იყო მხოლოდ სათაურები და ავტორები, 42 ტომისაგან შედგებოდა. ყოველი ტომი 50 გვერდს შეიცავდა. ემირს აგენტების მთელი ქსელი ჰყავდა, სპეციალური პირები მთელ მუსულმანურ სამყაროში დაეძებდნენ საინტერესო წიგნებს და კორდოვაში აგზავნიდნენ. მე-10 საუკუნის შუა წლებში ქალაქში 500 ათასამდე ადამიანი მოსახლეობდა, 30 ათასამდე სკოლა მოქმედებდა და ისეთი დიდი ბიბლიოთეკები იყო, როგორც ალექსანდრიაში მისი აყვავების პერიოდში.



კორდოვას ხალიფატში ასწავლიდნენ არა მარტო სხვა უსლიმანო ღვთისმეტყველებას, არამე ფილოსოფიას, მათემატიკას, ასტრონომიას, ფიზიკასა და მედიცინას. მე-10 საუკუნეში კორდოვაში 27 უმაღლესი სასწავლებელი არსებობდა. აქ სასწავლად ჩამოდიდოდნენ დასავლეთ ევროპიდან, წინა და შუა აზიიდან.

კორდოვას ხალიფატის აყვავებას საფუძველი აღ-ჰაკამ მეორის წინამორბედი-მისმა მამამ-რაჰმან მესამემ დაუდო, რომელიც მე-10 საუკუნის შუა წლებში მოღვაწეობდა. იგი ათასობით გადამწერსა და წიგნებით მოვაჭრეს მფარველობდა. სასახლის კარზე მუდამ სასიამოვნო სტუმრებად ითვლებოდნენ წიგნების მოყვარულნი, ამკინძველები და გადამწერნი, მხატვრები. განსაკუთრებული პატივისცემით სარგებლობდნენ სწავლული მთარგმნელები, რომლებმაც არაბულთან ერთად ბერძნული და ლათინური ენებიც იცოდნენ.

ასეთ გარემოებაში აღზრდილი მეფისწული, რომელიც თვითონ იყო სწავლული და წიგნის მოყვარული, ამრავლებდა მამისეულ დიდებას. მან კორდოვაში არსებული სამი ბიბლიოთეკა შეაერთა და სწორედ აქედან შეიქმნა ის დიდი საბიბლიოთეკო მასივი, რომელიც ტოლს არა უდებდა ძველი მსოფლიოს საუკეთესო ბიბლიოთეკებს (მე-10-11 საუკუნეები).

ესპანეთში რაჰმანის დროს დაიწვეს ქაღალდის გამოყენება, რამაც დიდი გარდატეხა შეიტანა წიგნების წარმოებასა და დაცვის საქმეში.

წინა აზიაში განსაკუთრებით გაითქვა სახელი ბიბლიოთეკა-„სიბრძნის სახლმა“, რომელიც ადრე აღ-დაულას ეკუთვნოდა. (მე-10საუკ.), მას ხელმძღვანელობდა მმართველი (ვაჟილი), საქმეს აწარმოებდა ბიბლიოთეკარი (ხაზინი) და ინსპექტორი (მუშრიფი). აქ თავმოყრილი იყო ამ დროისათვის ცნობილი თითქმის ყველა წიგნი. ბიბლიოთეკას ეჭირა დიდი თაღოვანი დარბაზი, მრავალი გვერდითი მინაშენითა და დიდი ვესტიბიულით. დარბაზის კედლების



გაყოფილებაზე ჩამწკრივებული იყო კარადები ზევიდან ჩამოსახური კარებით. ყოველი დარგის წიგნები ცალკე კარადებში თავსდებოდა. წიგნების ამგვარად დაცვა და განლაგება, როგორც ჩანს, დამახასიათებელი ყოფილა იმდროინდელი ყველა კარგად ორგანიზებული ბიბლიოთეკისათვის. კარადებზე მიმაგრებული იყო სია იმ წიგნების, რომლებიც აქ ინახებოდა. ბიბლიოთეკებით ძირითადად სარგებლობდნენ წარჩინებული ოჯახის შვილები, დიდაკცობა, სამღვდლოება. ად-დაულას ბიბლიოთეკაში სამუშაოდ სხვადასხვა ქალაქებიდანაც ჩამოდიოდნენ. ბიბლიოთეკარები მზრუნველად კვიდებოდნენ მათ-მოუწენდნენ ბინებს და საზრდოსაც აწვდიდნენ.

„მეცნიერთა სახლებით“ განთქმული იყო ყველა დიდი ქალაქი სხვადასხვა სახალიფატებში-ბაღდადი, კორდოვა, ქაირო, მახული, იერუსალიმი, ხალები, დამასკო ტოლს არ უდებდნენ ერთმანეთს ამ მხრივ. მაგალითად, მოსულის ბიბლიოთეკა, რომელიც 890 წელს დააარსა ასტრონომმა ჯაფარ აღ-მავსელ აშ-შაჰამმა, განსაკუთრებით განთქმული ყოფილა არაბულ სამყაროში მდიდარი ძველბერძნული წიგნებითა და ასტრონომიული ლიტერატურით. აქ სხვადასხვა დარგის შემსწავლელი წრეებიც იყო დაცული.

993 წელს ბაღდადში გაიხსნა „მეცნიერთა სახლი“-ბიბლიოთეკა, რომელიც ფაქტობრივად, ერაყში პირველ სამეცნიერო ცენტრსა და პირველ მუსულმანურ უნივერსიტეტს წარმოადგენდა. მისი ფონდი, რომელიც შეიცავდა ფილოსოფიის, გეომეტრიის, ასტროლოგიის, მედიცინის, პოეზიის ამსახველ ხელნაწერებს, გახსნილი იყო სისტემატური კატალოგის მეშვეობით. ბიბლიოთეკის ხელმძღვანელები იყვნენ სწავლულები, ხოლო მკითხველებს სპეციალისტი ბიბლიოთეკარები ემსახურებოდნენ. 1059 წელს ბიბლიოთეკა სპარსელებმა გადაწვეს.

ქაიროშიც არსებობდა აგრეთვე ამავე ტიპის ბიბლიოთეკა, რომელიც 1005 წელს დაარსდა. მას უხვად ეხმარებოდნენ მმართველები. ჰქონდა რამდენიმე დარბაზი, მათ შორის



სწავლულთა შეკრებისა და დისკუსიებისათვის. მეტერთმეტე საუკუნისათვის ყველაზე დიდი მფლობელი იყო ტრიპოლის „მეცნიერების სახლი“, რომელმაც სულ 30 წელი იარსება, მაგრამ წარუშლელი კვალი დატოვა. მასში დაცული იყო დაახლოებით 3 მილიონი წიგნი, მათ შორის 50 ათასი ყურანი. აქ 180 თანამშრომელი მოღვაწეობდა. ახლანდელი ლიბიის ტერიტორიაზე გაშენებული ეს უღამაზესი ქალაქი თავისი ბიბლიოთეკით მრავალ სწავლულს იზიდავდა. იგი ჯვაროსანთა შემოსევების დროს ხანძრისაგან განადგურდა. მე-9-11 საუკუნეებში არაბთა სახალიფატოებში ბიბლიოთეკა თითქმის ყველა ასე თუ ისე დიდ მქეთს გააჩნდა. ისინი თავიანთი დანიშნულებით ძალიან წააგავდნენ იმგვარ ბიბლიოთეკებს, რომლებსაც შემდგომში „სახალხოს“ უწოდებდნენ. იმათ შექმნასა და განვითარებას დიდად უწყობდა ხელს არსებული ტრადიცია, რომლის ძალითაც დიდებული და შექმლებული ფეოდალები თავიანთ წიგნებს ანდერძით უტოვებდნენ მქეთებს. ზოგ შემთხვევაში მქეთში დიდძალი წიგნი იყრიდა თავს. მაგალითად, მე-12-13 საუკუნეების ცნობილი ისტორიკოსის იაკუტის დამოწმებით, მერეში 12 ასეთი ბიბლიოთეკა იყო, რომელთაგან ერთ-ერთში 10 ათასამდე წიგნი ინახებოდა. იაკუტს განსაკუთრებით ხიბლავდა ის, რომ მას ნებას აძლევდნენ შინ წაეღო წიგნები ყოველგვარი გირაოს გარეშე. მართალია, ეს უკვე არაბების დაქვეითების ხანაა, მაგრამ მათი საბიბლიოთეკო ტრადიციები დიდხანს რჩებოდა მათ მიერ ადრე დაპყრობილ ქვეყნებში, განსაკუთრებით, მუსულმანურ სამყაროში.

დამასკოს ნაციონალურ მუზეუმში დაცულია შუასაუკუნეობრივი ბიბლიოთეკების წიგნები, რომლებიც ან-ნურის მქეთს ეკუთვნოდა. ეს მქეთი ერთ-ერთი ყველაზე თვალსაჩინო სასულიერო დაწესებულება იყო სირიაში. როგორც ჩანს, მისი დამაარსებელი სულთანი ნური-ი-დინი ზანკი (მე-11 ს.) განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდა მქეთებში წიგნების თავმოყრას.



არაბეთის ხალიფატის საემიროებში მიღებული იყო ბიბლიოთეკებისათვის მათი დამაარსებლების სახელების მინიჭება. ამგვარი ბიბლიოთეკა იყო, მაგალითად, განთავსებული მუსტანსირიის მედრესეს ბიბლიოთეკა, რომელიც 1233 წ. არის დაარსებული. მის ფონდებში თამოყრილი იყო ცნობილი ავტორების წიგნები. აქ მომუშავე მასწავლებლები და მოსწავლეები უზრუნველყოფილი იყვნენ კვებით და სტიპენდიებით.

მქნეთების, პოსპიტლების, მედრესეების და სხვა სასულიერო დაწესებულებათა ბიბლიოთეკები თანდათან დამოუკიდებლობას იძენდნენ და ავტონომიურად მოღვაწეობდნენ. ზოგი მათგანი ამა თუ იმ ემირატის ფარგლებში შემდგომში ნაციონალურ ბიბლიოთეკებადაც კი იქცა.

ის, თუ როგორ განათავსებდნენ და იცავდნენ წიგნებს არაბეთის სახალიფოს ბიბლიოთეკები, სავსებით გასაგებია ჩვენთვის, მაგრამ რა სისტემით იყო ისინი განლაგებული, უცნობია. ერთი ცხადია: გამოყენებული უნდა ყოფილიყო სისტემატური განლაგების წესი. წიგნები თემატურად იყო განლაგებული. რასაც ადასტურებს ავიცენა (დაახლ. 981-1037), რომელიც სამარყანდის ბიბლიოთეკას ეწვია და დაწერილებით აღწერა იგი. ის გვატყობინებს, რომ ნახა სპეციალური სია (კატალოგი), რომელიც თვითონ აირჩია მისთვის საჭირო წიგნები. ავიცენა იმასაც იტყობინება, რომ წიგნები აქ ერთიერთმანეთზე იყო დაწყობილი კიდობნებში.

საინტერესოა ვიცოდეთ, რა ხასიათის წიგნები დომინირებდა სახალიფოს ბიბლიოთეკებში, ვინ იყო მათი მომხმარებელი.

ამ თვალსაზრისით, მეტად საინტერესოა ბიბლიოფილისა და წიგნმოვაჭრის ან-ნედიმის მიერ 988 წელს შედგენილი რეესტრი, რომელიც განკუთვნილი იყო მკითხველთა დასახმარებლად საჭირო წიგნების შერჩევში. რეესტრში მოცემულია არა მარტო წიგნების ჩამონათვალი, არამედ ცნობები ავტორთა შესახებ და სხვადასხვა დარგების მეც-



ნიერული დახასიათება. თავდაპირველად მოცემულია „მუსულმანური მეცნიერებები“-ყურანი, გრამატიკა, ისტორია, პოეზია, დოგმატიკა, სამართალი, შემდეგ-„არამუსულმანური მეცნიერებები“, როგორცაა ფილოსოფია, სახალისო ლიტერატურა, ალქიმიკა, რელიგიის ისტორია.

რეესტრი გვაძლევს წარმოდგენას მაშინდელი დროის ფონდების შემადგენლობაზე, მათ მრავალფეროვნებასა და სიმდიდრეზე. არ შევცდებით, თუ ვიტყვით, რომ ბაღდადის ბიბლიოთეკებში (ერაყი), რომელთა რაოდენობა სულ 30 იყო, ძირითადად სწორედ ამგვარი ლიტერატურა დომინირებდა.

რაც შეეხება არაბული სამყაროს ბიბლიოთეკათა მომხმარებლებს, სხვადასხვა დროს აქ მსოფლიოს უთვალსაჩინოეს მეცნიერებსა და შემოქმედებს უმოღვაწიათ.

ამათგან მხოლოდ ნაწილი შეიძლება დავასახელოთ: უდიდესი ალქიმიკოსი ჯაბინ იბნ ჰიანი, მათემატიკოსი ალ-ხორეზმი, გეოგრაფი ალ-იაკუბი, მოგზაური იბნ ფალდანი, ისტორიკოსი ალ-ტაბარი, დიდი სწავლული ავიცენა და მრაველი სხვა, რომელთა შემოქმედების ნაყოფი შემდეგში იქცეოდა თვით ამ ბიბლიოთეკებისვე ძვირფას შენაძენებად.

არაბული ბიბლიოთეკების ანალიზიდან ნათლად ჩანს, თუ რა დიდი კულტურული აღმავლობა განიცადა წიგნმა და საბიბლიოთეკო საქმემ მოცემულ პერიოდში, მაგრამ ეს გზა, რომელიც განვლო კაცობრიობამ, სრულიადაც არ იყო იოლი. არაბეთის კულტურა, მისი წიგნი და ბიბლიოთეკა, აღორძინების მიუხედავად, მაინც არ იყო მოკლებული ერთგვარ რეაქციულ ზედაწოლას. მაგალითად, ჯერ კიდევ 923 წელს ბაღდადის სასახლის კარიბჭესთან 14 ტომარა ის წიგნები დაწვეს, რომელთაც მავნედ მიიჩნეოდნენ. ანალოგიური შემთხვევები აქა-იქ ამა თუ იმ დროს შემდეგშიაც არაერთხელ მომხდარა, რაც გამოწვეული იყო იდეოლოგიური დაპირისპირებებით.

სახალიფოს წიგნსაცავების ბედი, ისევე როგორც მათი

წინამორბედი ბიბლიოთეკებისა, ტრაგიკული იყო, ბაღდადის ბიბლიოთეკები 1258 წ. მონღოლებმა გაძარცვეს. უამრავი წიგნი ტიგროსში გადაყარეს. სხვა ბევრი ბიბლიოთეკა ჯვაროსნებმა გაანადგურეს, კორდოვას ბიბლიოთეკები ქრისტიანმა ფანატიკოსებმა შეიწირეს, უმეტესობა დროთა მსვლელობამ იავარკყო. მიუხედავად ამისა, მაინც ბევრი რამ დარჩა, რაც თანამედროვე ცივილიზაციისათვის განუმეორებელ განძს წარმოადგენს.



5. საბიბლიოთეკო საქმე შუა საუკუნეების
 ფეოდალურ სახელმწიფოებში(XII-XV სს)

5.1. სამკლესიო-სამონასტრო ბიბლიოთეკები შუა
 საუკუნეების ევროპაში

მე-12 საუკუნისათვის ევროპაში საგრძნობლად შეიცვალა ძალთა თანაფარდობა. გამუდმებულმა ფეოდალურმა განხეთქილებებმა, შინააშლილობამ, ჯვაროსნულმა ომებმა არსებული პირობების დანქარებულად გარდაქმნა გამოიწვია. ერთ დროს აღორძინებული ქვეყნები და მხარეები დაეცა, განიცადა დეგრადაცია, ადრე დაქვეითებულმა სახელმწიფოებმა ასევე სწრაფად მიაღწიეს წარმატებას, მაგრამ ყოველივე ეს არამყარი და ცვალებადი აღმოჩნდა.

ანტიკური კულტურის პირდაპირი მემკვიდრე-ბიზანტია თავის უკანასკნელ დღეებს ითვლის. მე-13 საუკუნის დასაწყისში მე-4 ჯვაროსნული ომის შემდეგ (1202-1204) ქრისტიანული ბიზანტია მნიშვნელოვნად დაქვეითდა. რამდენიმე პროვინციამ შეინარჩუნა თავისუფლება. ამ დროიდან მოყოლებული, ბიზანტიის ბიბლიოთეკები კარგავენ თავიანთ დიდებას, ნადგურდება მათი ფონდები, რომლებსაც დამპყრობლები დაეპატრონენ. დამცველისა და მოკავშირის ძებნაში თურქი დამპყრობლებისაგან ყოველმხრივ შევიწროვებული ბიზანტია დათანხმდა ბერძნული ეკლესია პაპისათვის დაექვემდებარებინა. ამან ბერძენი მოსახლეობის მღელვარება გამოიწვია. ბევრი ადამიანი იძულებული გახდა იტალიში გადასახლებულიყო და ქონებასთან ერთად თავისი ბიბლიოთეკაც გადაეტანა. 1453 წლის მარცხმა საბოლოოდ მოუღო ბოლო კონსტანტინოპოლის და პროვინციების ბიბლიოთეკებს.

ევროპის ასეთი დიდი კულტურის მქონე ქვეყნის დაცვამ დიდი ხნით გამოიწვია საერთო დეგრადაცია. ჯვაროსნულ ომებში დამარცხებული სამღვდელთა თავის რეაქციას შინაურ მოწინააღმდეგეებზე ავრცელებს. ძლიერდუ-



ბა რელიგიური დოგმების დაცვის მოთხოვნები. სასულიერო საზოგადოებრიობა, ფაქტობრივად, თავის ხედვებში იღებს წიგნის წარმოებისა და გავრცელების საქმეს. მე-12-15 საუკუნეებში ევროპაში ყველაზე მეტად სამონასტრო ბიბლიოთეკებია გავრცელებული. იზრდება მათი ფონდები, მაგრამ ადრეულ ბიბლიოთეკებთან შედარებით, ისინი უმნიშვნელო რაოდენობისაა (1000-2000). შედარებით იზრდება მომხმარებელთა რაოდენობა. ამ პერიოდში შეიმჩნევა გადამწერთა გამოცოცხლება.

მე-13 საკუნემდე გადამწერთა მსხვილი ცენტრები მხოლოდ ქალაქებში იყო. შემდეგში, მე-15 საუკუნეში, წიგნის ბეჭდვის შემოღებამ მათ ფასი დაუკარგა, თუმცა ისინი მაშინვე არ გამქრალან. ბეჭდვის შედეგად წიგნის მომრავლებამ სავსებით შეცვალა არსებული მდგომარეობა და პირობები.

რაც შეეხება საეკლესიო-სამონასტრო წიგნების შინაარს, იგი ძირითადად სასულიერო ხასიათისაა, მაგრამ წარჩინებული საზოგადოების საერო კულტურის ელემენტების ჩასახვამ, მწვალებლური იდეების გამოცოცხლებამ სამღვდულოება აიძულა რელიგიური დოგმები ფილოსოფიურად გაეახრუბინა, რაც სქოლასტიკის ძირითად ამოცანას წარმოადგენდა. ამან კი თავისთავად გამოიწვია ბიბლიოთეკებში სქოლასტიქოსთა ნაწარმოებების მოჭარბება. ზოგ ბიბლიოთეკაში დიდი გაჭირვებით თუ შეაღწევდა ნამდვილი მეცნიერული წიგნი, რომლის წაკითხვის ნება ყველას არ ეძლეოდა.

შეიცვალა ფონდის ჟანრობრივი შემადგენლობაც. სამოდვრო ლიტერატურის გარდა, წარმოდგენილი იყო ქრონიკები, კომენტარები, მახვენებლები, სწავლებანი, ენციკლოპედიები, ხელმძღვანელობანი, საცნობარო წიგნები, მოთხრობები, რომანები, სიმღერები. ფონდი ენობრივად გამრავალფეროვანდა-ბერძნულ და ლათინურ ენოვან წიგნებს არაბული დაემატა. შეიცვალა ფონდის გარეგნობაც. მანამდე ყველაზე მეტად გავრცელებული ფორმატი „ინკუარტო“ უფრო მცირე ზომის წიგნებმა შეავიწროვა,



რომლებიც ყოველდღიური ხმარებისათვის უფრო ხელმისაწვდომი იყო. დიდი ფორმატები უმთავრესად ბიბლიისა და ლიტურჯიისათვის გამოიყენებოდა.

წიგნების უმეტესობა ეტრატისაგან იყო დამზადებული. ქალაქი ამ პერიოდში იშვიათობას წარმოადგენს. წიგნებისთვის, ზოგ შემთხვევაში, უმეტესად დიდ სამონასტრო ბიბლიოთეკებში, ცალკე სათავსს გამოყოფდნენ. აქ წიგნებს სპეციალურად დამზადებულ კარადებსა თუ თაროებზე განლაგებდნენ, შედარებით მცირე ზომის კრებულებს სპეციალურ ყუთებსა თუ ჩეულებრივ კიდობნებში აწყობდნენ.

ბიბლიოთეკის ფონდებზე სხვადასხვა სისტემის კატალოგებს ადგენდნენ. ბევრმა მათგანმა ჩვენამდეც მოაღწია. ამ პერიოდში ბიბლიოთეკარები კატალოგებს ანიჭებდნენ არა მარტო აღწერილობით-სარეგისტრაციო, არამედ საძიებო ფუნქციებსაც, რაც საფუძვლად ედება კატალოგების შემდგომ განვითარებას, მათ გამოიყენებას თაროებზე წიგნების მოძებნისათვის. ამ ეპოქაში დაიწყო შეერთებული კატალოგების შექმნა. მაგალითად, ბრიტანეთის კუნძულების ფრანცისკანელმა ბერებმა შეადგინეს „ინგლისის წიგნის ნუსხა“, რომელიც შეიცავდა ცნობებს 183 მონასტრის ბიბლიოთეკის წიგნების შესახებ. ზოგ შემთხვევაში კატალოგებს უბრალოდ შეკრებდნენ ერთად, როგორც ეს გააკეთეს 1210წ. სავინიის მონასტერში, სადაც თავი მოუყარეს ნორმანდიის სამონასტრო ბიბლიოთეკების კატალოგებს.

მე-14 საუკუნიდან აქაური წესებით ნებადართული იყო წიგნების შინ წაღება დროებითი სარგებლობისათვის, მაგრამ ეს ყველა წიგნზე არ ვრცელდებოდა. ზოგ წიგნზე მიწერილი იყო: „არ გაიციე მონასტრის გარეთ გამოსაყენებლად“.

საკელესიო-სამონასტრო ბიბლიოთეკების ფონდები ორად იყოფოდა: წიგნები, რომლებიც განკუთვნილი იყო ყველა მკითხველისათვის და წიგნები, რომლებიც მათი ღირებულებისა თუ იდეური მოსაზრებების გამო მხოლოდ რჩეულთათვის იყო.



ამ პერიოდში დაიწყო საბიბლიოთეკო საქმის მეცნიერულად შესწავლა და თეორიული მოსაზრებების ჩამოყალიბება. სწორედ სამონასტრო ბიბლიოთეკები ჰქონდა მხედველობაში რიშარდ დე ფერნივალს, ამენის ეკლესიის წინამძღვარს, თ ვისი დროის უგანათლებულეს ადამიანს (1201-1260), რომელმაც საფუძველი დაუდო საბიბლიოთეკო მეცნიერებას თავისი „ბიბლიონომიათი“ (წიგნმცოდნეობა). ეს შრომა მთლიანად კონკრეტული ბიბლიოთეკის პრაქტიკის მაგალითზე არის შექმნილი და არ ითვალისწინებდა იმ დროის მიღწევებს, განსკუთრებით ცოდნის დარგების სიტემატიზაციის შესახებ. ის არ იზიარებდა ინგლისელი ბერის, ფილოსოფოსისა და ბუნებისმეტყველის როჯერ ბეკონის (1214-1294) პროგრესულ იდეებს, მაგრამ მისი ნაშრომი სანიმუშო იყო მეთოდისკური თანმიმდევრულობითა და რეკომენდაციებით.

ბეკონის კლასიფიკაცია ითვლისწინებდა თეორიულ და პრაქტიკულ მეცნიერებათა თანაბრობას. სამწუხაროდ, მისმა თეორიამ ვერ კპოვა მხარდაჭერა თავის დროს. მას მხოლოდ მე-17 საუკუნეში ეღივრა სათანადო გამოხმაურება.

საეკლესიო-სამონასტრო ბიბლიოთეკები, მიუხედავად მათი ვიწრო მიზანდასახულობისა, მაინც უადრესად დიდ როლს ასრულებდა საზოგადოების განათლებისა და განვითარების საქმეში. გარდა ამისა, ისინი ხშირად უფრო ფართო მოხმარების ბიბლიოთეკებად იქცეოდნენ. მაგალითად, ფლორენციაში წმინდა მარკოსის მონასტერში, რომელიც არაფრით არ გამოირჩეოდა თავისი ღატაკი ფონდით, ფლორენციის მმართველის კოზიმო მედიჩის თაოსნობით (1389-1464) ცნობილი ფლორენციელი ბიბლიოფილის მიერ ანდერძით დატოვებული დიდებული ბიბლიოთეკა განათავსეს. 1444-1445 წლებში მედიჩმა გაანახლა შენობა, კიდევ შეიძინა და დაუმატა წიგნები არსებულ ფონდს და ამგვარად საფუძველი ჩაუყარა ევროპაში ერთ-ერთ პირველ საჯარო ბიბლიოთეკას.

ამგვარად, მართალია, ევროპული სამონასტრო ბიბ-



ლიოთეკების დიდი უმრავლესობა თავის ნაჭუს შემოქმედებით ბოდა, ბევრგან იგი უდღეურ ყოფაშიც იყო, როგორც მაგისტრის დიდი პუმანისტი და მწერალი ბოკანო გვატყობინებს, მაგრამ მოცემულ ეპოქაში მათი არსებობაც კი საკმაო საყრდენს წარმოადგენდა ახალი კულტურის დასამკვიდრებლად, რომელიც რენესანსის სახით მოველინა კაცობრიობას.

5.2. შუა საუკუნეობის საუნივერსიტეტო ბიბლიოთეკები

მე-12 საუკუნისათვის ადრინდელი სხვადასხვა ტიპის სასწავლებლის შემდგომი განვითარების შედეგად, ჩამოყალიბდა განათლების ახალი ტიპის სასწავლებელთა სისტემა უნივერსიტეტების სახით.

პირველი უნივერსიტეტები ევროპაში სხვადასხვა დიდ ქალაქებში წარმოიშვა. ზოგი საეპისკოპოსო სკოლების, ზოგი კერძო პედაგოგთა და მოძღვართა თაოსნობით. თავდაპირველად აქ ასწავლიდნენ ფილოსოფიას, სამართალს და მედიცინას. ისინი უნივერსალური პროფილისანი იყვნენ. ჯრ კიდევ არ იყო დამკვიდრებული დარგობრივი უმაღლესი სასწავლებლების შექმნის ტრადიცია.

ყველა უნივერსიტეტის უჭველ კომპონენტს კარგად ორგანიზებული ბიბლიოთეკა წარმოადგენდა. ზოგ შემთხვევაში ბიბლიოთეკის დაარსება უნივერსიტეტის გახსნასაც კი უსწრებდა წინ.

მე-11 საუკუნეში ბოლონიაში (იტალია) დაარსდა ერთ-ერთი პირველი უნივერსიტეტი ევროპაში, რომელიც აქაური სამართლის სკოლისა და მისი ბიბლიოთეკის ბაზაზე შეიქმნა. თითქმის ამავე პერიოდში უნივერსიტეტად გადაკეთდა სალერნოს (იტალია) სამედიცინო სკოლა, რომელსაც კარგი ბიბლიოთეკა გააჩნდა. ბიბლიოთეკის გარეშე უნივერსიტეტის გახსნა, საერთოდ, წარმოუდგენელი იყო.

მე-12 საუკუნეებში ზედიზედ იხსნებოდა უნივერსიტეტები



ევროპის დიდ-დიდ ქალაქებში: პარიზი და მონპელიე (საფრანგეთი), ოქსფორდი და კემბრიჯი (ინგლისი), სალამანკა (ესპანეთი), ლისაბონი (პორტუგალია), პრალა (ჩეხეთი), კრაკოვი (პოლონეთი), ვენა (ავსტრია), იენი, ერფურტი და პაიდელბერგი (გერმანია), უპხალი (შვედეთი), კოპენჰაგენი (დანია). მე-16 საუკუნის დასაწყისისათვის ევროპაში 60 უნივერსიტეტი ფუნქციონირებდა თავიანთი ბიბლიოთეკებით.

შუა საუკუნეების უმაღლესი სასწავლებლისათვის სწავლების უმთავრეს ფორმას მასწავლებლის მიერ წიგნის კითხვა და კომენტარები წარმოადგენდა. შეიძლება სწორედ ამიტომაც გაჩნდა ტერმინი „ლექციის წაკითხვა“.

უნივერსიტეტებს თავიანთი სკრიპტორიუმები ჰქონდა, რომლებიც საქმიანობით ბევრად აღემატებოდა საეკლესიო-სამონასტრო და კერძო სკრიპტორიუმებს. უნივერსიტეტებში ზოგან მოწყობილი იყო წიგნსავაჭრობებიც.

განსაკუთრებით მდიდარი ბიბლიოთეკები გააჩნდა პარიზისა და ოქსფორდის უნივერსიტეტებს. სხვა ბიბლიოთეკებთან შედარებით, რომ არაფერი ვთქვათ სასულიერო დაწესებულებების ბიბლიოთეკებზე, აქ ფართოდ იყო წარმოდგენილი საერო ლიტერატურა, ისეთი წიგნებიც კი, რომლებიც ფეოდალური საზოგადოებისათვის მიუღებელს წარმოადგენდა. საერთოდ კი, საუნივერსიტეტო ბიბლიოთეკებში წიგნების გაცემა შინ სარგებლობისათვის ჩვეულებრივ მოვლენას წარმოადგენდა. არსებობდა წიგნის გაცემის რეგისტრაციის სათანადო ინსტრუქციები. მთელ რიგ შემთხვევებში ბიბლიოთეკები ხელნაწერებს ორად ყოფდნენ: ერთი ნაწილის გაცემა შინ სარგებლობისათვის არ იყო განკუთვნილი, აგრეთვე ძვირფასი გამოცემები, ზედ პიუპიტრზე, რომელიც საკითხავი მაგიდის როლს ასრულებდა, ჯაჭვით იყო მიბმული. მე-13-14 საუკუნეებში და შემდგომაც ასეთი წიგნების აღწერილობებზე ნუსხებში მიწერილი იყო: „მიჯაჭვეულია“.

არც თუ იშვიათად კატალოგებს წინ ურთავდნენ შესავალს, ჩვეულებრივ ახსნა-განმარტებებს, თუ რა დანიშნულებ-



ისაა კატალოგი და როგორ უნდა გამოიყენოთ იგი. ასე მაგალითად, სორბონის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკის ძირველი კატალოგის შემდგენელი (1289) საკმაოდ დაწვრილებით ახსნა-განმარტებებს იძლევა და აღნიშნავს, რომ წიგნებში ბევრია კომეულიტი და დეფექტური ხელნაწერები, რის გამოც კატალოგების გამოყენების გარეშე ძალიან ძნელია ფონდების შინაარსის სრულყოფილად გახსნა.

შუა საუკუნეების საუნივერსიტეტო ბიბლიოთეკებში კონცენტრირდებოდა მაშინდელი მეცნიერული აზროვნების მთელი პროდუქცია. ამიტომაც მათ ძალიან ფრთხილად ეკიდებოდა სამღვდულოება. სქოლასტიკური სისტემები საკმაოდ ბოჭავდა საუნივერსიტეტო ბიბლიოთეკების ზეგავლენას მოსწავლე ახალგაზრდებზე.

5.3. ევროპელ დიდებულთა ბიბლიოთეკები

საეკლესიო-სამონასტრო და საუნივერსიტეტო ბიბლიოთეკებთან ერთად, ევროპის ცივილიზებულ ქვეყნებში სულ შირდება კერძო (საოჯახო) ბიბლიოთეკები, ძირითადად დიდგვაროვანთა შორის. სასულიერო წოდება ყოველმხრივ ცდილობს, მთლიანად დაიმორჩილოს წიგნის წარმოებისა და გავრცელების საქმე, მაგრამ ის სრულიად უძლურია რაიმე ზეგავლენა მოახდინოს კერძო ბიბლიოთეკებზე, რომლებშიც საერო წიგნები ჭარბობს. თანდათან ფეხს იკიდებს კაზიმულსიტყვიერება, ნატიფი ხელოვნება, პუმიანური იდეები, რაც ძირითადად სწორედ საჯარო და კერძო ბიბლიოთეკებში პოეებს დასაყრდენს.

მეცნიერების, ვაჭრობის, განათლების საქმის განვითარება ხელს უწყობს წიგნისადმი განსაკუთრებული ყურადღების მიპყრობას. ოჯახში წიგნიერი გარემოს შექმნა დიდებულთა პრესტიჟის საქმეს წარმოადგენს. წიგნი იქცა არა მარტო განათლების, არამედ ფუფუნებისა და თავმოწონების საგნად, მით უმეტეს, რომ თანდათან უფრო და უფრო მტკიცდება მათი ძვირფასი ლითონითა და ქვებით მოოჭვის



ტრადიცია, მათი მაღალმხატვრულად გაფორმების ჩვეულებათა, ტექსტის ნატიფი კალიგრაფიული ხერხების გამოყენების მოთხოვნილება.

ამ მხრივ ყველას მეფის კარის ბიბლიოთეკები აჭარბებენ. ერთ-ერთი პირველთაგანი იყო ფრანგთა მეფე შარლ მე-5 (1364-1380). მან საკმაოდ დიდ ბიბლიოთეკას ჩაუყარა საფუძველი, რომელიც შემდეგში, ვალუათა დინასტიის არსებობის პერიოდში იზრდებოდა და მდიდრდებოდა, ვიდრე საფრანგეთის დიდი რევოლუციის დროს მეფის სიკვდილის შემდეგ სახალხო საკუთრებაში არ გადავიდა. თუმცა იყო შემთხვევა, როცა შარლ მე-6 ის დაშალა ნაწილებად, მაგრამ მისმა მემკვიდრეებმა შემდეგში კვლავ გააერთიანეს.

ბევრი სამეფო ბიბლიოთეკა ბოლოს ეროვნულ ბიბლიოთეკას შეუერთდა, ან თავად გახდა ეროვნული ბიბლიოთეკა. ახლაც კი ბევრი ქვეყნის ბიბლიოთეკა „სამეფოს“ ტიტულს ატარებს, როგორც მაგალითად, კოპენჰაგენის სამეფო ბიბლიოთეკა, შვედეთის სამეფო ბიბლიოთეკა, ბრიუსელის სამეფო ბიბლიოთეკა და სხვ.

მეფეთა მაგალითს, თავისთავად დიდებულებიც მისდევდნენ და საოჯახო ბიბლიოთეკები სასახლეების შემადგენელ ნაწილებად იქცეოდა.

განსაკუთრებით მომრავლდა საკუთარი ბიბლიოთეკები ინგლისში. ამას ხელი შეუწყო ედუარდ მე-3 (1312-1377) მეცენატურმა მოღვაწეობამ. იგი აღზრდილი იყო დარემის ეპისკოპოსის, დიდი სახელმწიფო მოხელის რიჩარდ დე ბერის მიერ, რომელიც მე-14 საუკ. პირველ ნახევარში მოღვაწეობდა. გადმოგვცემენ, რომ რიჩარდ დე ბერს შედგენილი ჰქონია კატალოგი დაახლოებით 1500 ტომზე. იგი მეფის ნებართვით ინგლისის მონასტრებში ეძებდა საყურადღებო წიგნებს, რომლებსაც ზოგჯერ თავისთვისაც გადააწერინებდა. როგორც ეპისკოპოსს, უშუალოდ მას ექვემდებარებოდნენ მხატვარ-მინიატურისტები, გადამწერები, მკინძაკები. მან დიპლომატიური მისიით იმოგზაურა იტალიაში, გერმანიაში, საფრანგეთში, სადაც ათვალიერებდა საუკეთესო



სო ბიბლიოთეკებს, რაც შეიძლებოდა იქნდა, ზოგადად აწერინებდა და ინგლისში ჩაჰქონდა. წიგნების სხვადასხვა ღატაკი ორდენების მოხეტიალე ბერებს იშველიებდა.

რინარდ დე ბერმა თავის ბიბლიოთეკა ბოლოს ოქსფორდის უნივერსიტეტს გადასცა, რომელიც ერთ დროს თავად დაამთავრა და ერთ ხანს ბიბლიოთეკაშიც მუშაობდა. მან შეადგინა პრაქტიკული სახელმძღვანელო ბიბლიოთეკებისათვის „ფილოზოფიონი“ (წიგნთმოყვარეობა), რომელიც ინსტრუქციული ხასიათის მიუხედავად, მაინც ითვლება ერთ-ერთ ფუძემდებლურ ნაშრომად, რომელმაც ხელი შეუწყო ბიბლიოთეკადმცოდნეობის ჩამოყალიბებასა და განვითარებას.

კერძო ბიბლიოთეკებს შორის ინგლისში გამორჩეულად ითვლებოდა აბატ ჯონ უნტამსტიდის ბიბლიოთეკა, რომელშიც თავმოყრილი იყო როგორც ძველი, ისე ახალი მწერლებისა და მეცნიერების უნიკალური ხელნაწერები, მსოფლიოს საუკეთესო წიგნები, ჰუმანისტების ლიტერატურული მემკვიდრეობა. ის წიგნებს ჩუქნიდა კიდევ სააბატოსა და სკოლას. ინგლისში ასევე ცნობილი იყო ჰერცოგ ჰუმფრი გლოსტერის უმდიდრესი კოლექცია. გლოსტერი წიგნებს იტალიიდან და საფრანგეთიდან იღებდა. მისი წიგნები ოქსფორდის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკაშიც ბევრი აღმოჩნდა. გადმოცემით ცნობილია, რომ ჰერცოგი საჭირო წიგნის მოპოვებისათვის არავითარ ხერხს არ ერიდებოდა, ქურდობასაც კი არ თაკილობდა.

საყოველთაოდ ცნობილი იყო იტალიელ დიდებულთა კერძო ბიბლიოთეკები. ამ პერიოდში აქ განსაკუთრებული ინტერესით ეკიდებიან ანტიკურ კულტურას, სწავლობენ ბერძნულ და ლათინურ ენებს. წიგნები არა მარტო დიდებულთა სახლებში იყრის თავს, არამედ უბრალო ადამიანების ოჯახებშიაც. ეს მოვლენა თანდათან უფრო ფართოდ იკიდებს ფეხს და თავისი განვითარების მწვერვალს აღორძინების ეპოქაში აღწევს.

შუა საუკუნეებში აღმოსავლეთის ქვეყნები დიდ პოლიტიკურ და სოციალურ გარდაქმნებს განიცდიან; საომარი მოქმედებები გიგანტურ მასშტაბებს აღწევს. ამ მოვლენათა შორის ცენტრალურია მონღოლების გაუთავებელი ღაშქრობები „მსოფლიოს დასაპყრობად“. ეს დამანგრეველ გავლენას ახდენს სხვადასხვა ქვეყნის კულტურულ საქმიანობაზე, მაგრამ ამავე დროს ხდება ხალხთა დიდი გადასახლებები, რაც ცივილიზაციათა ურთიერთშერევასა და შენივთებას იწვევს. აზიის უდიდეს ნაწილზე ბატონდება ჩინურ-მონღოლური ზეგავლენა და ამგვარად, ბუდისტური და მუსულმანური რელიგიები ტერიტორიების უდიდეს მასივებს ედება.

რამდენადაც პარადოქსალურად არ უნდა მოგვეჩვენოს, სასტიკი დამპყრობლური ომების და აუტანელი სოციალური ვითარების მიუხედავად, აღმოსავლეთი არ წარმოადგენს „უნაყოფო ველს“, სადაც არ ხარობს უადრესად მაღალი მეცნიერული და კულტურული მემკვიდრეობა. სწორედ მოცემულ პერიოდს ემთხვევა ე.წ. „აღმოსავლური რენესანსი“- ლიტერატურისა და მეცნიერების აღორძინება ინდოეთსა თუ ჩინეთში, ირანსა თუ კავკასიაში. ამ ეპოქაში ცხოვრობდნენ სხვადასხვა ქვეყნის უთვალსაჩინოესი მოაზროვნეები, ფილოსოფოსები, მეცნიერები, პოეტები, მსოფლიო მასშტაბის მოღვაწეები: რუდაქი, ფირდოუსი, ნიზამი, ჰაფიზი, რუსთაველი, ულუგბეკი, ხორეზმი, აღ-ბირუნი, ალიშერ ნავოი, ჯამი, რუმი, ხაკანი, ხაიამი და სხვანი და სხვანი. ბევრი მათგანის ნაღვაწი თავს იყრიდა აღმოსავლეთის საუკეთესო ბიბლიოთეკებში. მაგრამ ეს სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ თითქოს აღმოსავლეთის კულტურა სულაც არ იცნობდა ადრეული ცივილიზაციის საუკეთესო წარმომადგენლებს-ანტიკურობის გიგანტებს. ცნობილია, რომ თემურ ლენგის შვილიშვილი, სწავლული მეფე მუჰამედ ტარაგაი



ულუმბეკი (1394-1449) საფუძვლიანად იცნობდა ადვოკატის, პიპარქის, პტოლემეს, არისტოტელეს შემოქმედებას. იგი ჯერ კიდევ ბავშვი დაყვებოდა თავის სახელოვან პაპას ბრძოლებში. თემურს ლაშქრობაშიც გარს ეხვივნენ სწავლულები და მრჩეველები. ცნობისმოყვარე ბიჭი სიამოვნებით ატარებდა დროს საველე კარავში თავმოყრილ წიგნებს შორის, რომლებიც თან დაჰქონდა ზვიად ხანს, როგორც „სალაშქრო ბიბლიოთეკა“. საღამოობით ამ კარავში იკრიბებოდნენ ისტორიკოსები, პოეტები, სწავლულები. მათგან ულუმბეკი ბევრ საინტერესო ამბავს იგებდა და სულ უფრო იმსჭვალებოდა ცოდნის შეძენის სურვილით; ულუმბეკის მამა შაჰრუჰ ხანი (1377-1447) გერატში იყო მმართველად, სადაც ბიჭუნა კარგად გაეცნო უკვე ნამდვილ ბიბლიოთეკას. გერატი (ავღანეთი) იმ დროისათვის მსხვილ კულტურულ ცენტრს წარმოადგენდა. ხელოსანთა შორის აქ განსაკუთრებით წიგნის მწარმოებლები გამოირჩეოდნენ-ქაღალდის დამამზადებლები, კალიგრაფები, გადამწერები. ქალაქში ათი სასწავლებელი იყო, მრავალი წიგნის სავაჭრო, მედრესეები და კიტაბ-ხანასახლის ბიბლიოთეკა, რომელიც შაჰრუჰის დაარსებული იყო. შაჰრუჰი წიგნების ნამდვილი ტრფიალი იყო. იშვითი წიგნისათვის ყოველგვარი გასამრჯელოს გადებაზე იყო თანახმა. ამ ბიბლიოთეკის ზედამხედველის თანამდებობას მისი შვილი ბაისუნკარი ასრულებდა. კიტაბ-ხანას გააჩნდა გადამწერთა, მინიატურისტთა, მომვარაყებელთა, დამყდავებელთა და ფილოლოგთა დიდი შტატი. განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობოდა წიგნების ორიგინალურად გაფორმებას. ხშირად წიგნს სხვადასხვა ფერის ქაღალდებისგანაც ამზადებდნენ. აქ დამზადებულ წიგნებს შორის გამოირჩევა ფირდოუსის „შაჰნამე“. თავისი სისრულითა და გაფორმებით სწორუპოვარია აქ შესრულებული „ქილილა და დამანას“ ხელნაწერი.

ამ ბიბლიოთეკაში შემოდებული იყო იმ ეპოქისათვის დამახასიათებელი თავისებურება-წიგნზე საკუთარი ნიშნის დასმა (ექსლიბრისი). სასახლის ბიბლიოთეკის კუთვ-



ნილ წიგნზე ოქრო ვარაყით მხატვრულად აწერდნენ ახატავდნენ ექსლიბრისის წინა და ბოლო გვერდებზე.

17 წლის ასაკში ულუგბეკი თემურის მდიდრული და ბრწყინვალე დედაქალაქის მემკვიდრე გახდა. განათებული მმართველისათვის მთავარ ამოცანად იქცა, რამდენადაც შესაძლებელი იყო, აემადლებინა ქვეყნის კულტურის დონე ისე, რომ დამპყრობლური ომებისათვის არ მიენებებინა თავი, თუმცა დიდი პაპასავით მსოფლიოს დაპყრობაზე არ ოცნებობდა.

ულუგბეკის ბრძანებით ბუხარაში აშენდა მედრესე, რომელზედაც ახლაც შემორჩენილია წარწერა: „ცოდნისადმი ღტოლვა ყველა მუსულმანისათვის აუცილებელია“. ცხადია, აქ განსაკუთრებული ადგილი დათმობილი ექნებოდა წიგნებს. ულუგბეკის ბრძანებით მსგავსი მედრესე აიგო სამარყანდშიც. აქ ულუგბეკი თავად კითხულობდა ლექციებს, როგორც ვარაუდობენ, ძირითადად ასტრონომიაში. აქ მისი მოწაფე ყოფილა ცნობილი პოეტი ჯამი.

ულუგბეკმა, თავადაც ცნობილმა ასტრონომმა და მეცნიერმა, ისტორიკოსმა, გატაცებულმა პოეზიითა და მუსიკით, ირგვლივ შემოიკრიბა იმდროისათვის საუკეთესო სწავლულები, რომელთა შორის გამოირჩეოდა ასტრონომი კახიზადე რუმი, რომელსაც ულუგბეკი თავის მასწავლებლად მიიჩნევდა. ულუგბეკმა სამარყანდში სპეციალურად შექმნა ბიბლიოთეკა, რომელშიც უმეტესად მათემატიკური და ასტრონომიული ხელნაწერები იყო თავმოყრილი. ზოგი თანამედროვე მეცნიერი ვარაუდობს, რომ შესაძლებელია, ეს ბიბლიოთეკა ობსერვატორიასთან იყო დაარსებული, რომელიც იმდროისათვის საუკეთესოდ მიიჩნეოდა. როგორც ცნობილია, თემურმა 1402 წ. დაანგრია პერგამონი და მის ბიბლიოთეკა სამარყანდში გადაიტანა. სავარაუდოა, რომ ულუგბეკი მაშინ გაეცნო ანტიკურ ხელნაწერებს და დაინტერესდა მათი შინაარსით. თემურმა არაერთი დაპყრობილი ქვეყნიდან წაიღო ნადავლად წიგნები.

იმ დროის ერთ-ერთი სომეხი ისტორიკოსი წერს, რომ



თემურმა საქართველოსა და სომხეთში დაშქრობის დროს, შეკრიბა სომხური და სპარსული წიგნები, გადაგზავნა სამარყანდში, ერთ დიდ კოშკში დაუდო ბინა, და სასტიკად აკრძალა იქედან მათი გამოტანა. მხოლოდ ადგილზე მათი გამოყენება შეიძლებოდა.

ულუგბეკის წიგნსაცავის ბიბლიოთეკარად, როგორც ვარაუდობენ, მისი მეგობარი, თავისი დროის დიდი მეცნიერი ალი-კუში მუშაობდა.

სამარყანდის ბიბლიოთეკის ხელნაწერებიდან ერთი ნაწილი გადაურჩა დროთა დინებასა და ნგრევა-განადგურებას და ჩვენს დრომდე მოაღწია.

ცენტრალური აზიის სილიან უდაბნოში-გობის დაბლობზე -1900-იან წლებში ჩატარებული არქეოლოგიური გათხრების შედეგად აღმოჩნდა დიდი ხნის წინათ სრულიად გამქრალი ქალაქის ნაშთები. გამოირკვა, რომ ეს იყო მონღოლთა ტომის ტანგუტების ძველი ქალაქის ხარა-ხოტოს ნანგრევები სხვა უამრავ ნივთებს შორის აღმოჩნდა წიგნები, რომლებიც მოწიწებით იყო შეხვეული აბრეშუმის ნაჭრებში და ერთმანეთზე მიჯრით იყო მიწყობილი. შენახული იყო აგრეთვე კლიშეები და ქსილოგრაფიული დაფები. როგორც ჩანს, აქ ადრიდანვე უნდა ყოფილიყო განვითარებული ქსილოგრაფიული ბეჭდვა.

ტანგუტური წიგნი ქალაქის გრანგილია, ზოგი განიერი, ზოგი ზოლივით ვიწრო. ერთი მათგანი სიგრძით თერთმეტ მეტრს აღწევს. ქალაქი მონაცრისფეროა. გრანგილები უმეტესად გადაწებებული ქალაქებისაგან შედგება. ტუქსტს ზემოდან და ქვემოდან გასდევს სწორხაზოვანი ჩარხო. ხელწერა მკვეთრი და სუფთაა. გვხვდება აგრეთვე „წიგნი-გარმონები“, მხოლოდ ცალ გვერდზე მოცემული ტექსტით.

წიგნების უმეტესობა ქსილოგრაფიულია, ზოგი გრავირებული. იბეჭდებოდა ისინი დიდი ტირაჟებით 50-100 ათას ეგ ზემოლარად, რაც წიგნებზე დიდ მოთხოვნილებაზე მეტყველებს. საგულისხმოა, რომ წიგნების გაფორმების დროს საკმაო ყურადღებას უთმობდნენ საგამომცემლო ცნობუ-



ბით მათ აღჭურვას. უპირველეს ყოვლისა, იძლეოდნენ ნაწარმოების დასახელებას, რომელიც შემოკლებულად იწერებოდა აგრეთვე ყოველ ახალ რვეულ შენაკინძზე, მიუთითებდნენ ავტორს, მთარგმნელს, კომენტატორს, წინასიტყვაობისა თუ ბოლოსიტყვაობის შემდგენელს, ხშირად ქსილოგრაფიული დაფების გამომჭრელსაც. გვერდები სათითაოდ ინომრებოდა. გვხვდება წიგნები, რომლებზედაც მოცემულია ცნობები ტირაჟის, გამოცემის ადგილისა და დროის შესახებ.

ტანგუტებმა მე-10 საუკუნეში დამოუკიდებელი სახელმწიფო შექმნეს. მათ იდუოგრაფიული დამწერლობა ჩინურის მაგვარი აქვთ, მაგრამ გაცილებით უფრო რთული. საერთოდ, ჩინური კულტურის ზეგავლენა თვალსაჩინოა, რაზედაც მეტყველებს როგორც ქსილოგრაფიული ბეჭდვა და ქაღალდის დამზადების ტრადიციები, ისე აქ აღმოჩენილი ჩინურ-ტანგუტური ლექსიკონი. აღნიშნული ბიბლიოთეკის ფონდებში საკმაოდ ბევრი აღმოჩნდა საცნობარო წიგნები, მათ შორის ენციკლოპედიები. აღმოცენდა აგრეთვე საკანონმდებლო კრებულები, ისტორიული, სამედიცინო, პედაგოგიური ნაწარმოებები, სამხედრო ტრაქტატები, პოეტური ქმნილებები, მაგრამ განსაკუთრებით მრავლად იყო ბუდისტური ტექსტები.

გადმოცემით ცნობილია, რომ ყოველ ოლქში არსებობდა სკოლა, რომელიც იყო მოკლებული პატარ-პატარა ბიბლიოთეკებს. არის პირდაპირი ცნობები იმის თაობაზე, რომ სი-სიაში (როგორადაც ტანგუტებს მეზობელ ქვეყნებში უწოდებდნენ) იმდენი სწავლული იყო, რამდენიც არც ერთ ქვეყანაში. ნათქვამია ისიც, რომ მათ დედაქალაქში-სინძინში (ხარა ხოტაში) სკოლის გარდა აკადემიაც არსებულა.

1225 წელს ჩინგის ხანმა დალაშქრა ტანგუტების სახელმწიფო. ხარა-ხოტა მთელი წელი უძლებდა ალყას, მაგრამ ბოლოს მაინც დაეცა. უძველესმა ნანგრევებმა შემოგვიჩინა ხეს გადარჩენილი წიგნები, რომელთა მიხედვითაც შეიძლება ვიმსჯელოთ აქაური ბიბლიოთეკების რაობაზე.



მოცემულ საუკუნეებში აღმოსავლეთის ქვეყნებში წიგნისა და საბიბლიოთეკო საქმის ისტორიისათვის სწავრა განსაკუთრებულად ღირსშესანიშნავი არაფერი ჩანს. შუა აზიის ქვეყნებში ამ დროს ფეოდალურ ცენტრალიზებული ხელისუფლებისათვის დამახასიათებელი მუსულმანური კულტურა ბატონობს, შორეული აღმოსავლეთის ქვეყნებში კი ძირითადად ბუდისტური კულტურა. მთელ ამ მხარეში განსაკუთრებით დიდია ჩინელების ზეგავლენა.

იაპონიაში, სადაც ბიბლიოთეკების გაჩენა ბუდიზმის შემოდებასთანაა დაკავშირებული (მე-7ს), მე-12-16 საუკუნეებში არისტოკრატის პოლიტიკური სიძლიერის დაცემა აღინიშნება. შინააშლილობით აწიოკებულ ქვეყანაში სამხედრო-ფეოდალური დიქტატურა მყარდება. ეს თავისთავად საკმაოდ მაღალი კულტურის დაქვეითებას იწვევს. იღუპება ბიბლიოთეკები, ნადგურდება წიგნები. ამ პირობებში იაპონიაში წარმოიშვა ბიბლიოთეკის ახალი ტიპი, ე.წ. „ბუნკო“ (საცავი, წიგნების საგანძე). მათი მთავარი ფუნქციაა, მხოლოდ ფონდების, როგორც ძვირფასი განძის დაცვა. ცნობილია ორი ასეთი ბიბლიოთეკა, რომლებიც მსხვილ ფეოდალურ კლანს განეკუთვნებოდა – ასიკაგასა და კანაძავასი. მთელი ასეული წლის განმავლობაში ისინი კულტურის უმნიშვნელოვანეს ცენტრებს წარმოადგენდნენ, რომლებმაც დღემდე შემოგვინახეს უაღრესად ფასეული შუასაუკუნეობრივი იაპონური წიგნები.

თვით ჩინეთი, რომლის რელიგიურ-კულტურული და საგანმანათლებლო ტრადიციები შორეული აღმოსავლეთის ქვეყნების უზარმაზარ ტერიტორიაზე ვრცელდებოდა, ამ დროს მონღოლთა შემოსევების წყალობით დაქვეითდა. საგულისხმოა, რომ ჩინური კულტურის ზეგავლენას თვით დამპყრობლებიც კი განიცდიდნენ. მე-14 საუკუნის შუახანებში ჩინელებმა მოახერხეს, თავი დაედწიათ მონღოლთა მონობისაგან. ევროპელი კოლონიზატორების წყალობით, ვერ მოხერხდა ამ ქვეყნის ხალხთა კონსოლიდაცია რამაც დიდად შეაფერხა მისი კულტურული განვითარება.



ეს წიგნისა და საბიბლიოთეკო საქმეზეც უარყოფითად მოქმედებდა. აქ მხოლოდ სამონასტრო და ფეოდალთა რად ბიბლიოთეკებს ვხვდებით, რომელთა საქმიანობას დიდი კულტურული ძვრების მოხდენა არ შეეძლო.

აღმოსავლეთის ქვეყნებს შორის ერთგვარად გამორჩეულია სპარსეთი. აქ ისლამი მე-10 საუკუნისათვის საყოველთაო რელიგიად იქცა, რამაც განაპირობა კიდევ ქვეყნის ტრადიციები. მე-12 საუკუნეში გახშირდა დინასტიური ომები. ირანის დიდი ნაწილი დაიმორჩილა ხვარაზმშაჰ თექეშმა, ხოლო მე-13 საუკუნისათვის ირანი დაიმორჩილეს მონღოლებმა. ეს გახდა ირანის ეკონომიკური და კულტურული დაქვეითების მიზეზი. მე 14 საუკუნისათვის ქვეყანა რამდენიმე სახელმწიფოდ დაიშალა. ეს პროცესი შემდგომში კიდევ უფრო გაღრმავდა; ვიდრე მე-16 საუკუნეში საფუძველი არ ჩაუყარა სეფიანთა დინასტიას და ირანის სახელმწიფოს სათავეში არ ჩაუდგა აბას პირველი 1587 წელს.

ამგვარ პირობებში შეუძლებელი იყო განვითარებულიყო ქვეყნის კულტურა. ამ პერიოდში დაქვეითებულია ერთ დროს აღორძინებული წიგნისა და საბიბლიოთეკო საქმე, ბიბლიოთეკები ძირითადად თავმოყრილია მედრესეებში და აბსოლუტურად რელიგიური ხასიათისაა. აქა-იქ არსებობს მდიდარ ფეოდალთა ბიბლიოთეკები. არ ხდება იმ დიდებული ტრადიციის განვითარება, რომელიც ჯერ კიდევ მეთერთმეტე საუკუნეში ჩამოყალიბდა ლიტერატურულ ცხოვრებაში, ძირითადად სახოტბო პოეზიისა და რომანული ეპოსის სახით და რომლის მწვერვალს „ვისი და რამინი“ წარმოადგენდა. ამ პერიოდში მოღვაწეობდნენ მსოფლიო მნიშვნელობის შემოქმედები: ნიზამ განჯელი, ხოსროვი, ხაკანი, ხაიამი, რუმი, საადი, ჰაფეზი, ჯამი, ქეიქაუზი და სხვანი, მაგრამ მიუხედავად ამის, სეფიანთა ეპოქა სპარსული ლიტერატურის შემდგომი განვითარებისათვის ვერ გამოდგა შესაფერისი, რაც გამოწვეული იყო იმ დაქსაქსულობით, რაც დამახასიათებელია ირანის ლიტერატურული ცენტრებისათვის. ამას ემატება ისიც, რომ მხატვრულ ლიტერ-



ატურასთან შედარებით, დაქვეითებულია მეცნიერული ასროვნება, ძლიერდება რელიგიური ზეგავლენა. ის წესებსა და განათლების სფეროზე. ყოველივე ამან საგრძნობლად დააქვეითა საბიბლიოთეკო საქმე. ამ მიმართულებით არ გვხვდება რაიმე მნიშვნელოვანი, რომელიც საბიბლიოთეკო საქმის ისტორიაში განსკუთრებული აღნიშვნის ღირსია.

დაახლოებით იგივე ითქმის მსოფლიოს ერთ-ერთ გიგანტურ ქვეყანაზე, უძველესი, თვითმყოფადი კულტურის მქონე ინდოეთზე. პირველი ბიბლიოთეკები აქ ძვ. წ. მე-8 საუკუნეში ჩნდება, მაგრამ ისინი ვერაფრით შეედრებიან არქაული ხანის ბიბლიოთეკებს.

მე-11-15 საუკუნეებში ინდოეთში საბიბლიოთეკო საქმის განვითარების პროცესი ძირითადად შემოიფარგლებოდა კულტურულ ფეოდალთა საშინაო ბიბლიოთეკების მოღვაწეობით. იმ პირობებში, როდესაც მთელი საბიბლიოთეკო საქმე სასულიერო დაწესებულებათა ხელში იყო, დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა იმგვარ კერძო ბიბლიოთეკებს, სადაც დიდი რაოდენობით იყრიდა თავს საერო ლიტერატურა. სწორედ ამგვარი იყო ტანჯორის რაჯის ბიბლიოთეკა, რომელმაც ჩვენამდე მოაღწია.

მე-11-15 საუკუნეების საბიბლიოთეკო, საქმის ანალიზი გვიჩვენებს, რომ როგორც დასავლეთში, ისე აღმოსავლეთში ადგილი აქვს საკმაოდ შესამჩნევ თვისებრივ ცვლილებებს – საწერ მასალად თითქმის ყველგან მკვიდრდება ქაღალდი, ამაღლდა ფონდების დაცვის, ბიბლიოგრაფების, საძიებო სისტემების წარმოების კულტურა, სახე იცვალა საწერმა მოწყობილობამ და მასალამ, დაიხვეწა წიგნის ფორმა და მისი გამოყენების ტრადიციები, საფუძველი ჩაეყარა წიგნმცოდნეობასა და ბიბლიოთეკათმცოდნეობას, წიგნი იქცა სწავლების იარაღად, ბიბლიოთეკა კულტურის ცენტრად, მაგრამ საბოლოო ჯამში მაინც შეინიშნება საბიბლიოთეკო საქმის დაქვეითება-კნინდება ბიბლიოთეკები, მცირდება მათი მოქმედების მასშტაბები, იკარგება ისედაც

უმნიშვნელო დემოკრატიული თვისებები, ისინი სულ უფრო და უფრო ექცევიან წარჩინებულთა კლანის სამსახურში, ძლიერდება საცენზურო საქმიანობა და რელიგიური ზედამხედველობა. ყოველივე ეს ამ პერიოდისათვის დამახასიათებელი არეულობის, გამუდმებული ომების, ურთიერთ დაპყრობის, შინააშლილობის, რელიგიური რუტინის და სხვა უამრავ უარყოფით მოვლენათა მოჭარბების ნაყოფია. ეს ძირს უთხრიდა საერთო კულტურის განვითარების საქმეს. სწორედ ამ მოვლენას გამოუცხადა ბრძოლა ამავე ეპოქაშივე ჩასახულმა ახალმა დიდმა მოძრაობამ-კომუნიზმმა, რომლითაც კაცობრიობის ისტორიაში ახალი ერის დასაწყისს ჩაეყარა საფუძველი.

6. საბიბლიოთეკო საქმე რენესანსის ეპოქის ეპროკაზში

6. 1. კუმანისტური მოძროვის ზეგავლენა საბიბლიოთეკო საქმის განვითარებაზე

რენესანსად, ანუ აღორძინების ხანად ითვლება კულტურული და იდეოლოგიური განვითარების პერიოდი, რომელიც მე-14-16 საუკუნეებს მოიცავს და ძირითადად ევროპულ ნაწილზე ვრცელდება, თუმცა შემდეგი მისი ზეგავლენა მეტ-ნაკლებად მთელმა მსოფლიომ განიცადა. სათავეს ის იტალიაში იღებს, სადაც ყველაზე ცოცხლად იყო შემორჩენილი ანტიკური კულტურის ტრადიციები, სადაც ინტერესით ეკიდებოდნენ ძველბერძნული და რომაული კულტურის ძეგლების შესწავლას, უზარმაზარი მემკვიდრეობის ათვისებას, სწორედ ამიტომაც უწოდეს ამ ეპოქას დიადი აღორძინების ხანა, ხოლო მის ძირითად იდეოლოგიურ მრწამსს-კუმანიზმი.

აღორძინება სხვადასხვა ქვეყანაში სხვადასხვა დროსა და ვითარებაში დაიწყო. იტალიიდან ის ჯერ ახლობელ მეზობლებზე გავრცელდა, შემდეგ კი უფრო შორეულ ქვეყნებამდეც მიადწია. რენესანსი წარმოიშვა შუა საუკუნეების ქალაქური კულტურის საფუძველზე. ბუნებით იგი ანტიფეოდალურია, მისი მსოფლმხედველობა კუმანისტური და ამდენად, დემოკრატიული იდეების წარმოშობას უწყობს ხელს. მისი სოციალურ-ეკონომიკურ წინაპირობას წარმოადგენს ის ძვრები, რომლითაც აღინიშნა რენესანსის წინა პერიოდი - მანუფაქტურული წარმოების, ვაჭრობის, საბანკო და კომერციული ოპერაციების, მევახშეობის განვითარება. უზარმაზარმა კაპიტალმა მოიყარა თავი მეწარმეთა და ფეოდალური არისტოკრატის ხელში, რომლის დიდ ნაწილი კულტურასა და მეცნიერებასაც მოხმარდა. ამ პერიოდში განსაკუთრებით განვითარდა ნავიგაცია, რაც, უპირველეს ყოვლისა, ზუსტ მეცნიერებათა მონაპოვრების

ათვისებას საჭიროებდა. იწყება დიადი გეოგრაფიული აღმოჩენები, გაძლიერდა კოლონიური დაპყრობების მასშტაბები, რამაც ევროპაში სხვადასხვა ქვეყნებიდან დიდძალი ქონების შემოზიდვას შეუწყო ხელი. ქალაქებში წარმოიშვა გონებრივი შრომის ადამიანთა ფენა, მოხდა მეცნიერული შრომის დიფერენცირება. რამაც ბიძგი მისცა პროფესიონალ მეცნიერთა დაოსტატების საქმის განვითარებას, საგნის უფრო ღრად წვდომასა და საფუძვლიან შეცნობა-შესწავლას. განათლების სისტემა შედარებით დემოკრატიულ ხასიათს იძენს, შეძლებულ მოქალაქეთა დიდ ნაწილს საშუალება ეძლევა, საკმაოდ მაღალპროფესიული ცოდნა მიიღოს. ყოველივე ეს ხელს უწყობს სწავლულთა, მეცნიერთა, კულტურისა და ლიტერატურის მოღვაწეთა გამრავლებას. სწორედ ისინი წარმოადგენენ ახალი აღორძინების ფუნდამენტს. რენესანსის ხანა აღინიშნება არა მარტო ჰუმანურ-კულტურული აღორძინებით, არამედ პოლიტიკურ-სოციალური გარდაქმნებითაც. სწორედ ამიტომაც უწოდებენ მას რეფორმაციის ხანასაც.

გამოჩენილი მეცნიერების, მოაზროვნეების, მწერლების, პოეტების, ხელოვნებისა და განათლების დარგის მოღვაწეების მთელი პლეადა იღებდა მონაწილეობას ახალი მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბებაში, რომლის ცენტრში იდგა ადამიანი. ეს მოძრაობა ძირითადად სამი მიმართულებით წარიმართა: არსებული პოლიტიკური სასტემის რეფორმაცია, ჰუმანისტური მსოფლმხედველობის აღორძინება, ბუნებათმცოდნეობის ღრმად წვდომა.

ევროპული ქვეყნების უმეტეს ნაწილში ხდება ბურჟუაზიული ურთიერთობების ფორმირება. ეს ძირითადად ხელს უწყობს ერთიანი ნაციონალური ერთეულების შექმნას-ყალიბდება ეროვნული ენა და კულტურა, ძლიერდება ეროვნული ლიტერატურა.

ამ პერიოდში საგრძნობლად იცვლის სახეს წიგნი და მისი დაცვის ტრადიციები. იწყება წიგნის ბეჭდვა, რამაც მთელი გადატრიალება მოახდინა წიგნის წარმოებისა და



გაერცვლების საქმეში. ამასთან დაკავშირებით, ცხადდება, იცვლება საბიბლიოთეკო საქმე, ბიბლიოთეკის საქმიანობის ფორმა და შინაარსი.

იხსნება ახალი უნივერსიტეტები შესანიშნავი ბიბლიოთეკებით, არსდება საჯარო ბიბლიოთეკები, ბევრი სამონასტრო ბიბლიოთეკა ქალაქის გამგებლობაში გადადის. ბიბლიოთეკების ფონდებში ნაციონალურ ენაზე გამოცემული წიგნები ჭარბობს, ზუსტდება კატალოგების შედგენის, ფონდების განლაგების, მკითხველთა მომსახურების წესები. საქალაქო ბიბლიოთეკები შედარებით ფართოდ უღებს კარს მანამდე სრულიად უცნობი კატეგორიის მკითხველებს, როგორებიც არიან: ზღვაოსნები, ინჟინრები, მასწავლებლები, იურისტები, ვაჭრები, მოგზაურები, ხელოსნები.

დიად აღორძინებას არ აკლია მძაფრი წინააღმდეგობებიც, რაც ძირითადად რელიგიურ ნიადაგზე არის აღმოცენებული, მაგრამ მისი სიდიადე სწორედ იმაშია, რომ მაინც შეძლო კაცობრიობისათვის გაეღო კარები შემდგომ პროგრესში გადასახველად.

6.2. საბიბლიოთეკო საქმის განვითარება ევროპის ქვეყნებში

რენესანსს სათანადო პირობების წყალობით, იტალიაში ჩაეყარა საფუძველი. რომი, ფლორენცია, ბოლონია, პადუი აყვავებულ ქალაქებს წარმოადგენდა, სადაც მტკიცედ იკიდებდა ფეხს ჰუმანისტური იდეები. ანტიკური კულტურისადმი პატივისცემა, მისი გამოცოცხლება ხელს უწყობდა იმგვარი მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბებას, რომლის ცენტრში რეალურად არსებული ადამიანი იდგა. მეცნიერებისა და კულტურის აღმავლობა აზროვნების გაფართოებას იწვევდა, რაც თავისთავად ჰუმანიზმის გაძლიერებას უწყობდა ხელს.

ჰუმანისტები დიდად აფასებდნენ წიგნებსა და ბიბლიოთეკას. მეცნიერების, ხელოვნების, ლიტერატურის განვითარე-



ბა ერთიორად ზრდიდა წიგნზე მოთხოვნები. იტალიის მრავალ ქალაქში შეიქმნა როგორც საქალაქო, ისე საეპისკოპოსოს ნასტრო და სასწავლო ბიბლიოთეკები, მაგრამ განსაკუთრებულ ყურადღებას ამ პერიოდში მდიდრული კერძო ბიბლიოთეკები იპყრობენ, რომლებიც შექმლულ ოჯახებში იქმნებოდა. ამ მხრივ, არ შეიძლება გვერდი აუუაროთ პეტრარკას. დიდი ჰუმანისტი პოეტი მოგზაურობის დროს გამუდმებით დაეძებდა ძველ მწერალთა წიგნებს, იშვიათ ხელნაწერებს. ამგვარად აღმოაჩინა მან და შეიძინა პორაციუსის, კვინტილიონის, ციცერონის ხელნაწერები. ის მიმოწერის საშუალებით უკავშირდებოდა სხვადასხვა ქალაქებში თავის ნაცნობ-მეგობრებს და წიგნებს სთხოვდა. პეტრარკა წიგნებს თითქმის არასდროს შორდებოდა. მოგზაურობის დროს მათი ერთი ნაწილი თან მიჰქონდა. გადაწყვეტილი ჰქონდა, აღედგინა ძველი რომაული ტრადიცია და საჯარო ბიბლიოთეკა გაეხსნა. ამ მიზნით მან 1362 წელს თავისი ბიბლიოთეკა ვენეციას უანდერძა.

მაგრამ იტალიაში ყველაზე დიდი და განთქმული ბიბლიოთეკის მფლობელი იყო ფლორენციელი დიდებული ნიკოლო ნიკოლი, რომელიც მე-14 - 15 საუკუნეთა მიჯნაზე მოღვაწეობდა. ის პირდაპირ შეპყრობილი იყო წიგნების სიყვარულით, მთელი სიცოცხლე წიგნების შეგროვებასა და კითხვას მოანდომა. მას თანამედროვენი მანუსკრიპტების ყველაზე ცნობილ შემგროვებლად მიიჩნევენ.

საერთოდ, კერძო პირთა ბიბლიოთეკებს მაშინ აქვს მნიშვნელობა, როცა ისინი საზოგადოების მიერ ფართოდ გამოიყენება. ეს თავისებურება მაინცა და მაინც არ ახასიათებს კერძო ბიბლიოთეკებს, ნიკოლი კი სწორედ ამით გამოირჩეოდა. მას ოფიციალურ სამსახურში არასდროს უმუშავია, მაგრამ ყველა დიდ მოხელესთან მეგობრობა და ნაცნობობა აკავშირებდა. ყველა სახელმწიფო მოღვაწე, რომელიც კი ფლორენციაში ჩამოდიოდა, თავს ვალდებულად თვლიდა, სწვეოდა მას და გასცნობოდა მის ბიბლიოთეკას. ძალიან უყვარდა წიგნების შესახებ სჯაბაასი,

დავა-კამათი, სიამოვნებით ათხოვებდა წიგნებს ყველას. ვინაც
კი მოესურვებოდა. ოჯახში რამდენიმე გადამწერიც ჰყავდა,
რომლებიც მისთვის მოღვაწეობდნენ. მან საფუძვლიანად
შეისწავლა პეტრარკა და მის ნაშრომებს მეტად საინტერესო
კომენტარები დაურთო. მას თავისი რწმუნებულები ჰყავდა,
რომლებიც სხვადასხვა ქვეყნებში ეძიებდნენ და აგროვებდნენ
წიგნებს.

საკმაოდ კარგი წიგნების კოლექცია აქონდა დიდ პუ-
მანისტ მოაზროვნეს და მწერალს ჯოვანი ბოკაჩოს. მან
თავისი ბიბლიოთეკა 1374წ. წმინდა მარკოზის მონასტერს
უანდერძა, მაგრამ აქ ისეთ დღეში აღმოჩნდა ეს კოლექცია,
რომ განადგურების პირას იყო მიმდგარი. სწორედ ამ მდგო-
მარეობაში იხილა ის ბიბლიოთეკა ნიკოლიმ და საჭირო
ზომები მიიღო.

ნიკოლის ცხოვრების ბოლო წლებში ვატიკანის ბიბ-
ლიოთეკაზე უფრო მეტი წიგნები დაუგროვდა. მთელი თავი-
სი ბიბლიოთეკა მან ანდერძით ფლორენციას დაუტოვა,
მაგრამ ნიკოლის დიდი ვალები დარჩა და მევალებებმა
წიგნების ცალ-ცალკე გაყიდვა გადაწყვიტეს. მაშინ ქალა-
ქის მმართველმა კოზიმო მედიჩმა (1389-1464) გადაიხადა ეს
ვალები და ბიბლიოთეკა ქალაქს შეუნარჩუნა. მას სურდა
თვითონ შეეყიდა იგი, მაგრამ რაკი ეს საკმაოდ ძვირი
აღმოჩნდა, ისევ თავის გადამწერებს გადააწვრინა მთელი
ბიბლიოთეკა. გადამწერეთა 45-კაციანი ჯგუფი 22 თვე
მუშაობდა ამ საქმეზე. მედიჩის თხოვნით, ნიკოლის ბიბ-
ლიოთეკის მთელი ფონდი თავისებური სისტემით აღწერა
პაპის კურთხის მდივანმა, ნიკოლის მეგობარმა პარენტუნელ-
მა. ამ ნუსხას სიზუსტისა და სიმწყობრისათვის თავისი
დროის „ბიბლიოგრაფიულ კანონს“ უწოდებდნენ.

კოზიმო მედიჩის თაოსნობით ნიკოლის წიგნები მოთ-
ავსებული იყო წმინდა მარკოზის მონასტერში, რომელიც
მან გაანახლა და აქ პირველი საჯარო ბიბლიოთეკა გახს-
ნა. კოზიმო მედიჩის მეცადინეობითა და ხარჯებით ეს
ბიბლიოთეკა სისტემატურად ივსებოდა სხვადასხვა ქვეყ-

ნიდან ჩამოტანილი წიგნებით. შემდეგში კოზიმო მედიჩის საქმე მისმა შემკვიდრებმა განაგრძეს.

ასეთი ნათელი და დიდი ისტორია არ ჰქონდა სხვა კერძო ბიბლიოთეკებს, მაგრამ მათი არსებობა ყველა ქვეყანაში უდიდეს კულტურულ როლს ასრულებდა. თავისი შემადგენლობით ისინი რადიკალურად განსხვავებული იყო საეკლესიო-სამონასტრო და სასწავლო ბიბლიოთეკებისაგან, რითაც კიდევ უფრო იზრდებოდა მათი მნიშვნელობა. აღორძინების ეპოქისათვის კერძო ბიბლიოთეკების ქალაქის საკუთრებში გადასვლა საკმაოდ გავრცელებული მოვლენა იყო.

მე-13-14 საუკუნეებში იტალიაში სასწავლო ხასიათის ბიბლიოთეკებიც ჩნდება. ერთ-ერთ მსხვილ ცენტრს წარმოადგენდა ბოლონიის უნივერიტეტის ბიბლიოთეკა. რაც შეეხება სამონასტრო ბიბლიოთეკებს, ისინი თანდათან უფრო და უფრო კნინდებოდა. ამის დასტურია სწორედ ბოკაჩოს გამოხმაურება მონტეკასინის მონასტრის ბიბლიოთეკაზე მისი დათვალიერების შემდეგ. აქ მან არნახული სიღატაკე და გულგრილობა იხილა. ხარბი ბერები წიგნებში ფხეკდნენ ნაწერებს და თავიანთ ტექსტებს აწვრდნენ ზედ, ჭრიდნენ მთელ გვერდებს და პატარ-პატარა ფრაგმენტებს ამზადებდნენ, რომ უფრო იოლად გასაღებულიყო.

სასულიერო ხელისუფლება გამოუდგებით ცდილობდა ხელთ ეგდო წიგნის გავრცელების სადავეები. ამ მიმართულებით განსაკუთრებით გაძლიერდა მისი მოქმედება წიგნის ბეჭდვის შემოდების შემდეგ. საქმე იქამდე მივიდა, რომ 1471წ. პაპმა სიქსტუს მე-4 წინასწარი ცენზურაც კი გამოაცხადა. ხოლო პაპმა ლეო მე-10 მიაღწია იმას, რომ მსოფლიო ქრისტიანთა მე-18 კრებაზე მიეღოთ გადაწყვეტილება, ამგვარი საცენზურო წესი მთელ საქრისტიანო სამყაროზე გავრცელებულიყო. ეპისკოპოსებს ევალებოდათ, პირადად დაეწესებინათ მეთვალყურეობა ამ წესის განუხრელად შესრულებაზე.

ეკლესია პირველ ხანებში წინ აღუდგა ბეჭდვის საქმეს.



თავდაპირველად ლუთერმაც კი - გერმანიაში რეფორმაციის
 მაცის სულისჩამდგმელმა უარი თქვა თავის წიგნების
 სტამბურად გამოქვეყნებაზე. ეს გამოწვეული იყო, ერთი
 მხრივ, იმით, რომ უკვე ძნელდებოდა მეთვალყურეობა წიგნ-
 ზე, ხოლო, მეორე მხრივ, იმით, რომ სამღვდლოება კარგავ-
 და მონოპოლიას წიგნის წარმოებაზე, რამდენადაც წიგნის
 გადაწერის საქმე უმეტესად მათ ხელში იყო.

სტამბამ ერთიასად გაზარდა ტირაჟები. სულ რამდენიმე
 წელიწადში იმდენი წიგნი გამოიცა, რამდენიც საუკუნის
 განმავლობაში არ წარმოებულა. მიუხედავად ამისა, იტა-
 ლიაში მაინც ძალიან დიდხანს პრიორიტეტი ხელნაწერ
 წიგნებს ენიჭებოდა.

ამაზე მეტყველებს ბიბლიოთეკების შეესების შესახებ
 არსებული მონაცემები. ყველა ტიპის ბიბლიოთეკა უფრო
 მეტად ხელნაწერი წიგნებით ივსებოდა, ვიდრე ნაბეჭდით.
 ამიტომაც მე-18 საუკუნემდე შემორჩა იტალიას წიგნის გად-
 ამწერთა საამქროები.

იტალიის საბიბლიოთეკო საქმისათვის დამახასიათებ-
 ლი თავისებურებაა აგრეთვე საბიბლიოთეკო კატალოგებ-
 ის თეორიისადმი განსაკუთრებული ყურადღების გამახ-
 ვილება. შრომების მთელი სერიები ქვეყნდებოდა საკატა-
 ლოგო მეურნეობის მოწესრიგებაზე. მათ შორის გამორ-
 ჩეულია ბენედიქტიანელი ბერის ფლორიან ტრეფლერის
 ნაშრომი, რომელიც 1560 წელს გამოქვეყნდა და მეთოდოლოგიური
 მითითებების ერთგვარ დამუშავებას წარმოადგენს. ნათ-
 ლად ჩანს, რომ ავტორი კარგად იცნობდა როგორც იტალ-
 იურ, ისე უცხოურ საკატალოგო სისტემებს. მას ბიბლიოთეკო-
 სათვის სავალდებულოდ მიაჩნდა ანბანური, სისტემატური
 და საგნობრივი კატალოგები. თავის ნაშრომებში ტრეფლერი
 ხაზგასმულად მოითხოვდა, რომ ბიბლიოთეკა ქვეყნად წამყვან
 საზოგადოებრივ ძალებს უნდა მსახურობდეს.

იტალიური ტრადიციების დიდ გავლენას განიცდიდა
 სხვა შედარებით მცირე ქვეყნები-დალმაცია, უნგრეთ-ხორ-
 ვატიის სახელმწიფო, ჩეხეთი, პოლონეთი. იტალიისა და



მისი კულტურის გავლენის ქვეშ მყოფი ქვეყნების ბიბლიოთეკების ფონდების გამდიდრებას ხელს უწყობდა ბერძნების ემიგრაცია, რაც თურქების მიერ ბიზანტიის დაპყრობის შემდეგ სულ უფრო დიდ მასშტაბებს იღებდა. ბიზანტიიდან ბერძნებს შემოჰქონდათ მრავალი ხელნაწერი, ხელოვნების ნიმუში, ძვირფასი მანუსკრიპტები, ორიგინალური ხელნაწერი, ხელოვნების ნიმუში, ძვირფასი მანუსკრიპტები, ორიგინალური ხელნაწერები. მათი უდიდესი ნაწილი იმ პერიოდის ყველაზე მდიდარ ქალაქში - ვენეციაში იყრიდა თავს.

ჰუმანიტური მოძრაობა გერმანიასაც მალე მოედო. მე-16 საუკუნისთვის ეს მოძრაობა უკიდურესად განვითარდა და ძირითადად კათოლიკური ეკლესიის - როგორც ფეოდალური წყობის თავგამოდებული დამცველის - წინააღმდეგ ამხედრდა.

გერმანული ჰუმანიტები: რუდოლფ აგრიკოლა, კონრად ცელტესი, პოლანდიური წარმოშობის ერაზმ როტერდამელი თავიანთ მიმდევრებთან ერთად უნივერსიტეტებში აარსებდნენ ანტიკური კულტურისა და ენის შემსწავლელ წრეებს, მხურვალედ ქადაგებდნენ ჰუმანიზმის იდეებს, აშკარად იბრძოდნენ სქოლასტიკური განათლების წინააღმდეგ, თავგამოდებით აგროვებდნენ საჭირო წიგნებს და საკმაოდ მდიდარ ბიბლიოთეკებს ქმნიდნენ.

გერმანული ჰუმანიზმი რეფორმაციის ავანგარდში იდგა, აშკარად გამოდიოდა კათოლიკური რელიგიის სამოქალაქო ცხოვრებაზე დიქტატის წინააღმდეგ. ჰუმანიტურმა მოძრაობამ თავის აპოგეას მიაღწია, როცა მას სათავეში ჩაუდგა ვიტენბერგის უნივერსიტეტის ღვთისმეტყველების პროფესორი მარტინ ლუთერი (1483-1546). მას მიაჩნდა, რომ რეფორმაციულმა მოძრაობამ ბიბლიოთეკებს მონასტრების კედლებიდან უნდა გააღწევიოს თავი. ლუთერს ეკუთვნის აზრი, რომ ქალაქების განვითარების, მათი ყოველმხრივი უსრუნველყოფის საწინდარი განათლებულობაა. ამიტომაც ქალაქები, განსაკუთრებით ცენტრალური, არ უნდა პრიდუ-

ბოდენ ხარჯებს ხალხში წიგნიერების დასანგრევად.
მე-15-16 საუკუნეებში გერმანიაში იქმნება საჯარო ბიბლიოთეკები-1429წ. ნიუნბერგში, ხოლო 1532წ. აუგსბურგში. ამ ბიბლიოთეკებს საფუძვლად სამონასტრო ბიბლიოთეკების წიგნადი ფონდები დაედო.

რენესანსის ხანძარი განსაკუთრებით სწრაფად საფრანგეთს მოედო. კულტურული აღმავლობა იმდენად ძლიერი იყო, რომ იგი რელიგიურმა ომებმაც ვერ შეარყია. ფრანგული აღორძინების ძირითად ცენტრად იქცა პარიზი, ლიონი და ნავარისის ზოგიერთი ქალაქი. 1530წ. პარიზში, იხსნება ახალი უნივერსიტეტი-სორბონის, რომელიც მთლიანად საერო ხასიათს ატარებდა. საუნივერსიტეტო მოღვაწეობის შედეგად იქნა შესაძლებელი 1635 წელს პარიზში საფრანგეთის მეცნიერებათა აკადემიის დაარსება. აღსანიშნავია, რომ პროფესორებმა და აკადემიკოსებმა საკმაოდ მდიდარი კერძო ბიბლიოთეკები შექმნეს.

ფრანგული ლიტერატურა და ხელოვნება ცდილობს არაფრით ჩამორჩეს იტალიურს. დიდი ყურადღება ეთმობა არა მარტო ანტიკური ლიტერატურის შესწავლას, მის პრაქტიკულ გამოყენებას, მითებს და ტრაგედიების თემების გამოყენებას. ხდება ბიბლიური თემატიკის მხატვრული დამუშავებაც. განსაკუთრებით მაღალ საფეხურს აღწევს ლიტერატურათმცოდნეობა და არქიტექტურა, ვითარდება თეატრალური ხელოვნება, საფუძველი ვერება მრავალ ახალ ლიტერატურულ ჟანრს.

ფრანგული რენესანსის პირობებში თვისებრივად ახალ სახეს იძენს საბიბლიოთეკო საქმე. განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა საგამომცემლო საქმეში მაღალმხატვრულ დონეზე წიგნების გამოცემას, სისტემაში შემოდის ბეჭდური პროდუქციის აღრიცხვა და რეგისტრაცია, იწყება ბიბლიოგრაფიული საქმიანობა. ამას საფუძველი ჩაუყარა ნაციონალური ბიბლიოგრაფიის შემქმნელმა დელაკრუამ, რომლის ნაშრომი 1584წ. გამოქვეყნდა პარიზში. 1585 წელს ლიონში გამოდის აგრეთვე დიუ ვერდიეს მიერ შედგენი-

ლი ბიბლიოგრაფიული ნაშრომი. ამ შრომებს დღესაც არ დაუკარგავს მნიშვნელობა, როგორც უმნიშვნელოვანეს ბიბლიოგრაფიულ წყაროებს, რომლებშიც განსაკუთრებით სრულყოფილადაა ასახული მე-16 საუკუნის ფრანგული ბეჭდური პროდუქცია. დელაკრუას ნაშრომს თან ერთვის სამეფო ბიბლიოთეკის ორგანიზაციის პროექტი, რომელიც ავტორმა 1583წ. წარუდგინა მეფე ჰენრი მე-3. წინადადება იყო წამოყენებული, ფონდი 100-100 კარადაში მოეთავსებინათ, თითოეულში ათი თარო უნდა ყოფილიყო, თითოეულ თაროზე 100 წიგნი დალაგებულიყო, რომელიც საერთო ჯამში 1000 წიგნს შეადგენდა. ყოველ კარადაში მოთავსებული წიგნები რომელიმე ერთ დარგს უნდა განკუთვნილიყო, კარადაზე მიმაგრებულ ფიფრიტაზე ეს დარგი იქნებოდა აღნიშნული. დელაკრუამ შეადგინა 100 კარადის ნუსხა. თუ რა დარგები იქნებოდა წარმოდგენილი და თითოეულ დარგს (იგივე კარადას) თავისი ნომერი - ინდექსი მიანიჭა. ეს 100 კარადა მთლიანად წარმოდგენდა მთელ თემატურ კომპლექსს. ფაქტობრივად, ესეც ფონდების განლაგების მიმაგრებითი სისტემაა, რომელიც შეუძლებელი იყო სხვაგვარად განხორციელებულიყო, მაგრამ თვით მიმაგრებითმა სისტემამ, რომელიც მსოფლიოში პირველ ბიბლიოთეკებშიც კი გამოიყენებოდა ჯერ კიდევ არქაულ ხანაში, თავის პრინციპული აღიარება პოვა, იგი ბევრგან დაინერგა და ახლაც გამოიყენება ზოგ დიდ ბიბლიოთეკაში.

პუმიანიხში საფრანგულში ინკვიზიციასთან საპირისპიროდ ვრცელდებოდა. „მწვალებლობის“ წინააღმდეგ სპეციალურად იბრძოდნენ ბერების ორდენები, რომელთაგანაც განსაკუთრებული სისასტიკით იეზუიტები გამოირჩეოდნენ. მათ ერესის წინააღმდეგ ბრძოლის მიზნით სპეციალური სასწავლებლები პქონდათ შექმნილი, სადაც ბეჯითად ეცნობოდნენ მათთვის არასასურველ მოძღვრებებს. ამისათვის საჭირო იყო შესაფერისი ლიტერატურის შეგროვება და მისი წესრიგში მოყვანა. ამნაირად იქმნებოდა ერესიული ლიტერატურის მეტად მდიდარი ბიბლიოთეკები. ასეთი



ბიბლიოთეკა გააჩნდა, მაგალითად, პენრი მე-4 მიერ დაარსებული ერთ-ერთ კოლეჯს, რომელსაც „სამეფო კოლეჯის კოლეჯ რუაიალი“ ეწოდებოდა. ამ კოლეჯიას მეფემ ერთ-ერთ ციხე-სიმაგრე დაუთმო. აქაური ბიბლიოთეკა კარგად სარგებლობდა მეფის სიუხვით და სწრაფად ივსებოდა. ამ და მის მსგავს ბიბლიოთეკებში არასასურველი წიგნებიც ბლომად იყო, მაგრამ მათ განცალკევებით ინახავდნენ, რომ კარგად დაენახათ, ვინ სარგებლობდა ამ ფონდით. ყველა სხვა სახის ბიბლიოთეკებს, საერთოდ, ეკრძალებოდათ ეკლესიისათვის მიუღებელი ლიტერატურის შექმნა და მათი მკითხველებზე გაცემა. ამ წესების დამრღვევთ მკაცრად სჯიდნენ-სიკვდილითაც კი. 1553 წელს მეფის ბრძანებით სორბონის უნივერსიტეტში თეოლოგებმა „აკრძალული წიგნების სიაც“ კი შეადგინეს. ინკვიზატორები დრო და დრო ამოწმებდნენ წიგნების სავაჭროებსა და ბიბლიოთეკებს, ხომ არ ინახავდნენ ისინი აკრძალულ წიგნებს.

მუხედავად ასეთი სიმკაცრისა, ჰუმანისტური მოძრაობის ნაკადი იმდენად მძლავრი იყო, რეაქცია ვერ ახერხებდა მის აღკვეთას. ბოლოს და ბოლოს გამოვლინდა კიდევ ჰუმანისტური მოძრაობის ფარული მოქმედების შედეგები. მისი ნაყოფი იყო პირველი საჯარო ბიბლიოთეკა, რომლის დამაარსებელია კარდინალი ჯულიო მაზარინი (1602-1662), რამდენიმე ხანს ამ ბიბლიოთეკაში მოღვაწეობდა წიგნმცოდნე, პუბლიცისტი, მედიცინის პროფესორი, ლუი მე-13 ექიმში გაბრიელ ნოდიე (1602-1653). ნოდიე დიდი სერიოზულობით ეკიდებოდა ბიბლიოთეკარის მოვალეობას; იგი ევროპის უდიდესი ბიბლიოთეკების მუშაობას გაეცნო და თავისებური მეთოდები შეიმუშავა. იგი თვითონ ხელმძღვანელობდა მაზარინის ბიბლიოთეკის შევსებას.

მაზარინის გარდაცვალების შემდეგ ბიბლიოთეკა მეფის ოჯახის საკუთრებად გამოცხადდა, ხოლო ნოდიე სტოკჰოლმში გადავიდა სამეფო ბიბლიოთეკის ბიბლიოთეკარად. მან შეადგინა და გამოსცა თავისი თეორიული ნაშრომი „რჩევანი ბიბლიოთეკის მოსაწყობად“, რომელშიც მოცემუ-

ლია რეკომენდაციები ბიბლიოთეკების წიგნადი ფონდების სისრულის, მრავალფეროვნებისა და შერჩევის შესახებ იგი აქვე ლაპარაკობს ე.წ. „პატარა“ ავტორებისა და წიგნებისადმი ყურადღების მიპყრობის საჭიროებაზე.

ნოდის მოღვაწეობამ დიდად შეუწყო ხელი ბიბლიოთეკათმცოდნეობის ჩამოყალიბებას საერთოდ, საფრანგეთის საბიბლიოთეკო პრაქტიკა მნიშვნელოვნად უწყობდა ხელს ევროპაში საბიბლიოთეკო საქმის შემდგომ განვითარებას.

ქვეყანა, სადაც რენესანსის გავლენა ინტენსიურად გავრცელდა, იყო ინგლისი, თუმცა აქ ჰუმანიტურმა მოძრაობამ საკმაოდ გვიან შემოაღწია, მაშინ, როდესაც სხვა ქვეყნებში მისი კრიზისი იწყებოდა. ამ დროისათვის ინგლისის ძველმა არისტოკრატებმა ფაქტობრივად ამოწურა თავისი თავი. ე.წ. „წითელსა“ და „თეთრ“ ვარდებს შორის წარმოებულ ფეოდალურ ომებში ჩამოყალიბდა ახალი ბურჟუაზიული თაობა, რომელმაც უყოყმანოდ გაიზიარა ჰუმანიზმის იდეები, მიიღო ის რეფორმები, რომლებიც ევროპის ქვეყნებში მიმდინარეობდა. ამას ხელი შეუწყო იმ გარემოებამაც, რომ ინგლისი აქტიურად ჩაება ახალი სავაჭრო გზების ათვისების საქმეში, რაც მის ქონებრივ მდგომარეობას აუმჯობესებდა. ინგლისი ძალიან მოკლე ვადაში აღწევს წარმატებებს: ხდება მისი ეროვნული თვითშეგნების ჩამოყალიბება, აყვავებას იწყებს მეცნიერება და კულტურა. სასწავლო სისტემა სავსებით ახლებურ ნიადაგზე დგება, რასაც ხელი შეუწყო სრულიად ახლებური ტიპის სასწავლებლების – ოქსფორდისა და კემბრიჯის უნივერსიტეტების დაარსებამ. განსაკუთრებით აქტიურად და თანმიმდევრულად ჰუმანიტურ იდეებს ოქსფორდის უნივერსიტეტი ნერგავდა.

იტალიაში, საფრანგეთსა და ევროპის სხვა ქვეყნებში აღორძინების დასაწყისში, სამონასტრო ბიბლიოთეკების გარდა, არსებობდა საუნივერსიტეტო ბიბლიოთეკები, ინგლისში კი ამ პერიოდისათვის წამყვანი ადგილი კვლავ სამონასტრო ბიბლიოთეკებს ეჭირა. სხვა ტიპის ბიბ-



ლიოთეკების არსებობის მხოლოდ ერთეული შემთხვევაა ბია ცნობილი, როგორც იყო, მაგალითად, 1579წ. დაარსებული გრემეშ-კოლეჯის ბიბლიოთეკა. ეს კოლეჯი პირველი სასწავლო დაწესებულებაა ინგლისში, რომელიც კლასიკური განათლების სისტემით გათვალისწინებული წაგების გარდა, ისეთი დისციპლინებიც ჰქონდა შემოღებული, რომლებიც ზღვაოსნობის საქმის უკეთ შესწავლის მიზანს ემსახურებოდა - გეოგრაფია, ასტრონომია, საზღვაოსნო მოწყობილობანი და სხვ. აქ ლექციებს კითხულობდნენ ლათინურ და ინგლისურ ენებზე. აქაურ ბიბლიოთეკებში ლიტერატურაც შესატყვისი პროფილის იყო.

ინგლისური რეფორმაციის დროს ოქსფორდისა და კემბრიჯის ბიბლიოთეკები არ ფლობდნენ წიგნების დიდ მასივებს, მდგომარეობა ძირითადად მას შემდეგ შეიცვალა, რაც ჰენრი მე-3 (1495-1547) მონასტრებსა და ეკლესიებს წიგნებისა და სხვა ქონების დიდი ნაწილი ჩამოართვა - ჩაატარა ე.წ. სეკულარიზაცია (საეკლესიო მიწების კონფისკაცია). ეს იყო ერთ-ერთი მძლავრი დარტყმა, რომელმაც საგრძნობლად შეარყია კათოლიკური ეკლესიის ძალაუფლება, მაგრამ ამან ბიბლიოთეკები მაინცა და მაინც ვერ გაამდიდრა.

ჯერ კიდევ ოფიციალურ სეკულარიზაციამდე მეფემ 1533წ. სამეფო ბიბლიოთეკის მცველს (ბიბლიოთეკარს) ჯონ ლელენდ უმცროსს დაავალა, გამოეკვლია ყველა ეკლესიის, სააბატოს, კოლეჯის ბიბლიოთეკები, სადაც კი ინახებოდა მნიშვნელოვანი ძველი ხელნაწერები, შეერჩია ფასეულობანი სამეფო ბიბლიოთეკისათვის. ლელენდის უხეირო მოქმედებამ საშუალება მისცა სასულიერო მსახურთ, ბევრი რამის გადაძალვა მოესწროთ. ამიტომაც, მან მხოლოდ რამდენიმე ასეული წიგნის შეგროვება შეძლო. ამის გამო ბევრი რამ უგზო-უკელოდ დაიკარგა და განადგურდა. არ უნდა ვიფიქროთ, თითქოს სამეფო ბიბლიოთეკაში წიგნების თავმოყრა მეფის ახირებას წარმოადგენდა - რაც შეიძლება მდიდარი ბიბლიოთეკა ჰქონდა, არამედ ეს გამოწვეული იყო სურვილით, ინგლისის წიგნადი სიმდიდრე ერთად და საიმედოდ ყოფილიყო თავმოყრილი.

1536-1539 წლებში გაუქმებულ იქნა 800 სამონასტრო ბიბლიოთეკა. განრისხებულმა ბერებმა ფონდების დიდი



ნაწილი დაწვეს ან დაფხრიწეს. ამის შესახებ ინგლისურ რენესანსის ერთ-ერთი უდიდესი წარმომადგენელი ჯონ ბეილი (1495-1563) გულისტკივილით აღნიშნავდა, რომ ბერები შეგნებულად ანადგურებდნენ უმნიშვნელოვანეს ძველისძველ ხელნაწერებს.

რეფორმაციის პროცესი სასტიკი წინააღმდეგობის გარეშე არც ინგლისში წარმართულა. 1549წ. ედუარდ მე-6 დროს საუნივერსიტეტო ბიბლიოთეკები მნიშვნელოვნად დაზარალდა „წმენდისაგან“. მათ შორის ოქსფორდის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკა. მან კიდევ შეწყვიტა არსებობა. 50 წლის განმავლობაში უნივერსიტეტს არ ჰქონია ბიბლიოთეკა, მხოლოდ მე-16 საუკუნის ბოლოს დაიწვეს მისი ხელახლა შექმნა. ამ საქმეში განსაკუთრებით დიდი როლი ითამაშა ინგლისელმა დიპლომატმა და სწავლულმა თომას ბოდლეიმ. მან თავისი ხარჯებით აღადგინა წიგნსაცავი, გადასცა ბიბლიოთეკას მრავალი წიგნი. 1602წ. ბიბლიოთეკა საზეიმოდ გაიხსნა. ამ დროს მისი წგნადი ფონდი მხოლოდ 2 ათას შეადგენდა. ამ შენობაში ბიბლიოთეკამ 344 წელი დაჰყო და მხოლოდ 1946წ. გადავიდა ახალ კუთვლით მოწყობილ შენობაში. მის ფონდებში დაცული იყო ძ.წ. მე-2-3 საუკ. ხელნაწერები ლათინურ და ბერძნულ ენებზე, აგრეთვე ინგლისში პირველი ნაბეჭდი წიგნები, შექსპირის პირველი გამოცემები. ამ ბიბლიოთეკისათვის ბევრი რამ გააკეთა ჯერ უნივერსიტეტის სტუდენტმა და შემდეგ მისმა პროფესორმა, თვალსაჩინო სწავლულმა და ფილოსოფოსმა ფრენსის ბეკონმა (1561-1626).

ინგლისის საუნივერსიტეტო და კერძო ბიბლიოთეკებში მე-15-16 საუკუნეებში უკვე არსებობდა ლიტერატურის კლასიფიკაციის კარგად მოფიქრებული სისტემა. წიგნები განლაგებული იყო ცოდნის დარგების არისტოტელესული კლასიფიკაციის საფუძველზე შედგენილი სქემის მსგავსად.

ინგლისის, ისევე როგორც გერმანიის სასულიერო ბიბლიოთეკებში ეკლესიის მიერ მოწონებული წიგნები ნათელი ფერის ყდებში იყო ჩასმული და მარჯვენა მხარეს ინახებოდა, ხოლო მუქ ყდებში ჩასმული არასასურველი წიგნები – მარცხენა მხარეს. სასულიერო მოღვაწეები კონ-

სერვატულად უდგებოდნენ კატალოგებსაც – ლიტერატურის აღნუსხვისას თეოლოგიური ლიტერატურა მაინც პირველ რიგში უნდა ყოფილიყო მოქცეული.

ამ თვალსაზრისით ერთგვარ გამონაკლისს წარმოადგენდა ბიბლიოგრაფი და მწიგნობარი ენდრიუ მაუნსელი. მის მიერ 1595 წელს გამოქვეყნებული ნაშრომი „ინგლისური ნაბეჭდი წიგნების კატალოგი“ სრულიად ახალ მითითებებს იძლეოდა კატალოგების შედგენის წესების შესახებ. მაუნსელი თვლიდა, რომ კატალოგებში წინ უნდა ყოფილიყო წამოწეული ის ლიტერატურა, რომელზედაც ყველაზე მეტი იყო მოთხოვნა. ასეთად მას მიაჩნდა საბუნებისმეტყველო წიგნები, იგი, საერთოდ, მნიშველოვან ადგილს უთმობდა თავის ნაშრომში წიგნების აღწერილობის ტექნოლოგიას.

აღნიშნულ ქვეყნებში არსებული ვითარება მეტ-ნაკლებად ტიპური იყო ევროპის სხვა ბევრი ქვეყნისათვის. პატარ-პატარა ქვეყნები შედარებით მოწინავე, დიდი ქვეყნების გავლენას განიცდიდნენ და იმათი ანალოგიით აგებდნენ თავიანთ ქვეყანაში საბიბლიოთეკო საქმეს.

აღორძინება – ეს საბიბლიოთეკო საქმეში გამუდმებული ცვლილებების ეპოქა იყო, პროგრესული ხანა, როცა ბიბლიოთეკები აშკარად იბრძვიან მოწინავე იდეების დასამკვიდრებლად. საბიბლიოთეკო კულტურის განვითარებას ბევრი შესძინა საგანმანათლებლო სისტემების მიგრაციამ, აღორძინების ხანის დიდ მოღვაწეთა გადაადგილებამ ქვეყნიდან ქვეყანაში, ურთიერთობათა მნიშვნელოვანმა გაადვილებამ.

თანამედროვეობამდე მოაღწია ამ ეპოქის ბიბლიოთეკების წიგნადი ფონდის უმრავლესობამ, რაც კაცობრიობის უდიდესი შენაძენია.

7. საბიბლიოთეკო საქმე ახალი ისტორიის საწყის ეტაპზე



7.1. საბიბლიოთეკო საქმის განვითარება დასავლეთ ევროპის ძველ ეპოქაში

1642 წლის სამოქალაქო ომის დროს მეფის არმიელების ერთი ნაწილი ოქსფორდის უნივერსიტეტში იყო დაბანაკებული. 1646 წლის საპარლამენტო პარტიის გამარჯვების შემდეგ უნივერსიტეტები მძიმე სიტუაციაში აღმონდნენ, მაგრამ ოლივერ კრომველი (1599-1658), რომელიც ხელისუფლებას მოექცა სათავეში, კარგად ხედავდა ამ დაწესებულებათა საზოგადოებრივ სიძლიერეს, იცოდა, რომ მათი განადგურება უპჭველად გამოიწვევდა ქვეყნად მეცნიერული აზროვნების დაქვეითებას, და თავის მფარველობაში აიყვანა ისინი, მათ ქონებასა და ბიბლიოთეკას დაცვა დაუნიშნა, ეს უკანასკნელი სახელმწიფო საკუთრებადაც კი გამოაცხადა. ოქსფორდის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკის ხელმძღვანელად დაინიშნა განთქმული საზოგადო მოღვაწე უაიტლოკი, მის თანაშემწედ კი-ცნობილი რელიგიური მოღვაწე დიური, რომელიც ავტორია შრომისა „რეფორმისტული სკოლა და რეფორმირებული ბიბლიოთეკის მცველი“. მასში ავტორმა საკმაოდ პროგრესული აზრი გაატარა – ბიბლიოთეკარი არა მარტო წიგნებს უნდა იცავდეს, არამედ უზრუნველყოფდეს მათ საყოველთაო მისაწვდომობას.

კრომველის განკარგულებით უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკებს გადაეცათ საეკლესიო-სამონასტრო ბიბლიოთეკების ერთი ნაწილი. თვით კრომველმა პირადი ბიბლიოთეკიდან ოქსფორდის უნივერსიტეტს იშვიათი ხელნაწერები გადასცა, უმეტესად ბერძნულ ენაზე. მისი მოქმედება მაგალითად იქცა: ბევრი დიდებული სახელად მიიხნევედა უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკებისათვის წიგნების შეწირვას. 1662 წლიდან ოქსფორდისა და კემბრიჯის უნივერსიტეტთა ბიბლიოთეკებმა სავალდებულო ცალეების მიღების უფლება მოიპოვეს.



საუნივერსიტეტო ბიბლიოთეკებთან ერთად განვიხილავთ იყო კოლექციის ბიბლიოთეკებშიც. ზოგი მათგანშია სპეციალური შენობაც აიგო. მე-18 საუკუნის ბოლოსათვის კემბრიჯისა და ოქსფორდის უნივერსიტეტების ბიბლიოთეკების კატალოგები სტამბური წერით გამოიცა.

ინგლისში მალე სახალხო ბიბლიოთეკებაც ჩაეყარა საფუძველი. 1684 წელს კულტის მსახურმა მოძღვარმა ტენინსონმა ააგო შენობა და მეორე ხართული მთლიანად ბიბლიოთეკას დაუთმო, რომლის კარები ღია იყო ყველა მსურველისათვის. მე-18 საუკ. 20-იან წლებში წიგნმოვაჭრეებმა ფასიანი ბიბლიოთეკების გახსნა დაიწყეს. ძალიან გავრცელდა ოჯახებში ბიბლიოთეკების შექმნის ჩვეულება. ამ მხრივ ღირსშესანიშნავი იყო სწავლული ექიმის პანს სლოუნის ბიბლიოთეკა, სადაც 40 ათასამდე ნაბეჭდი წიგნი და მრავალი ხელნაწერი იყო თავმოყრილი. კარგი ბიბლიოთეკა ყველა ცნობილი სახლის სიამაყედ ითვლებოდა.

ლონდონსა და პროვინციებში, განსაკუთრებით საკურორტო ადგილებში, გაჩნდა ე.წ. ხელმოწერითი ბიბლიოთეკები, რომლებიც თავიანთ მკითხველებს წიგნებს სახლში ატანდნენ, რაც ამ პერიოდში პრაქტიკაში გავრცელებული არ იყო. პირველი ასეთი ბიბლიოთეკა 1740 წ. გაიხსნა. შემდეგ ასეთი ბიბლიოთეკების უმეტესი ნაწილი საჯარო (მასობრივ) ბიბლიოთეკად გადაკეთდა. ამ პერიოდის ინგლისისათვის დამახასიათებელია წიგნისადმი ინტერესის განსაკუთრებულად გაძლიერება, რაზედაც მეტყველებს მრავალრიცხოვანი წიგნის კლუბები. ყველაზე მნიშვნელოვან მომენტად მაინც ითვლება ნაციონალური ბიბლიოთეკის დაარსება. 1753 წ. პარლამენტმა მიიღო კანონი ბრიტანეთის მუზეუმის შექმნის შესახებ. ამ მუზეუმს საფუძველად დიდებულთა პირადი კოლექციები დაედო, მათ შორის განსაკუთრებით გამოირჩეოდა პანს სლოუნის, კოტონებისა და პარდის ოჯახების სამუზეუმო იშვიათობანი და წიგნები.

1757 წ. მეფე პენრი მე-2 მუზეუმის ბიბლიოთეკას სამეფო ბიბლიოთეკა შეუერთა. მუზეუმის ბიბლიოთეკას დაენი-



შნა დიდ ბრიტანეთსა და ირლანდიაში დაბეჭდილი ყოველი გამოცემის სავალდებულო ცალი, ხოლო რეფორმაციის დროს მას გადაეცა აგრეთვე ეკლესია-მონასტრებისთვის ჩამორთმეული ხელნაწერი და ნაბეჭდი წიგნები. ბიბლიოთეკა თანდათან იშვიათი ხელნაწერების საცავი გახდა. აქ თავი მოიყარა უნიკალური დოკუმენტების კოლექციებმაც – ხელისუფლების განკარგულებები, მოწოდებები, გადაწყვეტილებები და სხვ. დიდი მუშაობა იქნა ჩატარებული ფონდების ორგანიზაციის თვალსაზრისით. ბიბლიოთეკას გადასცეს ცალკე შენობა-მონტეგიუ პაუსი. მუზეუმში შესვლა ფასიანი იყო, მაგრამ ის არ იძლეოდა ბიბლიოთეკით სარგებლობის უფლებას. განსაკუთრებული ნებართვის გარეშე ბიბლიოთეკაში შესვლა აკრძალული იყო. საზოგადოებისათვის ბიბლიოთეკა 1759 წელს გაიხსნა, მაგრამ ყოველდღიური მომსახურება მან მხოლოდ 1831 წლიდან დაიწყო.

1774 წ. ბიბლიოთეკაში გაიხსნა 120 ადგილიანი სამკითხველო დარბაზი. მე-18 საუკუნის დასასრულისათვის წიგნდმა ფონდმა 100 ათასს მიაღწია.

ანალოგიურად ვითარდებოდა საბიბლიოთეკო საქმე შოტლანდიაში. ედინბურგის უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის ბიბლიოთეკა, რომელიც 1682 წლიდან მოქმედებდა, 1710 წლიდან სავალდებულო ცალებს იღებს, რაც ერთიორად აჩქარებს ფონდების ზრდის ტემპს. ამ წლიდან ის შოტლანდიის ნაციონალურ ბიბლიოთეკად გარდაიქმნა. შოტლანდიაშიც გაჩნდა ხელმოწერითი და საჯარო ბიბლიოთეკები. სასულიერო ბიბლიოთეკებს აქაც თანდათან საერო ბიბლიოთეკები ავიწროებდა.

ინგლისში მომხდარი პოლიტიკური, სოციალური და ეკონომიური ძვრები ევროპის ყველა ქვეყნის ყურადღების ცენტრში მოექცა. ინგლისი ახალი ისტორიის საწყის პერიოდში განვითარებული ქვეყნებისათვის ერთგვარ მაგალითს წარმოადგენდა.

ამ პერიოდის გერმანია დაქსაქსულ ფეოდალურ სახ-



ელმწიფოს წარმოადგენდა, სამთაუროებს შორის ჰქვეყნებოდა ხდება - პრუსია, რომელიც ამ დროს ანტიფეოდალური მოძრაობის წინააღმდეგ ბრძოლის ბურჟად ითვლებოდა, და მეტად რეაქციულ რეჟიმს ახორციელებდა. ყოველივე ამან ქვეყანა ეკონომიკურ და კულტურულ დაქვეითებამდე მიიყვანა. მე-16 საუკუნეში წარმოქმნილი ვითარების გამო ცუდ მდგომარეობაში აღმოჩნდა საუნივერსიტეტო ბიბლიოთეკები. ცნობილია, რა გულისტკივილს გამოთქვამდა ცნობილი გერმანელი მწერალი გოეთე იენის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკაზე, რომელზედაც იგი უშუალოდ ზრუნავდა. გერმანიის უნივერსიტეტების ბიბლიოთეკების მუშაკებად პროფესორთა შემადგენლობიდან ირჩევდნენ კანდიდატებს, რაც პროფესიული თვალსაზრისით, არ იყო მიზანშეწონილი. ეს ადამიანები უმეტესად საბიბლიოთეკო საქმეს არ მიიწვევდნენ კვალიფიციურ შრომად და გულგრილად ეკიდებოდნენ მას, ზოგჯერ ამას მათი უნიათობაც ერთვოდა. მაგალითად, მარბურგის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკის ერთი ხელმძღვანელი პროფესორთაგანი მთელი ათი წლის განმავლობაში თავისი გადაწყვეტილებით ზამთრობით, სიცვიის მომიხეშებით, ბიბლიოთეკას საერთოდ არც კი აღებდა. ასეთი შემთხვევები იშვიათობას არ წარმოადგენდა.

დაქუცმაცებული ქვეყნის სამეფოს, საჰერცოგოსა თუ სათავადო მამულების მმართველთა კარზე თითქმის ყველგან იყო ბიბლიოთეკა მრავალრიცხოვანი ფონდებით, მაგრამ ისინი არარეგულარულად ივსებოდა და ძალიან ვიწრო წრისათვის თუ იყო მისაწვდომი, თუმცა სახელად მას ყველასათვის ღია ბიბლიოთეკებად მოიხსენიებდნენ.

1661 წ. გაიხსნა ბერლინის სამეფო ბიბლიოთეკა. მართალია, ის თითქოს საყოველთაო ხმარებისათვის იყო განკუთვნილი, მაგრამ თვით მეცნიერებიც კი ვერ სარგებლობდნენ ჯეროვნად, ძალიან დაბალი იყო აქ მომსახურების ხარისხი. ბიბლიოთეკა განიცდიდა ხელმოკლეობას, მომსახურებებს თვეობით ვერ უხდიდნენ ხელფასს, რადგან



ნაც მეფემ შეუწყვიტა ბიბლიოთეკას დოტაცია. მართლაც სხვადასხვა პერიოდში ბიბლიოთეკის მდგომარეობა ნაწილობრივ უმჯობესდება - 1784 წ. მისთვის შენობაც ააგეს, მოახდინეს ფონდების ხელახლა დაშიფვრა, შეადგინეს ალბომური ხელნაწერი კატალოგი, გაუმჯობესდა მკითხველთა მიმართ გულისხმიერი დამოკიდებულება, მაგრამ მათი უზრუნველყოფა გაუარესდა, აიკრძალა წიგნების გაცემა შინ სარგებლობისათვის, ფაქტობრივად, ის კვლავ მეცნიერთა მცირე ჯგუფს ემსახურებოდა. მხოლოდ ორი წლის შემდეგ, მეცნიერებათა აკადემიის დაქინებული მოთხოვნით, კვლავ დაიწყო წიგნების გაცემა შინ სარგებლობისათვის.

მხოლოდ ბიბლიოთეკების მცირე ნაწილი თუ აკმაყოფილებდა მაშინდელ მკითხველის მოთხოვნილებებს. ამ მხრივ, ყველაზე საუკეთესოდ გამოიყურებოდა პერცოვოლფენბიუტელის ბიბლიოთეკა, რომელსაც მე-17 საუკუნის ბოლოს, ორ ათეულ წელს უცვლელად განაგებდა დიდი მოაზროვნე, მასების განათლებისათვის თავგამოდებული მეცნიერი გოტფრიდ-ვილჰელმ ლაიბნიცი (1646-1716).

ვოლფენბიუტელის კარის ბიბლიოთეკაში ლაიბნიცი ცდილობდა პრაქტიკულად განეხორციელებინა ის პროგრესული იდეები, რომლებიც მას გააჩნდა სახალხო განათლების განვითარების დარგში. პირველად გერმანიაში მან მიუთითა ბიბლიოთეკების ფონდების რეგულარულად შევსების აუცილებლობაზე, რაც ამ პროცესის წარმოების გეგმიურობას მოითხოვდა. მისი ხელმძღვანელობით ბიბლიოთეკაში შეიქმნა ანბანური კატალოგი, გაიხსნა სამკითხველო დარბაზი, გაუმჯობესდა ფონდების განლაგების სისტემა. ლაიბნიცი თავის ნაშრომებში საბიბლიოთეკო პრაქტიკის განზოგადობასაც ახდენდა. მისი იდეების განხორციელებას ცდილობდნენ აგრეთვე გეორგინის უნივერსიტეტში, სადაც გერმანიაში პირველად თქვეს უარი შუასაუკუნეობრივ ტრადიციებზე. აქაური ბიბლიოთეკა საკმაოდ კარგად იყო ორგანიზებული. 1787 წლისათვის-მისი არსებობის 50 წლისთავზე-წიგნადი ფონდი 120 ათასს აღ-



წევდა. მეთოდოკურ-ორგანიზაციული თვალსაზრისით მისი ქვეყანაში მას ბადალი არ ჰყოლია. ბიბლიოთეკა ღია იყო ყოველდღე, წიგნებს მკითხველებს ატანდნენ სახლში. შვეიცარიელი კონრად გესნერისა (1516-1565) და გერმანელი პეინეს ხელმძღვანელობით შემოღებულ იქნა ფონდების სისტემატურად განლაგება, შედგა ანბანური და სისტემატური კატალოგები. კონრად გესნერი იყო საბიბლიოთეკო დარგის თვალსაჩინო მოღვაწე და მეცნიერი, რომელმაც ბევრი რამ შემატა საბიბლიოთეკო თეორიას, ხოლო გეტიინგენის უნივერსიტეტით თავის დროზე აღფრთოვანებული იყვნენ გერმანული კლასიკური ლიტერატურის ფუძემდებელი, დრამატურგი გოტჰოლდ ეფრაიმ ლესინგი და ბუმბერაზი გოეთე. ლესინგი თავად მუშაობდა საკმაო ხანს ბიბლიოთეკარად ვოლფენბიუტელის კარის ბიბლიოთეკაში, ხოლო გოეთემ უდიდესი ღვაწლი დასდო ვაიმარის საჰერცოგოს სასახლის ბიბლიოთეკას, როდესაც სახელმწიფო მოხელე იყო. მისი ბრძანებით ვაიმარის ბიბლიოთეკაში, წიგნების უკეთ დაცვის მიზნით, მკაცრი რეჟიმი შემოიღეს. ჩატარდა რევიზია, შედგა ხელნაწერთა, ინკუნაბულებისა და სხვა უნიკალური გამოცემების ანბანური კატალოგი. გოეთეს განკარგულებით, ყველა ბიბლიოთეკას უნდა შეედგინა თავისი საქმიანობის ანგარიში; ცნობილი მეცნიერებისა და სახელმწიფო მოღვაწეებისათვის შემოღებულ იქნა დაუსწრებელი აბონემენტი, დამყარდა ურთიერთობა იენის უნივერსიტეტისა და ვაიმარის ბიბლიოთეკებს შორის. გარდა იმისა, რომ მოქმედებდა ბიბლიოთეკათშორის აბონემენტი, იენში პერიოდულად ეწყობოდა ვაიმარის ბიბლიოთეკის სანიმუშო ფონდების გამოფენები. უმაღლესი მმართველობის კომისრად ყოფნის დროს გოეთემ მრავალი ორგანიზაციული სიახლე შესთავაზა ვაიმარის ბიბლიოთეკას. იგი დიდი სიფრთხილით არჩევდა ბიბლიოთეკის კადრებს, დააწესა მათთვის საცდელი ვადები, ცდილობდა, რომ ამ პროფესიას ახალგაზრდები დაუფლებოდნენ. გოეთეს აზრით, ბიბლიოთეკარი უნდა ფლობდეს ბიბლიოთეკის



ყველა ტექნოლოგიურ პროცესს, რისი მიღწევა კიდევ ხდებოდა ბიბლიოთეკართა სტაჟირების გზით. გოეთეს განზრახული პქონდა შეექმნა ვაიმარის კარისა და ორი სხვა დიდი კერძო ბიბლიოთეკის შეერთებული კატალოგი, რაც ვერ განახორციელდა.

გერმანიის ბიბლიოთეკათა შორის ერთ-ერთი საუკეთესო იყო საქსონიის კურფიუსტების ბიბლიოთეკა დრეზდენში. მისი წარმატება დიდად განაპირობა აქ საქვეყნოდ განთქმული ბიბლიოთეკარის, მე-18 საუკუნის თვალსაჩინო მოღვაწის იოჰან მიქაელ ფრანკეს მოღვაწეობამ. ფრანკემ მოახდინა ბიბლიოთეკების ფონდების წყობის რეორგანიზაცია, განაღვა რა ისინი შინაარსობრივი ნიშნით. ფეოდალურად დაქუცმაცებული გერმანიისათვის ზედგამოტრილი აღმოჩნდა მის მიერ განყოფილების შიგნით კომპლექსური განლაგების დროს წიგნების ისტორიულ-გეოგრაფიულ ნიშნით განლაგების პრინციპის დანერგვა. ფრანკეს ინიციატივით კატალოგებშიც ცალკე იყო გამოყოფილი მხარეთმცოდნეობითი ლიტერატურის აღწერილობები. 1756 წელს ფრანკემ შეადგინა და გამოსცა დრეზდენის ბიბლიოთეკის კატალოგი. ფრანკეს მიგნებად ითვლება ის, რომ მან პირველმა მოაგვარა ამ ბიბლიოთეკაში წიგნების განლაგების, კარდების აღწერის, ინვენტარიზაციისა და საკატალოგო აღწერილობების ურთიერთდაკავშირება შიფრის საშუალებით. მისი მეთოდური შეხედულებანი ბევრ რამეში უსწრებდა მე-19 საუკუნის დასასრულისა და მე-20 საუკუნის დასაწყისის ისეთ დიდი მეცნიერების თეორიულ მოსაზრებებს, როგორებიც იყვნენ ჩარლზ კეტერი და მელვილდიუი. მართალია, ფრანკეს მიერ შედგენილი კატალოგების სისტემა საბოლოოდ მოქველდა და უკვე ფრანკეს გარდაცვალების შემდეგ ბიბლიოთეკა ახალ სისტემაზე გადავიდა, მაგრამ ფრანკეს მოღვაწეობა უდავოდ ხელს უწყობდა საბიბლიოთეკო თეორიისა და პრაქტიკის განვითარებას.

რაც შეეხება არასამეცნიერო სახალხო მოხმარების

ბიბლიოთეკებს, გერმანიაში ამ პერიოდში ასეთი რამ თითქმის არც კი ყოფილა. მაგისტრატურების უსუსური ბიბლიოთეკები, ფაქტობრივად, ვერაფრით არ იყვნენ ასრულებდნენ კულტურულ-საგანმანათლებლო თვალსაზრისით. ისინი მხოლოდ მდიდარი ბიურგერებისათვის თუ გამოიყენებოდა. მათ ფართოდ გამოყენებასა და გავრცელებას ხელს უშლიდა პრუსიული რეაქციული პოლიტიკური რეჟიმი. თვით განათლების მინისტრიც კი გამოთქვამდა აზრს, რომ ბიბლიოთეკა მხოლოდ მეცნიერთა საქმეა. ასეთ ვითარებაში, რა თქმა უნდა, არც სასწავლებელთა ბიბლიოთეკები იქნებოდა სახარბიელო მდგომარეობაში.

ასეთ პირობებში მეტად დროული აღმოჩნდა ინგლისის ბურჟუაზიური რევოლუციის ზეგავლენა. სიახლეთა ნაკადმა გავლენა მოახდინა გერმანულ ახალგაზრდობის ცხოვრებაში, განსაკუთრებით ბურჟუაზიულ ფენებში, რომელთა ინიციატივით წარმოიშვა ე.წ. „მკითხველთა საზოგადოებები“ თავიანთი სამკითხველოებით.

ინგლისის ბურჟუაზიული გზის განვითარების მაგალითი განსაკუთრებით გადამდები აღმოჩნდა ფრანგული ყოფისათვის. მთელი მე-17 საუკუნე საფრანგეთში ფეოდალური კულტურისათვის დამახასიათებელი დაქსაქსულობითა და კარნაკეტილობით გამოირჩეოდა. კვლავ ძალაში რჩებოდა მაღალი არისტოკრატიული საზოგადოების განკერძოებულობა, ხალხთა მასებისაგან მოწყვეტა და შეუვალი დიქტატორად მე-18 საუკუნის მიწურულს ამას ბოლო არ მოუღო საფრანგეთის დიდმა ბურჟუაზიულმა რევოლუციამ, მან, ისევე როგორც ინგლისის ბურჟუაზიულმა რევოლუციამ, მთავარი დარტყმა ფეოდალიზმს მიაყენა.

ბურჟუაზიისათვის დამახასიათებელია გარდაქმნებისათვის სწრაფვა, რაც საბიბლიოთეკო საქმის განვითარებაზეც ახდენდა მნიშვნელოვან გავლენას. ამ შემთხვევაში განსაკუთრებით საგულისხმო იყო სრულიად ახალი პრინციპის აღიარება – თანაბრობა ყველა მკითხველს შორის.

ბიბლიოთეკების მომხმარებელთა შემადგენლობის გა-



ფართოება ჯერ კიდევ მანამდეც შეიმჩნეოდა, მაგრამ ეს პროგრესი მეტად მოკრძალებული ნაბიჯებით მიიწვედა. 1737 წინ. მაგალითად, საფრანგეთის სამეფო ბიბლიოთეკამ 1737 წლიდან ფართოდ გაუღო კარი სახელმწიფო მოღვაწეებს, მაგრამ საზოგადოების ეს ნაწილი იმდენად მცირე ჯგუფს შეადგენდა, რომ ფაქტობრივად, ბიბლიოთეკას მკითხველი არც კი ჰყავდა. ამიტომაც, მას კატალოგიც არ შეუდგენია. ამის საჭიროება არ იგრძნობოდა, რაკი სახლში სარგებლობისათვის წიგნების გაცემა, საერთოდ, არ ხდებოდა. მართალია, ეს მაზარინის ბიბლიოთეკაში კი სცადეს, მაგრამ ბოლომდე ამ საქმის განხორციელება ვერ მოხერხდა.

1792 წ. 30 მარტს რევოლუციური ხელისუფლების მიერ მიღებულ იქნა დეკრეტი მეფის ემიგრირებული მომხრეების ბიბლიოთეკების კონფისკაციის შესახებ. ჩამორთმეული წიგნები თავს იყრიდა ე.წ. „ლიტერატურულ დეპოზიტში“. უმდიდრესი წიგნების გროშის ფასად გაყიდვა რომ როგორმე შეეჩერებინათ, 1792 წლის 10 ოქტომბერს კონვენტმა მიიღო დეკრეტი დიდებულთა სასახლეებში თავმოყრილი იშვიათობებისა და წიგნების გაყიდვის აღკვეთის შესახებ, მაგრამ ამან მაინც ვერ შეაჩერა საუკეთესო წიგნების განადგურება, რისთვისაც 1793 წ. 24 ოქტომბერს კონვენტმა სავსებით აკრძალა ფეოდალური იდეოლოგიის აღმოფხვრის საბაბით წიგნების ამოღება, განადგურება ან გაფუჭება. აღსანიშნავია, რომ კონვენტის 24 დადგენილება-კანონებიდან 6 წიგნების დაცვის საქმეს ეხებოდა. იაკობინელთა ხელისუფლების დროს ხელოვნების ნიმუშებისა და წიგნების განადგურებისათვის ციხეში ორწლიანი ვადით აღკვეთა იქნა შემოღებული.

1792 წ. 2 იანვარს საკანონმდებლო კრება მიუთითებდა, რომ საჭიროა ჩამორთმეული წიგნების ზუსტი აღრიცხვა, ამ წიგნების შემდგომში დეპარტამენტებს შორის განაწილების მიზნით. მთლიანად მთელ ქვეყანაში კონფისკაციამწინი იყო 10 მილიონი წიგნი. პარიზის დეპარტამენტმა 1 მილიონ 800 ათასი ტომი მიიღო. სხვა დეპარტა-

მენტებმა, რომელთა რიცხვი მაშინ 86 შეადგენდა, 56 ათასი ეგზემპლარით გაამდიდრეს ფონდები.

1791 წ. 10 ნოემბერს სახალხო განათლების კომიტეტთან შეიქმნა საბიბლიოთეკო სექცია, რომელსაც ანრი გრეგუარი ხემძღვანელობდა. სპეციალური სექცია ახდენდა არსებული ბიბლიოთეკების გარდაქმნა-რეორგანიზაციას, ფონდების განაწილებას, აარსებდა ახალ ბიბლიოთეკებს, მოითხოვდა ფონდების კატალოგიზაციას, ცდილობდა საზოგადოებაში ბიბლიოთეკებისადმი ახლებური დამოკიდებულების დანერგვას.

1795 წ. კონვენტმა სამეფო ბიბლიოთეკა ეროვნულ ბიბლიოთეკად გარდაქმნა. ამ პერიოდისათვის აქ უკვე თავმოყრილი იყო 300 ათასამდე ერთეული. ამ ბიბლიოთეკას ბევრი ემიგრირებული დიდებულის სოჯახო ბიბლიოთეკა შეერწყა და ამგვარად, საკმაოდ გამდიდრდა, მაგრამ დაზარალდა იმით, რომ სხვადასხვა გადასახადთა გაუქმებასთან დაკავშირებით, გაუქმდა სავალდებულო ეგზემპლარების მიღების წესიც, რომელიც მხოლოდ 1810 წელს აღსდგა, მაგრამ ფაქტობრივად, 1925 წლამდე ეს წესი ძალაში ვერ შევიდა.

რამდენიმე დიდი სამხედრო და სახელმწიფო მოღვაწის პირადი ბიბლიოთეკებისა და ეროვნულ ბიბლიოთეკაში გადარჩეული წიგნების ბაზაზე შეიქმნა ე.წ. არსენალის ბიბლიოთეკა, რომელიც მალე საჯარო ბიბლიოთეკად გადაკეთდა.

ბევრი წიგნი მოხვდა მეცნიერებისა და ხელოვნების ნაციონალური ინსტიტუტის ბიბლიოთეკაში, რომელიც კონვენტმა 1795 წელს გახსნა. ასევე მნიშვნელოვანი როლუ ნობის წიგნები მიიღო სხვადასხვა დეპარტამენტთა მოზრდილი ქალაქების ბიბლიოთეკებმა.

ბევრი რამ გაკეთდა რესპუბლიკაში განათლების საქმის გარდაქმნისათვის, გაძლიერდა სასწავლებელთა ბიბლიოთეკები. სასწავლებელთა ბიბლიოთეკების საქმის გაუმჯობესებისათვის მანამდეც არსებობდა ცდები, რაც არ იყო

საკმარისი. მაგალითად, 1775 წ. 25 თებერვლის დეკრეტით გადაწყდა, რომ ყოველ ცენტრალურ სკოლაში გახსნილიყო ბიბლიოთეკა, და არა ყოველ დაწყებით სკოლაში, როგორც ამას ცნობილი პოლიტიკური მოღვაწე, მწერალი და ფილოსოფოსი ჟან ანტუან ნიკოლა კონდორსე (1743-1794) მოითხოვდა თავისი პროექტით საფრანგეთში სასწავლო სისტემის გარდაქმნის შესახებ. ახალი ხელისუფლების გადაწყვეტილებით, ყოველ დისკრიქტში უნდა გახსნილიყო სახალხო მოხმარების ბიბლიოთეკა. 1794 წლისათვის საფრანგეთში 555 ასეთი ბიბლიოთეკა იყო. კონვენტის დეკრეტით, ადგილებზე გახსნილ ბიბლიოთეკებს ევალებოდათ არა მარტო წიგნების, არამედ ყველაფრის, რაც სახალხო განათლების საქმეს ემსახურებოდა, თავმოყრა: რუკები, პლაკატები, ილუსტრაციები, ესტამპები და სხვ. უნდა გაფართოებულიყო ბიბლიოთეკების მხარეთმცოდნეობითი საქმიანობაც.

კონვენტის მიერ შექმნილი იყო ფონდების გადასინჯვის მეტად მკაცრი ორგანიზაციული სისტემა. ბიბლიოთეკებს საკმაოდ მაღალი პოლიტიკური მნიშვნელობა ეძლეოდა. ამიტომაც, დიდი ყურადღება ეთმობოდა ფონდების ფორმირებას, მათ კლასიფიცირებასა და პროპაგანდას. 1791 წ. 15 მაისს გამოიცა ინსტრუქცია ინვენტარიზაციისა და კატალოგიზაციის შესახებ. ყველა დეპარტამენტის ბიბლიოთეკას ევალებოდა დაუყოვნებლივ შეედგინა კატალოგები, მაგრამ საქმე ძალიან მძიმედ იძვროდა. ინსტრუქცია ითვალისწინებდა პარიზის ბიბლიოთეკების შეერთებული კატალოგის შექმნასაც კი.

1794 წლის იანვარში კონვენტის ერთ-ერთ სხდომაზე მოსმენილ იქნა მოხსენება ბიბლიოთეკებში ინვენტარიზაციისა და კატალოგიზაციის შესახებ. გამოირკვა, რომ ბევრი რამ ძალიან ცუდ დღეში იყო, ვერ სრულდებოდა ყველაფერი ის, რაც იგეგმებოდა. უპირველეს ყოვლისა, ეს ახსნილ იქნა კვალიფიციური კადრების სიმცირით, განსაკუთრებით პროვინციებში, დაისვა საკითხი მათი სპე-

ციალურად მომზადების შესახებ. მათ მიმართ მითითებული და მიძიმე მოთხოვნები იქნა წაყენებული.

საფრანგეთის რევოლუციის პერიოდის საბიბლიოთეკო მოღვაწეები აყენებდნენ საკითხს მოძველებული ბიბლიოგრაფიული კლასიფიკაციის შეცვლის შესახებ. ამ მხრივ საფრანგეთში საკმაოდ ბევრი რამ გააკეთდა – მუშავდებოდა თეორიული საკითხები, წამოყენებულ იქნა ახალი იდეები. ამ პერიოდში მოღვაწეობდნენ საბიბლიოთეკო საქმის საუკეთესო წარმომადგენლები, როგორებიც იყვნენ გიუბერ ამეილონი, არმან გასტონ კამიუსი და სხვ. ამ პერიოდში წარმოიშვა საფრანგეთის ნაციონალური ბიბლიოგრაფიის შედგენის იდეა.

მიუხედავად იმისა, რომ ზოგ შემთხვევაში საბიბლიოთეკო საქმის განვითარებისათვის წამოყენებული მოსაზრებები და თეორიული დასაბუთებები ურთიერთსაწინააღმდეგო იყო, საბიბლიოთეკო თეორიასა და პრაქტიკაში პროგრესი უდავოდ დიდია. მთელ ევროპაზე მისი გავლენა ვერც კონტრევოლუციური ბურჟუაზიის გამარჯვებამ და ნაპოლეონის ომებმა, ვერც სხვა კატაკლიზმებმა ვერ შეაფერხეს. მართალია, ბევრი რამ დაყოვნდა, მაგრამ საფრანგეთში საბიბლიოთეკო საქმეს ისეთი ფუნდამენტი ჩაეყარა, რომელიც საფუძვლად დაედო მსოფლიოს საბიბლიოთეკო საქმის განვითარებას მომდევნო ხანაში. ამიტომაც შეიძლება ითქვას, რომ საფრანგეთის დიდი ბურჟუაზიული რევოლუციის შემდგომი პერიოდი საბიბლიოთეკო საქმის ისტორიაში სავსებით განსხვავებულ და ახალ ეტაპს წარმოადგენს.



ევროპის უმეტეს ქვეყნებში საბიბლიოთეკო საქმე იმგვარად არ ვითარდებოდა, როგორც ინგლისში, გერმანიაში და თუ საფრანგეთში.

ნაპოლეონისეულ საფრანგეთზე გამარჯვების შემდეგ განსაკუთრებით გაძლიერდა ავსტრიის იმპერია. მან შეძლო, თუ სრული ძალაუფლება მთელი ევროპის მასშტაბით არა, პოლიტიკური ზეგავლენა მაინც განეწიროს და მკაცრი და აუტანელი რეჟიმი შემოეღო დაქვემდებარებულ ქვეყნებში. მძვინვარებდა ცენზურა, იკეტებოდა ნაციონალური სკოლები, შევიწროებული იყო ბიბლიოთეკები. მაგრამ საფრანგეთის ბურჟუაზიული რევოლუციის გამოძახილი ყველგან აღწევდა. დაუოკებელი აღმოჩნდა ხალხთა თვითგამორკვევის ნების გამოვლენა, რამაც იმპერიის წინააღმდეგ არაერთ ქვეყანაში მძაფრი გამოსვლები გამოიწვია.

მე-18 საუკუნის ეკონომიკურმა და სოციალურმა რეფორმებმა დააჩქარა ბიბლიოთეკების ქსელის გაზრდა, განსაკუთრებით ავსტრიული ზედამხედველობის ქვეყნებში. ავსტრია პირველი ქვეყანა იყო, რომელმაც სახელმწიფო სახსრების რაღაც მცირე ნაწილი მაინც გაიღო სახალხო განათლებისათვის. დაიხურა იეზუიტების ორდენი, 1300-მდე მონასტერმა შეწყვიტა არსებობა, რომელთა წიგნები ევნისა და სხვა ქალაქების სასახლეთა ბიბლიოთეკებს შეემატა. იეზუიტების ორდენის ლიკვიდაციის შემდეგ მრავალი წიგნი გადაეცა ჩეხიისა და სლოვაკიის უმაღლეს სასწავლებლებს. 1782 წლიდან პრატის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკამ იმ მკითხველთა მომსახურებაც დაიწყო, რომლებიც არ იყვნენ დაკავშირებული უნივერსიტეტთან, რაც გამოიხატა კიდევ მის დასახელებაში - „საჯარო და უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკა“. ამ წლიდან ბიბლიოთეკა წიგნების სავალდებულო ცალკეებს ღებულობს. ამან საფუძველი ჩაუყარა მის ნაციონალურ ბიბლიოთეკად გარდაქმნას. მე-18 საუკუნის



დასასრულსა და მე-19 საუკუნის დასაწყისში ნაპოლეონის
ომებმა და ავსტრიელთა ბატონობამ შეაფერხა ბევრი ევრო-
პული ქვეყნის კულტურული განვითარება. მე-18 საუკუნის
დიდი ძვრები ნაკლებად შეინიშნებოდა საბიბლიოთეკო
საქმიანობაში ისეთ დიდ ქვეყნებში, როგორც იტალია და
ესპანეთი იყო. იტალიაში რენესანსის შემდეგ გაბატონებუ-
ლი შუასაუკუნეობრივი უძრავობა საქმის განვითარების
საშუალებას არ იძლეოდა. შედარებით აქტიურად გამ-
ოიყურება ესპანეთი, თუმცა რაიმე შესამჩნევი ძვრები აქაც
არ ყოფილა. ესპანეთის სამეფო ბიბლიოთეკა, რომელიც
ჯერ კიდევ 1716 წლიდან დებულობდა სავალდებულო
ცალებს, საკმაოდ მძიმე პირობებში იმყოფებოდა. წიგნები
მოთავსებული იყო ვიწრო დერეფანში ე.წ. ესკურიალის
კომპლექსში, რის გამოც ბიბლიოთეკას ესკურიალის ბიბ-
ლიოთეკად მოიხსენიებდნენ.

1767 წ. იეზუიტების განდევნის შემდეგ, მათი ქონების
კონფისკაციის შედეგად შესაძლებელი გახდა რამდენიმე
ახალი მნიშვნელოვანი ბიბლიოთეკის დაარსება: სვეცილი-
ის უნივერსიტეტის, მადრიდის წმინდა ისიდორეს სახელო-
ბის ბიბლიოთეკის, რომელმაც 1786 წლიდან დაიწყო
სავალდებულო ცალების მიღება.

მე-18 საუკუნის დასასრულისათვის საბიბლიოთეკო საქმე
ვითარდება მცირე ქვეყნებშიც – დანიაში, ბელგიაში, ნიდერ-
ლანდებში, რომლებშიც ადრევე იყო დამკვიდრებული საბიბ-
ლიოთეკო კულტურა. მაგალითად, ამსტერდამში (ნიდერ-
ლანდები) 1578 წელს გაიხსნა საუნივერსიტეტო ბიბლიოთეკა,
რომელიც, აგრეთვე მუნიციპალიტეტის ბიბლიოთეკასაც
წარმოადგენდა. ამგვარი პრინციპით იყო ორგანიზებული
ბიბლიოთეკები ბერნსა და ლოზანაში (შვეიცარია).

1793 წელს ფართო საზოგადოებისათვის კოპენჰაგენში
(დანია) გაიხსნა სამეფო ბიბლიოთეკა, რომელიც სკანდი-
ნავიის ქვეყნებში საუკეთესოდ იყო მიჩნეული.

საერთოდ, ამ პერიოდში ევროპის მცირე ქვეყნებში
მკვიდრდება უნივერსიტეტები, რომლებსაც საკმაოდ მდი-



დარი ბიბლიოთეკები აქვთ. მათი შეზღუდული სახსრების მიუხედავად, ისინი ასე თუ ისე, მაინც ახერხებდნენ ჯმედროვეობისათვის ნაბიჯების აწყობას. სწორედ ეს შეიძლება ითქვას უფსაღას უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკაზე შეეცარიაში, კოპენჰაგენის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკაზე დანიაში; მიუხედავად იმისა, რომ ეს უკანასკნელი 1728 წელს დაიწვა, ის ძალიან მალე აღორძინდა და ფუნქციონირება განაგრძო.

მე-18 საუკუნის დასაწყისისათვის ინტენსიურად იწყება საბიბლიოთეკო ქსელის განვითარება. ჩნდება პირველი სახალხო და საზოგადოებრივი ბიბლიოთეკები, პირველად იხსნება საჯარო ბიბლიოთეკები ადგილობრივი მმართველობის ხარჯზე. ბევრ ბიბლიოთეკას, განსაკუთრებით სოფლად, ხსნიდა ეკლესია.

საკმაოდ განსხვავებული მდგომარეობაა ბალკანეთის ქვეყნებში, სადაც დამოუკიდებელი სახელმწიფოების გაჩენასთან ერთად, იზრდება ბიბლიოთეკების რაოდენობაც. ამ პერიოდში ევროპის ამ ნაწილის უმეტესობას ოსმალეთი ფლობს. მოლდავეთი, ვლახეთი, ეგეოსის არქიპელაგის კუნძულები, კუნძული კრეტა თურქეთის ხელშია.

ამ დროისათვის კულტურის თვალსაზრისით თურქეთი ზედმიწევნით ჩამორჩენილი ქვეყანა იყო და მას არ შეეძლო რაიმე კეთილი ზეგავლენა მოეხდინა ქვეშევრდომ ქვეყნებზე. აქ მთელი სამასი წლით დაგვიანდა წიგნბეჭდვის შემოდება. თურქეთში ეს საქმე სლავური ქვეყნების, ბერძენების, რუმინელების, უნგრელების წყალობით განხორციელდა და გაერცვლდა. მხოლოდ ცალკეული მმართველები თუ აქცევდნენ ყურადღებას წიგნისა და საბიბლიოთეკო საქმის განვითარებას. მათი ცდის შედეგად, სტამბოლში მე-18 საუკუნის განმავლობაში დაარსებულ ბიბლიოთეკებში, რომელთა რაოდენობა 40 შეადგენდა, საკმაოდ მდიდარმა ფონდებმა მოიყარა თავი. რაც შეეხება აღმოსავლეთ და სამხრეთ ევროპის ქვეყნებს – ბულგარეთს, სერბიას, ჩერნოგოვიას, საბერძნეთს, რუმინეთს, ალბანეთს, მოლდავეთს,



უკრაინას გამუდმებული ბრძოლები პქონდათ დასაშვარობა
 ლების წინააღმდეგ, რაც ხელს უშლიდა მათი კულტურის
 აყვავებას, მაგრამ ევროპის მოწინავე ქვეყნებთან სიახლოვე
 მაინც კეთილმოყოფელ გავლენას ახდენდა მათზე.

ამ პერიოდში მკვეთრად გამოიკვეთა ევროპული და
 აზიური ქვეყნებს შორის არსებული კულტურების სხვაო-
 ბა. ევროპამ ხელთ იგდო მსოფლიო ცივილიზაციის განვი-
 თარების სადავეები, რამაც საბოლოოდ განაპირობა მომ-
 დევნო ხანაში ევროპული ცივილიზაციის პრიორიტეტი.

7.3. ამერიკის შეერთებული შტატების ბიზლიოთეკები

ამერიკის კონტინენტზე წიგნები და წიგნსაცავები დიდი
 ხნით ადრე არსებობდა, ვიდრე აქ კონკისტადორები მოვი-
 დოდნენ. შუა ამერიკის უძველეს მოსახლეობას მეტად
 თავისებური კულტურა, დამწერლობა და წიგნების დაცვის
 ტრადიციები პქონდა. საწერ მასალად აქ უმთავრესად
 მცენარეული ქერქი და ფოთლები გამოიყენებოდა, უფრო
 ადრე გამოქვაბულებსა და ქვებზე წერდნენ იდეოგრაფიუ-
 ლი და პიკტოგრაფიული წესით. მაიას კულტურა, რომელ-
 იც ამერიკის კონტინენტზე უძველესია, თითქმის მთლი-
 ანად იქნა განადგურებული დაუნდობელი ევროპელი კოლ-
 ონიზატორების მიერ. სავსებით განადგურდა ადგილობრივი
 მოსახლეობის წერილობითი ძეგლები. მხოლოდ გამოქვაბ-
 ულთა კედლებზე შემორჩა მათი დამწერლობის ნიმუშები.
 ყოველივე ამის გამო, ძალიან ცოტა რამ ვიცით ამერიკულ
 აბორიგინელთა წიგნიერ კულტურასა და მათ წარსულზე.
 მხოლოდ არქეოლოგიური გათხრები იძლევა რაღაც უმ-
 ნიშნველო საბუთს ამ უძველესი ხალხის წარსულ ცხ-
 ოვრებაზე, და იმასაც, ძალიან ძუნწად. მეცნიერებს დღესაც
 ბევრი თავსატეხი აქვთ ამერიკის კონტინენტის ხალხთა
 უძველესი ისტორიის კვლევის პროცესში.

როგორც ჩანს, მაიას ხალხი გამოირჩეოდა ბუნების შეც-
 ნობისადმი მიდრეკილებით. შედარებით კარგად უნდა ყო-



ფილიყო აქ განვითარებული მათემატიკა და ვარსკვლავთ-
მრიცხველობა, წელიწადმრიცხველობა, წამალთმცოდნე-
ბა. მათ მიერ შემუშავებული კალენდრის სისტემა საყ-
ოველთაოდ იყო გავრცელებული. ერთ-ერთი თვითმხილ-
ველისა და კონტინენტის დაპყრობის მონაწილე მისიონ-
ერის - დიეგო დე ლანდას გადმოცემის მიხედვით შეი-
ძლება ვიფიქროთ, რომ აქ თითქმის ყველა დიდ დასახლე-
ბაში წიგნსაცავები უნდა ყოფილიყო და ზოგან პატარა
სოფელშიც კი. ისინი დამპყრობლებს დაუნდობლად დაუ-
წვეათ და გაუნადგურებიათ. თვით ლანდას აქვს აღწერ-
ილი, თუ როგორი დიდი კოცონი გააჩნდა მან მაიას ტომთა
წიგნებისაგან.

მაიას ხალხები ქაღალდს სპეციალური ხის ქერქისაგან
ამზადებდნენ. სიფრიფანა ფენას ერთმანეთზე აწებებდნენ
და რაღაც ლაქით ფარავდნენ. ამგვარი ქაღალდი იმდენად
ბევრი ყოფილა, რომ თურმე თავისუფლად იყიდებოდა
ქალაქების ბაზრებში. მაიას წიგნების მხოლოდ სამი ევ-
ზემპლარია შემონახული და ცხადია, ასეთ ვითარებაში ძნე-
ლია არსებითი წარმოდგენა იქონიო აქაურ წიგნზე, მათი
დაცვის ჩვეულებებზე, გავრცელების არესა და მოსაზრებუ-
ბზე.

ახალი ისტორიის საწყის პერიოდში ამერიკა უკვე მთლი-
ანად დასახლებულია ევროპელებით. ისინი ცენტრალურ
ადგილებში ბევრად ჭარბობენ ადგილობრივ მოსახლეობას,
ქვეყნის სადავებიც მათ უპყრიათ ხელთ და ტრადიციებიც
აქ ევროპული კულტურის ნიადაგზე ვითარდება.

ამერიკის კონტინენტზე წამყვანი ადგილი შტატებს
უჭირავს, რომლებიც, ფაქტობრივად, წარმართავენ სხვა ქვეყ-
ნების განვითარების მიმართულებებს. ჰქონდა რა მათზე
ზედმიწვევით ძლიერი პოლიტიკური, სამხედრო და კულ-
ტურული ზეგავლენა, ისინი სხვებს თავიანთ ნებას ახვევდ-
ნენ თავს.

მე-18 საუკ. 60-იან წლებში სამხრეთ ამერიკის ინგლი-
სურ კოლონიებში მეტროპოლიების წინააღმდეგ მასობრივი



მოდრობა ჩაისახა. შემდეგში ეს მოძრაობა დაამყარა ბლობისათვის განაღებულ ომში გადაიზარდა, რომლის შედეგებმა მთლიანად განაპირობეს ქვეყნის სახე და შინაარსი. ომი დამოუკიდებელი ქვეყნის შექმნით დაგვირგვინდა, რომელსაც ამერიკის შეერთებული შტატები ეწოდა. 1776 წელს მიღებულ იქნა დამოუკიდებლობის დეკლარაცია, მაგრამ ინგლისის ხელისუფლებამ მხოლოდ 1783 წელს ცნო თავისი კოლონიის დამოუკიდებლობა. ფაქტობრივად, ეს იყო ბურჟუაზიული რევოლუციის გამარჯვება, რადგანაც მას მოჰყვა მიწათმფლობელურ-არისტოკრატიული საზოგადოების დამარცხება და სავაჭრო-საწარმოო ბურჟუაზიის გამარჯვება. დემოკრატიული სახელმწიფო წყობილება და დრომოჭმული ტრადიციებისაგან განთავისუფლება საბიბლიოთეკო საქმის განვითარების თავისებურებას განაპირობებდა. მისთვის ძირითადად დამახასიათებელია ინგლისური კულტურის ზეგავლენა, ამას ემატება მრავალრიცხოვან ემიგრანტთა მეტად ჭრელი მასა თავისი ტრადიციებით, რამაც მთლიანად განაპირობა აქ თავისებური საზოგადოებრივი ბიბლიოთეკების წარმოშობა.

ეს ბიბლიოთეკები თავისუფლების მოპოვებისთანავე არ გაჩენილა. მართალია, ისინი თანდათანობით მომრავლდნენ და დაიწყეს განვითარება, მაგრამ მანამდეც არსებობდა კოლონიური ხელისუფლების დროს. პირველად ასეთი ბიბლიოთეკა გაიხსნა თომას ბრეის თაოსნობით 1697 წელს სამხრეთ კაროლინის შტატში. ბრეი ინგლისელი თეოლოგი იყო, რომელიც ადრე საბიბლიოთეკო საქმის განვითარებისათვის ინგლისში მოღვაწეობდა. მან თავისი სახსრებით სხვადასხვა ქალაქში 39 ბიბლიოთეკა დააარსა. ბიბლიოთეკების მთავარ ამოცანას რელიგიის დაცვა და გავრცელება წარმოადგენდა.

ამერიკაში პირველი დიდგვაროვნული ბიბლიოთეკის წარმოშობა დაკავშირებულია ბენჯამინ ფრანკლინის სახელთან (1706-1790). მან 1732 წელს ფილადელფიაში სხევებთან ერთად ჩამოაყალიბა თვითგანათლების კლუბი,

რომელსაც „ფილადელფიის საბიბლიოთეკო საზოგადოება“ ეწოდებოდა. რაკი ამერიკაში წიგნის ფასი მეტად მაღალი იყო, ლიტერატურა უმეტესად ხელმოწერით ინგლისისა და ნამოქონდათ. რამდენიმე წლის შემდეგ ფრანკლინმა შეადგინა ხელმოწერითი ბიბლიოთეკის წესდების პროექტი. ბიბლიოთეკის ყოველი წევრი მოვალე იყო შემოეტანა თავდაპირველი გადასახადი, ხოლო შემდეგში – საწევრო ეხადა პერიოდულად. წიგნების გაცემა შინ სარგებლობისათვის კვირაში ერთხელ ხდებოდა. წიგნის დაკარგვისათვის ორმაგ ფასს ახდევინებდნენ, ბიბლიოთეკაში წიგნების გამოყენება კი უფასო იყო.

სხვა ქალაქების ბიბლიოთეკებისათვის ფილადელფიის ბიბლიოთეკა სამაგალითოდ ითვლებოდა.

1747 წელს როდ აილენდში გაიხსნა საყოველთაოდ ხელმისაწვდომი ბიბლიოთეკა. ცნობილია ამ ბიბლიოთეკის შემქმნელთა დეკლარაცია იმის შესახებ, თუ რა მიზანს ისახავდა ეს ბიბლიოთეკა საერთოდ. ამ ბიბლიოთეკის საქმიანობა საუკეთესო ნიმუში იყო იმ დროისათვის და მისი არსებობა სხვა ბიბლიოთეკების გახსნის სურვილს აღძრავდა. ბიბლიოთეკების მომრავლებაზე საგანგებოდ ზრუნავდა თომას ჯეფერსონი (1743-1826), რომელმაც წამოაყენა მოთხოვნა უფასო სავალდებულო სწავლისა და საჯარო ბიბლიოთეკების გახსნის შესახებ. მაგრამ ადვილი არ იყო ყოველივე ამის განხორციელება, რადგანაც საჭირო გახდა ძლიერი კონსერვატორული ჯებირების გადალახვა.

სასწავლო დაწესებულები უმეტესად კერძო პირების, სხვადასხვა კორპორაციებისა და ცალკეული შტატების ადმინისტრაციული ხელისუფლების ინიციატივითა და დახმარებით იხსნებოდა, რაც განაპირობებდა ყოველი მათგანის თავისებურებას იმის მიხედვით, თუ ვის გამგებლობაში იყო იგი.

თავისი სპეციფიურობით სხვა ბიბლიოთეკებისაგან მკვეთრად გამოირჩეოდა სხვადასხვა უმაღლესი სასწავლებლების ბიბლიოთეკები. მათ შორის ერთ-ერთი ყველაზე

ძველი ჰავარდის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკა იყო, რომელიც 1636 წ. დაარსდა. 1701 წ. გაიხსნა იელის უნივერსიტეტის თავისი ბიბლიოთეკით. 1759 წ. პენსილვანიაში შეიქმნა კოლეჯის ბიბლიოთეკა, რომელიც ახლა საუნივერსიტეტო ბიბლიოთეკაა. ეს კოლეჯიც შემდგომში უმაღლეს სასწავლებლად გადაკეთდა, რომელსაც ახლა იცნობენ როგორც კოლუმბიის უნივერსიტეტს.

ამერიკაში ფეხს იკიდებს აკადემიის მიერ შემოღებული წიგნცვლა სხვადასხვა ქვეყნის ბიბლიოთეკებს შორის, ინერგება მრავალი სიახლე, მრავლდება ბიბლიოთეკების რიცხვი, მაგრამ ჯერ კიდევ არ იყო აქ დამდგარი ის დრო, როდესაც ქვეყანა ერთ მძლავრ გაერთიანებულ პოლიტიკურ ძალად მოგვევლინებოდა, ჯერ კიდევ მძლავრობდა ფეოდალური ეპოქის ტრადიციები, განსაკუთრებით ქვეყნის სამხრეთში, რომელიც ჩრდილოეთს იქამდე დაუპირისპირდა, რომ ამან სამოქალაქო ომიც კი გამოიწვია.

8. საბიბლიოთეკო საქმე ფეოდალური ფორმაციის დასასრულს ევროპისა და ამერიკის ქვეყნებში (1800-1870)



8.1. საბიბლიოთეკო საქმე მსოფლიოს წამყვან ქვეყნებში

მსოფლიოს წამყვან სახელმწიფოებში საბიბლიოთეკო საქმე სხვადასხვაგვარად ვითარდებოდა, რაც გამოწვეული იყო ამა თუ იმ ქვეყნის სპეციფიკით.

ამ პერიოდში პოლიტიკური თუ კულტურული თვალსაზრისით, მსოფლიოს ყურადღების ცენტრში საფრანგეთი დგას. ეს ეპოქა დამახასიათებელი იყო ეროვნული თვითშეგნების გამოცოცხლებით. უდავოდ მისი გამოძახილი იყო ეროვნული ბიბლიოთეკების ინტენსიურად მომრავლება, რაშიც ტონს სწორედ საფრანგეთი იძლეოდა.

საფრანგეთის ნაციონალური ბიბლიოთეკა პარიზში ამ დროისათვის სავსებით ჩამოყალიბებულ ახალი ტიპის დაწესებულებას წარმოადგენს. მე-19 საუკ. შუა ხანისათვის ის ერთ-ნახევარ მილიონი წიგნის მფლობელია. ძირითადი ნაწილი სისტემატურად იყო განლაგებული, ფონდი გეგმიურად იზრდებოდა და ივსებოდა. განსაკუთრებით სწორუპოვარი განძი იყო აქ დაცული ესტამპების კოლექციის სახით. რამდენიმე დარბაზი უჭირა უნიკალურ ხელნაწერებს. 1868 წ. დამთავრდა ბეჭდურ ნაწარმოებთა ცენტრალური საცავი. წარმატების მიუხედავად, ბიბლიოთეკას საკმაოდ ბევრი პრობლემა აქონდა. მოსაგვარებელი იყო ინვენტარიზაციისა და კატალოგიზაციის საკითხები. საკატალოგო მეურნეობის მოწესრიგება 1839 წლიდან იწყება და უკვე 1850 წლისათვის სისტემატური კატალოგის ერთი ნაწილი იბეჭდება. 1855 წ. გამოიცა „საფრანგეთის ისტორიის კატალოგი“, 1857 წ. ქვეყნდება სამედიცინო ლიტერატურის კატალოგი. 1858 წლისათვის გადაწყდა შემდგარიყო გენერალური ინვენტარიზაცია, რომელიც შემდგომში ანბანური კატალოგი-



ის შექმნის საფუძვლად იქცა. 1897 წ. გამოიცა ალური კატალოგის პირველი ტომი.

ეროვნულ ბიბლიოთეკაში წიგნებს ძალიან შეხედუ-
ლად გასცემდნენ. ეს გამოიწვია იმ გარემოებამ, რომ წიგნე-
ბი საკმაოდ ხშირად იკარგებოდა.

პარიზში განსაკუთრებული სისხლსავსე ცხოვრებით
გამოირჩეოდა სენ-ჟერმენის ბიბლიოთეკა, რომელიც მუდამ
სავსე იყო სტუდენტებით. ის მაღალორგანიზებული მომ-
სახურებით გამოირჩეოდა. დილის 9 საათიდან ნაშუადღევს
3 საათამდე და საღამოს 6 საათიდან 10 საათამდე ღია იყო
მკითხველებისათვის. ჰქონდა სისტემატური და ანბანური
კატალოგი. აქ პირველად სცადეს შექმნათ ფოტოკატალო-
გი. ბიბლიოთეკის ერთ-ერთი აქტიური თანამშრომელი პენ-
სონი ცდილობდა ყველა წიგნისათვის გადაეღო ფოტო და
ის გამოეყენებინა ბარათული აღწერის ნაცვლად.

ასევე საინტერესო საქმიანობას ეწეოდა საფრანგეთის
მეცნიერებათა და ხელოვნების ნაციონალური ინსტიტუტ-
ის ბიბლიოთეკა. იგი ძირითადად ინსტიტუტის თანამშრომ-
ლებს ემსახურებოდა. მის ფონდებსაც ისინი ავსებდნენ
შემოწირულობებით. იმის მიუხედავად, რომ საზოგადოება
მცირე რაოდენობით მოდიოდა, წიგნების გაცემის მაჩვენე-
ბელი საკმაოდ მაღალი იყო.

მაზარინის ბიბლიოთეკა მე-19 საუკ. შუა ხანებში ძირი-
თადად ძველი გამოცემებისაგან შედგებოდა. ამიტომაც
მკითხველთა მოთხოვნილება მასზე არ იყო. ბიბლიოთეკას
ფონდზე არ ჰქონდა ინვენტარი. კატალოგები სრულყოფი-
ლად ვერ ასახავდნენ ბიბლიოთეკის ფონდების შემადგენ-
ლობას.

მკითხველთა დიდი ყურადღებით არ გამოირჩეოდა არ-
სენალის ბიბლიოთეკაც, რომელიც პარიზის ცენტრიდან
ძალიან დაშორებული იყო.

მთავრობის წევრებისათვის დაარსდა საცნობო ბიბ-
ლიოთეკა, რომელიც უმთავრესად კანონმდებლობითი დო-
კუმენტებით კომპლექტდებოდა.

პარიზში პირველი სახალხო ბიბლიოთეკა 1827 წ. ამოქმედდა პოლიტექნიკური სასოფადოების ინიციატივით, მაგრამ ერთი წლის შემდეგ ხანძარმა შთანთქა; მიუხედავად ამისა, როგორც პირველს, მას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ხალხში ბიბლიოთეკებისადმი მოთხოვნების გაღვივებისათვის. საერთოდ, ამ მოვლენას განსაკუთრებით შეუწყო ხელი 1848 წლის რევოლუციამ, თუმცა საფრანგეთის ბურჟუაზია ისე პროგრესულად ვეღარ გამოიყურებოდა, როგორც ადრე და ეს ძალიან უშლიდა ხელს ხალხის მასების შემდგომ დაინტერესებას კულტურითა და წიგნის საქმით.

საოჯახო ბიბლიოთეკები ძირითადად, მეტ-ნაკლებად, პრივილეგირებული ხალხისთვის იყო მისაწვდომი. ისინი არ გამოირჩეოდნენ მაღალი ორგანიზებულობით. ძალიან ბევრი წიგნი გაცემის შემდეგ უკან აღარ ბრუნდებოდა.

საფრანგეთში მეტად გავრცელებული იყო ე.წ. კომერციული ბიბლიოთეკები, მაგრამ ისინი სახსრების შოვნაზე უფრო მეტად ზრუნავდნენ, ვიდრე დაბალი ფენების მკითხველთა მომსახურებაზე, და დიდხანს ვერც შემორჩნენ ასპარეზს. 1866 წლიდან ისინი თანდათანობით ადგილს კომუნალურ ბიბლიოთეკებს უთმობენ.


საბიბლიოთეკო მომსახურების სისტემაში გარკვეულ როლს ასრულებდნენ სასწავლო ბიბლიოთეკები. 1808 წ. ნაპოლეონის დეკრეტით შეიქმნა უნივერსიტეტი, რომელიც ამავე დროს სახალხო განათლების სამინისტროსაც წარმოადგენდა. ეს სამინისტრო-უნივერსიტეტი როგორც სახალხო, ისე სასკოლო ბიბლიოთეკების საქმიანობას განაგებდა. აქ განუხრელად მოქმედებდა ნაპოლეონის მოსაზრება „ბეჭდვით სიტყვას თავისუფლება რომ მიანიჭო, ამას შეიძლება დიდი არეულობა მოყვეს“. ამგვარ პირობებში ცენტრალური სკოლების ბიბლიოთეკები უმწეო მდგომარეობაში იყვნენ ჩავარდნილი. ხემძღვანელობას მიაჩნდა, რომ ისინი ძირითადად სასწავლო ლიტერატურით უნდა შემოიფარგლებოდეს, და ამიტომაც ამ ბიბლიოთეკებში მხატვრული ლიტერატურა და მეცნიერული წიგნები თითქმის არ

იყო. ძირითადად სახელმძღვანელოები და დიდაქტიკური მასალა ჭარბობდა. ეს ბიბლიოთეკები იმავე დროს დაზარადა ფენის მოსახლეობისთვისაც იყო გამიზნული და ამიტომაც ხელისუფლება მას მნიშვნელოვან სახსრებს უყოფდა.

ამ ბიბლიოთეკების მდგომარეობა შემდეგში მკვეთრად შეიცვალა, მაგრამ სახალხო ბიბლიოთეკების მომრავლებასთან დაკავშირებით მათ მხოლოდ მოსწავლეთა მომსახურების ფუნქცია შერჩა.

რესტავრაციის ცდების პერიოდში საბიბლიოთეკო საქმის განვითარება პერიოდულად საგრძნობლად ფერხდებოდა. ასე მოხდა, მაგალითად, 1852 წელს ე.წ. „მეორე იმპერიის“ ხანაში, როდესაც კონტრევოლუციურმა ბურჟუაზიამ გაიმარჯვა. ამ პერიოდში საფრანგეთის საბიბლიოთეკო საქმის განვითარება აღმაავალი ხაზით აღარ იძვროდა.

განვითარების სულ სხვაგვარი გზა განვლო საბიბლიოთეკო საქმემ ინგლისში, მიუხედავად ამისა, პრინციპული თავისებურებებითა და საბიბლიოთეკო მეთოდის თვალსაზრისით, ბევრი რამ იყო საერთო. აქაც, როგორც საფრანგეთში, საბიბლიოთეკო საქმის მეთაურს ნაციონალური ბიბლიოთეკა წარმოადგენდა ბრიტანეთის მუზეუმის ბიბლიოთეკის სახით. განსაკუთრებით დიდი აღმავლობა მან მე-19 საუკ. მეორე ნახევრიდან დაიწყო, რაშიც დიდი წვლილი მიუძღვის იტალიური წარმოშობის ემიგრანტს, ადრე მის უბრალო ბიბლიოთეკარს, ბოლოს კი დირექტორს – ანტონიო პანაცის. მისი ინიციატივით ბევრი სასიკეთო რამ გაკეთდა. ფონდების რაოდენობა ერთ მილიონამდე გაიზარდა, შედგა ახალი კატალოგები, მან პირადად შემოიღო კრებსითი აღწერილობა, ჩამოაყალიბა ანბანური კატალოგის პრინციპული თავისებურებები, მიაღწია ასიგნებათა გაზრდას, შემოიღო ახალმოდებული ლიტერატურის რეგისტრირება, გააუმჯობესა სავალდებულო ცალეების მიღების საქმე, ხელფასი გაუზარდა ბიბლიოთეკარებს. მუზეუმის ბიბლიოთეკა ყველა კოლონიიდან ღებულობდა სავალდებულო ეგზემპლარებს. პანაცის მონაწილეობით შედგა ბიბლიოთეკაზე



ცნობილი მრგვალი სამკითხველო დარბაზისა და მისი მინაშენების პროექტი, რომელიც 1857 წელს იქნა რეალიზებული. პანაცი ცდილობდა, რამდენადაც შეიძლებოდა, გაეფართოებინა უცხოეთიდან წიგნების მიღების არე. მას კვალიფიციური მუშაკები ჰყავდა დაგზავნილი ევროპის ქვეყნებში, სადაც ისინი საყურადღებო გამოცემებს იძენდნენ ბრიტანეთის მუზეუმის ბიბლიოთეკისათვის.

მაღალპროფესიულმა მომსახურებამ მკითხველთა განუხრელი ზრდა განაპირობა. მთავარი სამკითხველო დარბაზი მუდამ სავსე იყო მკითხველებით. ცენტრში იღვა ანბანური კატალოგისათვის სპეციალური მოწყობილობა. თვით კატალოგი ტყავის ყდაში შეკინძული 500 ტომისაგან შედგებოდა. ფურცლებზე მიწებებული იყო ბარათები წიგნების აღწერილობებით. ამ საქმეს სპეციალური განყოფილება უძღვებოდა.

ფონდები სისტემატურად იყო განლაგებული. ყველა თაროს თავისი ნომერი ჰქონდა, მაგრამ არა ქვევიდან ზევით, როგორც ამ დროის სხვა ბიბლიოთეკებში, არამედ ზევიდან ქვევით. მთელ საცავში აქა-იქ იღვა თავისუფალი სარეზერვო კარადები, კარგად იყო მოწყობილი ფონდის დაცვის უსაფრთხოება.

ბრიტანეთის მუზეუმის ბიბლიოთეკას ნაკლოვანებანიც გააჩნდა. მისი მდიდარი ფონდები შედარებით ცალმხრივად იზრდებოდა. უფრო მეტად აქ თავმოყრილი იყო ლიტერატურა პოლიტიკონომიის, ფილოსოფიის, ისტორიის სფეროდან. სხვა განყოფილებები კი დიდ ხარვეზებს შეიცავდა.

ბიბლიოთეკების ორგანიზაციულ სრულყოფას ხელს უშლიდა არსებული ბიუროკრატიული სისტემა, განსაკუთრებით რთული მმართველობითი აპარატი; მუზეუმის ხელმძღვანელობა, რომელიც ბიბლიოთეკის ხელმძღვანელობადაც ითვლებოდა, მოქნილად ვერ აწარმოებდა საქმეს, ხშირად რაიმე სიახლის დანერგვაზე ნებართვას მთელი წელი ჭირდებოდა.



ინგლისში ნაციონალური ბიბლიოთეკის იზრდებოდა სხვა სამეცნიერო ბიბლიოთეკების უპირველეს ყოვლისა, ლონდონში. გაიხსნა სამედიცინო, ინდოეთის სიძველეთა, ხელოვნებისა და ბუნებათმცოდნეობის ისტორიის მუზეუმის ბიბლიოთეკები.

სულ უფრო მეტად იხვეჭდა სახელს დიდი ბრიტანეთის უძველესი უნივერსიტეტების - ოქსფორდისა და კემბრიჯის ბიბლიოთეკები. წამყვანი ადგილი ოქსფორდის ბიბლიოთეკას ეჭირა. ვიდრე ბრიტანეთის მუზეუმის ბიბლიოთეკა არ მომძლავრდა, ფაქტობრივად, ის წარმოადგენდა ნაციონალურ ბიბლიოთეკას. 1860 წელს საბუნებისმეტყველო ყველა გამოცემა გადაეცა უნივერსიტეტის მუზეუმს. ეს ფონდი შემდეგში რედკლიფის სამეცნიერო ბიბლიოთეკის ბირთვად იქცა.

უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკებში თანდათან სრულყოფილი ხდებოდა კატალოგიზაცია, ლიტერატურის კლასიფიკაცია, ბიბლიოგრაფიული მომსახურება. განსაკუთრებული პრივილეგიებით სარგებლობდა პროფესურა. მათ დიდი ხნით შეეძლოთ წიგნების წაღება, ზოგ შემთხვევაში გასაღებსაც კი აძლევდნენ, რომ თავის სასურველ დროს გაეღოთ საცავი და კარადები.

ამ პერიოდის ინგლისში ჩასახვას იწყებს სახალხო მოხმარების ბიბლიოთეკებიც, თუმცა კონსერვატორული სულისკვეთების გაძლიერების შედეგად აქ ნაკლებად ეტანებოდნენ სიახლეებს. სილატაკის გამო ტრედუნიონთა ბიბლიოთეკები თითქმის არავითარ როლს არ ასრულებდნენ. ეს ბიბლიოთეკები ცალკე არც კი არსებობდა, ძირითადად კლუბებთან იქმნებოდა. იგრძნობოდა რა სახალხო ბიბლიოთეკების ნაკლებობა, 1849 წ. შეიქმნა საჯარო ბიბლიოთეკების კომიტეტი. მის შექმნას წინ უძღოდა ამერიკული ბიბლიოთეკების გაცნობა, სადაც ეს საქმე იმ დროისათვის საკმარის მაღალ დონეზე იდგა. 1850 წ. მიღებულ იქნა კანონი საჯარო ბიბლიოთეკების შესახებ, რომლის ძალითაც, თუკი ქალაქში 10 ათასი და მეტი კაცი ცხოვრობ-



და, მუნიციპალიტეტს უფლება ეძლეოდა დაბეგვრით მიღებული შემოსავლიდან მუზეუმებსა და ბიბლიოთეკებზე გაეცნოს სუფსიდიები. რამდენიმე წლის განმავლობაში ინგლისის, შოტლანდიის, უელსის სამრეწველო ქალაქებში 26 საჯარო ბიბლიოთეკა გაიხსნა. შემდეგში ეს საქმე საგრძნობლად შეფერხდა და ბოლოს კიდევ ჩაკვდა.

მე-19 საუკ. პირველ ნახევარში მხოლოდ ცალკეულ საჯარო ბიბლიოთეკებს თუ გააჩნდა სპეციალური შენობა. მათი უმეტესობა შეხიზნული იყო შეუფერებელ, მოუწყობელ ნაგებობებში და დიდ სივიწროვეს განიცდიდა. ამით იყო გამოწვეული, რომ ბიბლიოთეკები ნორმატივების სტანდარტიზაციას მოითხოვდნენ. ამ ბიბლიოთეკების ფონდების ზრდა ძირითადად შემოწირულების ხარჯზე ხდებოდა, რაც, რა თქმა უნდა, მკითხველთა ინტერესების გაუთვალისწინებლობას იწვევდა.

საჯარო ბიბლიოთეკებით ძირითადად მუშები, კლერკები, გამყიდველები და სხვა წვრილი ხელოსნები სარგებლობდნენ. აქ იშვიათად თუ შემოივლიდნენ ვეკილები, არქიტექტორები, სამხედროები, ექიმები, მისიონერები.

რაც შეეხება ინგლისის სასკოლო ბიბლიოთეკებს, ისინი იმდენად შეზღუდული იყო კონსერვატული სასწავლო სისტემისა და ბიუროკრატიული მმართველობის მიერ, რომ ქვეყნის საბიბლიოთეკო საქმის ისტორიაში რაიმე მნიშვნელოვანს არ წარმოადგენდნენ.

ინგლისსა და საფრანგეთთან შედარებით, გერმანიაში ეკონომიკური პროგრესი გაცილებით ნელა ვითარდებოდა, თუმცა მრეწველობა მაინც ენერგიულად იბრძოდა საერთაშორისო დონეზე გასვლისათვის. ამას ხელი შეუწყო 1834 წ. საბაჟო შეთანხმებამ, რაც საწინდარი იყო მრავალრიცხოვან გერმანულ სახელმწიფოთა გაერთიანებისა. დაქუცმაცებული გერმანია ნაპოლეონისაგან აღვილი დასაპყრობი აღმოჩნდა. ამ მოვლენამ ერთგვარად დააჩქარა ქვეყნად ფეოდალური საფუძვლების ნგრევა. ბევრ გერმანულ სახელმწიფოში, განსაკუთრებით პრუსიაში, სახელმწიფოს სათ-

ავეში ბურჟუაზიული რეფორმატორები მოვიდნენ. ასეთ ვითარებაში მეცნიერება და კულტურა განვითარების ადგება. გერმანიაში ამ დროს უდიდესი მეცნიერული პოტენცია არსებობდა, აქ მსოფლიო მნიშვნელობის მეცნიერები მოღვაწეობდნენ, მაგრამ იმის გამო, რომ არ არსებობდა საჭირო ინტეგრაცია, მეცნიერული აზროვნების განვითარება ფერხდებოდა. ასეთ პირობებში უდიდესი მნიშვნელობა აქონდა ბიბლიოთეკებს, რომლებიც ხელს უწყობდნენ გერმანიის მეცნიერული აზროვნებისა და კულტურის გამთლიანებას. ეს განსაკუთრებით იმ სამეცნიერო ბიბლიოთეკებზე ითქმის, რომლებიც თავიანთი ორგანიზაციით გამოირჩეოდნენ სხვებისაგან. 40-იანი წლების დასასრულს პრუსიის დედაქალაქი ბერლინი მსხვილ სამრეწველო-სავაჭრო, სამეცნიერო და კულტურულ-საგანმანათლებლო ცენტრად ჩამოყალიბდა. ბერლინის ბიბლიოთეკა ნაციონალურ ბიბლიოთეკად იქცა. აქ დამყარებულმა რეჟიმმა, კარგად აწყობილმა დაკომპლექტების საქმიანობამ მისი სწრაფი ზრდა-განვითარება გამოიწვია, რითაც მან საკმაო პოპულარობა მოიხვეჭა. 1824 წლიდან ბიბლიოთეკას სავალდებულო ცალები ეძლეოდა. 1865 წლისათვის ფონდმა ნახევარ მილიონს მიაღწია. 1842 წლიდან დაიწყო გერმანული ანბანური კატალოგის შედგენა შეკინძული ხელნაწერი ტომების ფორმით. მართალია, წიგნური კატალოგი მოსახერხებელი იყო სახმარად, მაგრამ მასში ახალი მასალის ჩამატება არ ხერხდებოდა.

გერმანიაში ამ პერიოდში განსაკუთრებით ცხოველ საქმიანობას ეწეოდა დრეზდენისა და მიუნხენის მხარის ბიბლიოთეკები. ისინი შინ სარგებლობისათვისაც იძლეოდნენ წიგნებს, ოღონდ ავტორიტეტული პირების რეკომენდაციებით. დარბაზები ყოველდღიურად არ ფუნქციონირებდნენ და ისიც მხოლოდ დილის საათებში ემსახურებოდნენ მკითხველებს. მიუნხენის ბიბლიოთეკა შედარებით უკეთ გამოიყურებოდა. მას მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა უკეთესი აქონდა. აქ საკმაოდ დიდხანს მუშაობდა ცნობილი ბიბ-



ლიოთეკათმცოდნე მარტინ შრეტინგერი, რომლის კალამსაც ეკუთვნის ორტომიანი ნაშრომი „ბიბლიოთეკათმცოდნეობის სრული სასწავლო სახელმძღვანელო“. შრეტინგერმა შეადგინა აგრეთვე ბიოგრაფიების ანბანური კატალოგი, ამ ბიბლიოთეკაში შემოდებულ იქნა ადრე გამოცემული, მაგრამ ბიბლიოთეკის მიერ შეუძენელი ლიტერატურის ანბანური კატალოგი. საგულისხმოა, რომ აქ ინფორმაციის მიზნით სისტემატურად გამოიყენებოდა წიგნის გამოფენები. ბიბლიოთეკაში ცალკე იყო გამოყოფილი პერიოდიკის დარბაზი მეცნიერთათვის, რომელშიც თავმოყრილი იყო ბავარიული პერიოდიკის ყველა ორგანო და 100-მდე დასახელების უცხოეთის სამეცნიერო ჟურნალი. პრაქტიკაში შემოდებულ იქნა მკითხველის შემდეგი მოსვლისათვის წიგნის გადასახვის წესი, აგრეთვე მოთხოვნათა აღნუსხვა იმ წიგნებზე, რომლებიც ბიბლიოთეკას არ გააჩნდა (დეზიდერატა). 1840 წლამდე ამ ბიბლიოთეკაში მოქმედებდა წიგნური ფორმის კატალოგი, რომელიც ახალშემოსული წიგნების აღწერილობებით ვერ ივსებოდა და ამიტომ ისევ ბარათულ ფორმას მიმართეს. განსაკუთრებული გულმოდგინებით აგროვებდნენ წიგნებს ბავარიის შესახებ, დისერტაციებს, აღმოსავლურ ენებზე გამოსულ ლიტერატურას.

მართალია, სამეცნიერო საზოგადოებას შედარებით სუსტად ემსახურებოდნენ სამეცნიერო ბიბლიოთეკები, მაგრამ მათ მხარდასაჭერად უმაღლესი სასწავლებლების ბიბლიოთეკები მოდიოდნენ და მდგომარეობა საგრძნობლად სწორდებოდა. მეცნიერული აზრის განვითარებისათვის ყოველივე ეს მაინც ძალიან მცირე იყო. ვერც დაბალი ფენების მკითხველი აუდიტორიის ინტერესები კმაყოფილდებოდა სრულყოფილად. მიუხედავად მრეწველობის განვითარების საკმაოდ მაღალი ტემპისა, განსაკუთრებით 30-40-იან წლებში, გერმანია მე-19 საუკ. მთელი პირველი ნახევრის განმავლობაში მაინც აგრარულ ქვეყნად რჩებოდა. ფეოდალურ-მონარქიული ძალაუფლება, რომელიც 1815 წლიდან დამყარდა, ამუხრუჭებდა მეცნიერებისა და გა-



ნათლების საქმის განვითარებას, მაგრამ პროგრესული მოძრაობის მთლიანად შეჩერებას ვერ ახერხებდა. საფრანგეთის 1830 წლის რევოლუციამ გამოაფხიზლა გერმანელი გლეხობა; ხელისუფლება იძულებული გახდა შეერბილებინა მათ მიმართ კანონები. ალბათ ამის შედეგი იყო მე-19 საუკ. მე-3 ათეულში მდაბიო ფენებისათვის ბიბლიოთეკების გაჩენა, რომლებსაც „მოსახლეობისათვის საკითხავ ბიბლიოთეკებს“ უწოდებდნენ. ისინი, ჩვეულებრივ, კერძო პირების ინიციატივით არსდებოდა, რასაც მხარს უჭერდა საქსონიის ეკონომიური საზოგადოება. ამ პროცესს დიდად შეუწყო ხელი მეფის ხაზინადარის კარლ პრეისკერის მოღვაწეობამ. მისი მონაწილეობით გროსენგაინში 1828 წ. გაიხსნა სახალხო ბიბლიოთეკა. 1839 წ. მან პრაქტიკაში პირველად დანერგა „მოდრავი“ ბიბლიოთეკით მკითხველთა მომსახურების სისტემა. დაახლოებით 500 წიგნი 16 სოფელში მიმოიქცეოდა. მისი ენერგიული ცდის შედეგად, მოეწყო მკითხველთა წრეები, რომლებშიც მცირე გასამრჯელოს გაღებით ხდებოდა გაერთიანება. როდესაც ეს წრეები გამოიყენებდნენ წიგნებს, მათ სოფლის ბიბლიოთეკებს გადასცემდნენ ხოლმე. პრეისკერს მჭიდრო კავშირი ჰქონდა საქსონიის საზოგადოებასთან, რომელსაც მოსახლეობის საბიბლიოთეკო მომსახურების განვითარების თავისი პროგრამა გააჩნდა. სოფლის ბიბლიოთეკებისათვის სპეციალურად იძენდნენ რამდენიმე ათეულ სასოფლო-სამეურნეო ხასიათის წიგნს და მათი შეხედულებისამებრ აგზავნიდნენ. ასეთ ბიბლიოთეკებს უმთავრესად სამღვდლო პირები ემსახურებოდნენ. წიგნებით მომსახურებისათვის უმნიშვნელო გასამრჯელო იყო დანიშნული. იმდენად ეფექტურად გამოიყურებოდა ყოველივე ეს, რომ ყველა ოლქის ორ-ორ ბიბლიოთეკას მესამეც დაუმატეს, ადრე გახსნილმა ბიბლიოთეკებმა ერთმანეთში გაცვალებს თავიანთი ფონდები. 1832 წელს ყოველ ოლქს მეოთხე ბიბლიოთეკაც დაემატა. საქმის ამგვარი ორგანიზაცია დიდად უწყობდა ხელს მოსახლეობის წიგნიერებას.



ხალხის ფართო ფენებისათვის შექმნილი ბიბლიოთეკების გამოცდილებას არაერთი საყურადღებო სტატია მიეძღვნა. გამოიცა სარეკომენდაციო მანუშები. ეს აღმავლობის ხანა, რომელიც ფაქტობრივად კერძო ინიციატივას ეფუძნებოდა, უკვე 50-იანი წლებისათვის დამთავრდა.

ამ წლებში ბერლინში ახალმა ინიციატივამ იწინა თავი. გაეცვენნენ რა ამერიკის შეერთებული შტატების გამოცდილებას, პროფესორმა ფრიდრიხ ფონ-რაუმერმა 1841 წელს დააარსა „სამეცნიერო საუბრების საზოგადოება“. ამ საზოგადოების მეცადინეობით საკმაოდ ფული შეგროვდა, რომელიც სახალხო ბიბლიოთეკების დასახმარებლად ბერლინის ადგილობრივ მმართველობას გადაეცა, რომელმაც კიდევ დაუმატა ამ თანხას ერთი ნაწილი და მისი წყალობით ბერლინში 1850 წელს 4 ახალი ბიბლიოთეკა გახსნა. შემდეგ ამგვარი წესით სხვადასხვა ქალაქებშიც დაიწყო ბიბლიოთეკების დაარსება.

სახალხო ბიბლიოთეკებს ხელმძღვანელობდა სპეციალური კომისია, რომელშიც შედიოდნენ „სამეცნიერო საუბრების საზოგადოებისა“ და ქალაქის მმართველობის წარმომადგენლები. 1879 წლამდე ეს ბიბლიოთეკები დამოუკიდებელი იყო როგორც ფონდების შერჩევაში, ისე ორგანიზაციულ საქმიანობაში. მათ მხოლოდ „ზნეობრივი საფუძვლების დაცვა“ მოეთხოვებოდა ხელმძღვანელობისაგან.

სახალხო ბიბლიოთეკებმა თავიანთი განვითარების გზაზე მაინცა და მაინც დიდ წარმატებებს ვერ მიაღწიეს, მაგრამ მათი საქმიანობა კულტურის განვითარების მნიშვნელოვან რგოლს მაინც წარმოადგენდა. მთავარი მაინც ის იყო, რომ მოსახლეობაში გაჩნდა მისწრაფება კითხვისადმი, ბიბლიოთეკისადმი, წიგნისადმი. გარდა ამისა, გამოიკვეთა გარკვეული მიმართულებები, თუ რა გზით უნდა განვითარებულიყო საბიბლიოთეკო საქმე. ამასთან, ყურადღება მიექცა სხვა ქვეყნების, განსაკუთრებით ამერიკის შეერთებული შტატების გამოცდილებას, რაც იმჟამად ყველაზე პროგრესული იყო.

შექმნა რა დემოკრატიული სახელმწიფო, შეერთებული შტატები მსოფლიოში ყველაზე მეტად იყენებდა კონგრესულ მეთოდებს. ქვეყნის განვითარება ეფუძნებოდა მეცნიერების, განათლებისა და კულტურის განვითარების დემოკრატიულ პრინციპებს. მე-18 საუკ. ბოლოსა და მე-20 საუკუნის დასაწყისში ხდება ამერიკელი ხალხის ეროვნული კულტურის ჩამოყალიბება. ისტორიის განვითარების ამ მონაკვეთში განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს ნაციონალური ბიბლიოთეკის დაარსების ფაქტს კონგრესის ბიბლიოთეკის სახით.

1800 წელს აშშ პრეზიდენტმა ჯონ ადამსმა ხელი მოაწერა კონგრესმენებისათვის ბიბლიოთეკის დაარსების დოკუმენტს. ბიბლიოთეკას ძირითადად საცნობო დანიშნულება უნდა ჰქონოდა. თავდაპირველად სულ 3 ათასი საბიბლიოთეკო დოკუმენტი ინახებოდა აქ. ამ ბიბლიოთეკის შემდგომში განვითარებისა და პრესტიჟისათვის განსაკუთრებით ბევრი გააკეთა მომდევნო პრეზიდენტმა თომას ჯეფერსონმა. მან 1802 წ. შემოიღო ბიბლიოთეკის ხელმძღვანელის თანამდებობა, რომელზედაც კონგრესი შესაფერის პიროვნებას ნიშნავდა. 1814 წ. ბიბლიოთეკა ხანძარმა დააზიანა. ჯეფერსონი დაუღალავად იღვწოდა ფონდების აღდგენისათვის. ცნობილია, რომ მან თვითონ შეიმუშავა ფონდების განლაგების სქემა, რომელიც მთელ ას წელს იყო ძალაში. 1832 წლიდან თანამშრომელთა რიცხვი თანდათან იზრდება. ამ ბიბლიოთეკის მკითხველებად, კონგრესმენების გარდა, იყვნენ უმაღლესი სასამართლოს წევრები, სხვა სახელმწიფო დაწესებულებების მოსამსახურენი, სწავლულნი. ყოველივე ეს იწვევდა ბიბლიოთეკის პროფილის ცვლას. იურიდიულ ლიტერატურისა და სხვა ოფიციალური გამოცემების გარდა, ბიბლიოთეკაში თანდათან შედის ისტორიული და მხარეთმცოდნეობითი ლიტერატურა. ფონდების შევსების მნიშვნელოვან წყაროს წიგნცვლა წარმოადგენდა, რასაც დიდად უწყობდა ხელს სმიტსონის ინსტიტუტი, რომელიც დაარსებული იყო ცნობილი ბუნებათ-

მცოდნის სმიტსონის მიერ საკუთარი სახსრებით. სმიტსონის მიზანს წარმოადგენდა მეცნიერთა მიმოფანტული ძალების გაერთიანება, განსაკუთრებით ბუნებისმეტყველების დარგში.

1832 წ. კონგრესის ბიბლიოთეკაში სამართლებლივი ლიტერატურა, რომელიც უმრავლესობას წარმოადგენდა, ცალკე გამოყვეს დამოუკიდებელ განყოფილებად. ეს განყოფილება შემდეგ დროთა განმავლობაში მთავრობის მთავარ სამეცნიერო ბიბლიოთეკად გადაკეთდა.

აშშ ეროვნული ბიბლიოთეკების სისტემა თავისი სპეციფიკით ევროპულისაგან საგრძნობლად განსხვავდება. აქ ძალაში არ არის წესი, ერთ დიდ ბიბლიოთეკაში მოიყაროს თავი მთელმა ნაციონალურმა პროდუქციამ. საქმისადმი ამგვარმა მიდგომამ ხელი შეუწყო დარგობრივი დაკომპლექტების კონცეფციის განვითარებას. უჭკველად ამის შედეგი უნდა ყოფილიყო 1862 წ. ბელტსევილში ნაციონალური სასოფლო-სამეურნეო ბიბლიოთეკის დაარსება, რომლის ფონდი 1839 წლიდან ივსებოდა. სწორედ ამავე დროს – 1836 წელს დაიწყო აშშ არმიის მთავარ სამედიცინო სამსახურის ბიბლიოთეკის ფონდის ფორმირება; ეს ფონდი დაედო საფუძველად 120 წლის შემდეგ აშშ ეროვნულ სამედიცინო ბიბლიოთეკას.

მეცნიერული მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად ამ პერიოდშიც დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა ადრე დაარსებული სასწავლებლების ბიბლიოთეკებს, კერძოდ, პარვარდის უნივერსიტეტის, პენსილვანიის კოლეჯების ბიბლიოთეკებს, განსაკუთრებით ნიუ-იორკის სამეფო კოლეჯის, ამაჰამად კოლეჯების უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკას.

აშშ ეკონომიური განვითარების ტემპები, რაც ასე დამახასიათებელი გახდა ამ ქვეყნისათვის, განსაკუთრებით მისი დამოუკიდებლობის შემდეგ, დღის წესრიგში აყენებდა კადრების დანქარებულ მომზადებას. ეს თავისთავად განათლების სისტემის გარდაქმნას მოითხოვდა. ამგვარი ვითარება ზედმიწევნით ხელსაყრელი აღმოჩნდა ბიბლიოთეკე-

ბის გამრავლებისათვის. ამ თვალსაზრისით, შეერთებულ შტატებში უფრო შესაფერისი ნიადაგი არსებობდა, ვიდრე სხვა ქვეყნებში. ბევრ შტატში გაიხსნა ისეთი სასწავლებლები, რომელსაც კარგი ბიბლიოთეკა ჰქონდა.

მე-19 საუკ. შუა ხანებამდე ამერიკის უმაღლეს სკოლებში, ტექნიკური პროგრესის მიუხედავად, მაინც პუმანიტარული მიმართულება დომინირებდა, რაც არ შეიძლებოდა არ დატყობოდა ბიბლიოთეკების ფონდების ფორმირებას. მაგრამ თანდათან იწყება ტექნიკური მიმართულების გაძლიერება, რამაც არ დააყოვნა შესატყვისი შედეგის მიღება და ბიბლიოთეკებში მეტ ყურადღებას ტექნიკური ლიტერატურის შექმნას უთმობენ. ნაციონალური ბიბლიოთეკის შემდეგ ყველაზე დიდმა – ჰარვარდის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკამ პირველმა დაიწყო ტექნიკური ლიტერატურით თავისი ფონდების შევსება. პირველი შენაძენი გაკეთებული იყო გამოჩენილი ფიზიკოსის რუმფორდის სახსრებით, რომელიც მან უნივერსიტეტს უანდერძა.

ამ ბიბლიოთეკის თანამშრომლებმა მთელი რიგი თეორიული დებულებები ჩამოაყალიბეს, რომლებიც ყველა სამეცნიერო ბიბლიოთეკისათვის საგულისხმო იყო. აქ მკაცრად მოითხოვდნენ სამეცნიერო ბიბლიოთეკებისათვის მაქსიმალური სისრულით დაკომპლექტების პრინციპის დაცვას, რაც უაღრესად დიდ თანხებს მოითხოვდა, რადგანაც ამ შემთხვევაში იგულისხმებოდა, რომ ყველა ქვეყნის მნიშვნელოვანი გამოცემა უეჭველად უნდა შექმნილიყო.

შეერთებულ შტატებში ყველაზე მეტად, ვიდრე სხვაგან, საკმაოდ დიდი ყურადღება ეთმობოდა საბიბლიოთეკო მომსახურებით მოსახლეობის უზრუნველყოფის გაუმჯობესებას. მე-19 საუკ. 50-იან წლებიდან იწყება აქტიური მოძრაობა საზოგადოებრივი ბიბლიოთეკების დაარსებისათვის. მანამდეც იყო ასეთი ბიბლიოთეკების გახსნის ცდა, როდესაც 1835 წ. ადგილობრივი ხელისუფლების მიერ გაცემულ იქნა სანქციები საოლქო სკოლების ბიბლიოთეკების დაარსების შესახებ. ჩანაფიქრით ეს ბიბლიოთეკები

მოსწავლეებთან ერთად ადგილობრივ მოსახლეობასაც უნდა მომსახურებოდნენ, მაგრამ ამგვარმა ცდამ ვერ გაამართლა რის გამოც ისევ დამოუკიდებელი საქალაქო ბიბლიოთეკების მომრავლებას მიჰყვებს ხელი. ასეთი ბიბლიოთეკები თავდაპირველად დაარსდა ბოსტონსა (1857) და მასაჩუსეტსში (1848). ამ ქალაქების მერების ინიციატივით შემოღებულ იქნა საბიბლიოთეკო გადასახადი. ამგვარი გადასახადები 1849 წლიდან სხვა ქალაქებშიც შემოიღეს.

იშვიათი გამონაკლისის გარდა, ყველა შტატის მთავარ ქალაქში იხსნებოდა სახალხო ბიბლიოთეკა. მათი ფონდები, როგორც წესი, ძირითადად სამთავრობო და სხვა ოფიციალური გამოცემებისაგან შედგებოდა. ცალკეულ შემთხვევაში ამგვარი ბიბლიოთეკები ბავშვებსაც ემსახურებოდნენ.

1853 წ. ნიუ-იორკში გაიმართა სხვადასხვა ტიპისა და სახის ბიბლიოთეკების მუშაკთა შეკრება. გადაწყდა: ყოველმხრივ შეეწყოთ ხელი იმისათვის, რომ ყოველ ქალაქში გახსნილიყო სახალხო ბიბლიოთეკა, შეედგინათ დამხმარე სახელმძღვანელოები ბიბლიოთეკართა დასახმარებლად. პირველი ასეთი სახელმძღვანელო 1858 წ. გამოიცა.

1851 წ. ჩატარდა ქვეყნის ბიბლიოთეკების პირველი საყოველთაო აღწერა, რომელიც გამოცხადდა ჩარლზ კოფინ ჯუვეტის ხელმძღვანელობით, იგი სმიტსონის ბიბლიოთეკის ბიბლიოთეკარი იყო ვაშინგტონში.

1867 წ. იქმნება საგანმანათლებლო საქმეთა ბიურო, რომელიც თავის ანგარიშებში სტატისტიკურ მონაცემებს აქვეყნებს ბიბლიოთეკების შესახებ. ამ მონაცემებით 1870 წლისათვის შტატებში 161 საზოგადოებრივი ბიბლიოთეკა ყოფილა. 1876 წ. ბიურო სპეციალურად უძღვნის ბიბლიოთეკებს ვრცელ ანგარიშს, რომელშიც მოცემულია ბიბლიოთეკების მოკლე ისტორია და მათ თანამედროვე მდგომარეობა.

შტატებში საჯარო ბიბლიოთეკების შექმნა ბევრად იყო დამოკიდებული ამ საქმეში შეძლებულ კერძო პირთა თაოს-



ნობაზე. მაგალითად, 1854 წ. ნიუ-იორკის ერთ-ერთი ებრაელი ი.ი.ასტორის მიერ გადებული სახსრებით აქ საჯარო ბიბლიოთეკა გაიხსნა. ცოტა ხნის შემდეგ ასევე გაიხსნა ბიბლიოთეკა ბანკირის ვ.ნიუბერის, ვაჭრის – დ.ლენოქსისა და სხვათა ხარჯებით.

მოცემულ პერიოდში შეერთებულ შტატებში საფუძველი ჩაეყარა ცენტრალიზებული საჯარო საბიბლიოთეკო სისტემის შექმნას: იხსნებოდა ცენტრალური ბიბლიოთეკა სამკითხველო დარბაზითა და აბონემენტით, სხვადასხვა ადგილებში ფუნქციონირებდნენ მისი ფილიალები. ცენტრალურ ბიბლიოთეკასა და ფილიალებს შორის წიგნების ურთიერთგაცვლა ხდებოდა ბიბლიოთეკათშორისი აბონემენტით.

ამერიკის სახალხო ბიბლიოთეკებმა ძალიან ბევრი ახალი დანერგეს პრაქტიკაში, რაც შემდეგში მთელ მსოფლიოში გაერცვლდა. საერთოდ, ინგლისის, გერმანიის, საფრანგეთისა და ამერიკის შეერთებული შტატების საზოგადოებრივი მოხმარების ბიბლიოთეკების მდგომარეობა და საქმიანობა საფრანგეთის პირველი ბურჟუაზიული რევოლუციის შემდეგ პერიოდში ნათლად გამოხატავდა ამ ქვეყნების ხელისუფალთა და ხალხის დამოკიდებულებას მეცნიერების, განათლებისა და კულტურისადმი. ამერიკული ბიბლიოთეკების გამოცდილება უდიდეს ზეგავლენას ახდენდა მსოფლიოს, განსაკუთრებით ევროპის ქვეყნების საბიბლიოთეკო საქმიანობაზე.

8.2. საბიბლიოთეკო საქმის განვითარება ევროპის სხვადასხვა ქვეყნებში

ევროპის მოწინავე ქვეყნების გამოცდილება თანდათან თითქმის ყველგან ვრცელდება – ზოგან შედარებით სწრაფად, ზოგან – მოგვიანებით. ამ ხანებში ხდება, ერთი მხრივ, არსებული ბიბლიოთეკების საქმიანობის გამოცოცხლება-



გარდაქმნა, მეორე მხრივ, ახალი ტიპის ბიბლიოთეკების დაარსება. ამ მხრივ განსაკუთრებულ ყურადღებას იჩვენებს ევროპის განვითარებული ქვეყნების მაგალითი. ერთ-ერთი სახელმწიფო, სადაც სწრაფად გავრცელდა მოწინავე გამოცდილება, იყო ავსტრია. მე-19 საუკ. პირველ ნახევარში ვენის სასახლის ბიბლიოთეკა მთელ ევროპაში უკვე საკმაოდ განთქმულ დაწესებულებად ითვლებოდა. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იყო ამ ბიბლიოთეკის ხელნაწერების განყოფილება, სადაც უნიკალურმა ეგზემპლარებმა მოიყარა თავი. ძირითადი ფონდიც მეტად მდიდარი ლიტერატურისაგან შედგებოდა, მაგრამ მკითხველები ბევრი არ ყოფილა. ამ მხრივ გამოირჩეოდა ვენის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკა, რომელიც ვენის, ქვემო ავსტრიისა და ბურგუნდიის ცენტრალური სამეცნიერო ბიბლიოთეკის ფუნქციებს ასრულებდა. მნიშვნელოვანი როლი ეკისრებოდა აგრეთვე ინსბრუკის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკასაც.

1815 წ. ავსტრიაში გაიხსნა უმაღლესი ტექნიკური სასწავლებლის ბიბლიოთეკა, 1849 წ. – ფედერალური კანცლერის კანცელარიასთან არსებული ბიბლიოთეკა, 1858 წ. – დელაქალაქის საქალაქო ბიბლიოთეკა და სხვ. ისინი ძირითადად ვენის საზოგადოებას ემსახურებოდნენ. სხვადასხვა საადგილმამულო ადმინისტრაციულ ცენტრებშიც არსებობდა ბიბლიოთეკები, მაგრამ ისინიც მხოლოდ რჩეულთ უწევდნენ მომსახურებას. აქა-იქ გაიხსნა სახალხო ბიბლიოთეკაც, მაგრამ მათი რაოდენობა იმდენად უმნიშვნელო იყო, არავითარი გავლენის მოხდენა არ შეეძლო საერთო საბიბლიოთეკო საქმეზე. მე-19 საუკუნის პირველ ნახევარში სახალხო ბიბლიოთეკები უნგრეთშიც ჩნდება. ისინი უმეტესად კლუბებთან და სხვადასხვა წრეებთან არსებობდნენ, რომელთა წევრებიც მათი მკითხველები იყვნენ. ეს ბიბლიოთეკები, მათი ხელმოკლეობისა და ფონდების სიმცირის მიუხედავად, ენერგიულად ავრცელებდნენ მოწინავე ლიტერატურას და დიდად უწყობდნენ ხელს ეროვნული თვითშეგნების გამოღვიძებას.



1802 წ. ცნობილი საზოგადო მოღვაწის ფერენც სენენის მიერ შეწირული წიგნები დაედო საფუძვლად ნაციონალურ ბიბლიოთეკას, რომელიც 1804 წლიდან სავალდებულო ცალეებს ღებულობდა.

1825 წ. ბუდაპეშტში ფერენც სენენის ვაჟის იშტვანის მიერ გაღებული სახსრებით დაარსდა უნგრული ენის საზოგადოება – შემდეგში აკადემია, თავისი ბიბლიოთეკით.

მე-19 საუკ. დასაწყისი ჩეხეთისა და სლოვაკიისათვის კულტურის ნამდვილ გარდაქმნის ხანად იქცა. აქ ჩამოყალიბებულმა ეროვნული მოძრაობის მძლავრმა ცენტრმა ბიბლიოთეკის მისცა კულტურის დარგების განვითარებას, რაც საბიბლიოთეკო საქმესაც დაეტყო. განსაკუთრებით აქტიურად მოქმედებდა პრადის, ბრნოს, ოლომოუცის უნივერსიტეტების ბიბლიოთეკები. პრადის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკა 1907 წლიდან მთელ ჩეხეთში გამოცემული წიგნების სავალდებულო ვაშემპლარს ღებულობს. ეს ბიბლიოთეკა, რომელიც დიდხანს ითვლებოდა პრადის უნივერსიტეტისა და ეროვნულ ბიბლიოთეკად, თანდათან მთლიანად ეროვნულ ბიბლიოთეკად ჩამოყალიბდა.

1818 წ. დაარსდა ჩეხეთის ნაციონალური მუზეუმი, რომელსაც კარგი ბიბლიოთეკა გააჩნდა, სადაც ნაბუჭდ წიგნებთან ერთად თავმოყრილი იყო ძვირფასი ხელაწერებიც. ეს ბიბლიოთეკა იმ ხანად ყველაზე მდიდრულ სლავურ ლიტერატურას ფლობდა. დიდი სახელი მოიხვეჭა ამ პერიოდში ჩეხური სამეცნიერო საზოგადოების სამეფო ბიბლიოთეკამ, რომელიც შემდეგში ჩეხეთ-სლოვაკეთის მეცნიერებათა აკადემიის ბიბლიოთეკას შეუერთდა.

30-40-იან წლებში ინტენსიურად იხსნება მკითხველთა საზოგადოების ბიბლიოთეკები. სწორედ ისინი იქცა ჩეხური კულტურის განვითარების ყველაზე ძლიერ მამობრავებელ იმპულსად. მოგვიანებით იხსნება საერო ბიბლიოთეკები, რომელთაგან პირველი 1860 წელს დაარსდა პრადაში. განსაკუთრებით ინტენსიურად დაიწყო გავრცელება ამგვარმა ბიბლიოთეკებმა მე-19 საუკ. დასასრულს.



მე-19 საუკუნის დასაწყისში რუმინეთის საბიბლიოთეკო საქმის მშენებლობაში ყველაზე დიდ როლს გიმნაზიების, კოლეჯებისა და კოლეგიუმების ბიბლიოთეკები ასრულებდნენ. ბუქარესტსა, კლუჟნასა და იასში იხსნება უნივერსიტეტები და მათთან ერთად ბიბლიოთეკები. საყურადღებოა, რომ ბუქარესტში გახსნილი იყო წიგნის სავაჭრო-ბიბლიოთეკა, რომელიც შინ სარგებლობისთვისაც იძლეოდა წიგნებს. სხვა მნიშვნელოვანი სახალხო ბიბლიოთეკა აქ არ ყოფილა.

ერთ დროს განთქმული იტალიის ბიბლიოთეკები მე-19 საუკუნის დასაწყისისათვის საკმაოდ გაძარცვული და ზოგი განადგურებულიც აღმოჩნდა ნაპოლეონის დაპყრობითი ომების შედეგად. იტალიურ ბიბლიოთეკებს ძარცვავენ აგრეთვე ავსტრიელები. აუნაზღაურებელი დანაკლისი განიცადა ვენეციურმა მარჩიანემ – წმინდა მარკოსის ბიბლიოთეკამ, მხოლოდ თავგამოდებული ბიბლიოთეკარის მორელის დაუღალავი ცდით გახდა შესაძლებელი ამ ბიბლიოთეკას დაბრუნებოდა თავისი ქონების დიდი ნაწილი. მორელმა 40 წელი იმუშავა ნაციონალურ ბიბლიოთეკაში მეტად მძიმე პირობებში, მაგრამ ყველაფერს აკეთებდა, რათა ვენეციაში საბიბლიოთეკო საქმე არ ჩამკვდარიყო.

იტალიური ბიბლიოთეკები უმძიმეს პირობებში აღმოჩნდნენ. ხელისუფლებას სახსრები არ ჰქონდა მათ დასახმარებლად. ბიბლიოთეკებზე აქ ავსტრიის ადმინისტრაციის წესები თუ რეგლამენტები ვრცელდებოდა. სავალალო მდგომარეობაში იყო საუნივერსიტეტო ბიბლიოთეკები ტურინსა და გენუაში. მხოლოდ ეპიზოდური ღონისძიებები თუ ხორციელდებოდა მდგომარეობის გამოსასწორებლად. მათ შორის აღსანიშნავია 1806 წ. საუნივერსიტეტო ბიბლიოთეკებისათვის სავალდებულო ცალკების უფლების მინიჭება. ეს წესი ყველა საუნივერსიტეტო ბიბლიოთეკის მიმართ ერთბაშად ვერ განხორციელდა. იგი მხოლოდ 1848 წლის რევოლუციის შემდეგ ინერგება შედარებით ინტენსიურად და დამთავრდა 1870 წელს რომის უნივერსიტეტი-



სათვის ამ უფლების მინიჭებით.

საბიბლიოთეკო საქმეში მცირე სასიკეთო ძვრები დაუკავშირდა ურთულეს პოლიტიკურ მოვლენებს, როგორც იყო 1847-1848 წლების ეკონომიური კრიზისის დასასრული, 1859 წლის საფრანგეთ-იტალია-ავსტრიის ომი ჯუზეპე გარიბალდის ხელმძღვანელობით ქვეყნის სამხრეთში, 1860 წლის რევოლუცია.

1866 წ. სარდინიაში დაიწყო მონასტრების ქონების სეკულარიზაცია. ქონების დიდი ნაწილი გადავიდა მუზეუმებისა და ბიბლიოთეკების ხელში. ეს პროცესი 1873 წლისათვის მთელ სამეფოზე გავრცელდა. რომში იგებოდა ახალი ეროვნული წიგნსაცავი.

1869 წ. მიიღეს სახელმწიფო ბიბლიოთეკების პირველი რეგლამენტი, რომელიც არეგულირებდა კატალოგების სისტემასა და საკადრო პოლიტიკას. ამ რეგლამენტის მთავარი იდეა ქვეყნის წიგნსაცავების ცენტრალიზებული მართვის მოთხოვნა იყო. მიუხედავად ერთგვარი წინსვლისა, იტალიაში არსებითად არაფერი იყო ისეთი, რომელიც განსკუთრებულ როლს ითამაშებდა ბიბლიოთეკისა თუ წიგნის ისტორიაში.

ოთქმის მსგავსი მოვლენები იყო ესპანეთში: ნაპოლეონის ომები, ესპანელ ჰაბსბურგების ხანგრძლივი ბატონობა, რელიგიური რეაქციის თარეში მე-19 სუკუნის დასაწყისისათვის, უმძიმეს მდგომარეობაში აგდებდა ქვეყნის ბიბლიოთეკებს. სამეფო ბიბლიოთეკა კვლავ უსუსურ მდგომარეობაში იყო. ცნობილი რელიგიური კომპლექსის ესკორიალის ბიბლიოთეკას თავისი შენობაც კი ჩამოართვეს და მხოლოდ 1819 წელს მოხერხდა მისი ხელახლა გადაცემა ბიბლიოთეკისათვის; შუა საუკუნეებში განთქმული სალამანკის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკა იძულებული შეიქნა თავისი წიგნების ნაწილი გაეყიდა.

მე-19 საუკუნის რევოლუციურმა მოვლენებმა დიდად ვერ შეარყიეს ესპანეთის მონარქიული იერარქია და საკმაოდ უმნიშვნელო ზემოქმედება თუ მოახდინეს ქვეყნის

ბიბლიოთეკებზე ერთი, რაც იყო მნიშვნელოვანი, მონასტრების უმოძრაო ფონდების სეკულარიზაციის შედეგად სამეფო და საუნივერსიტეტო ბიბლიოთეკების ფონდების შერწყმა, აგრეთვე კორდოვაში, ტარაგონში, კალიქსში და სხვა ქალაქებში ახალი ბიბლიოთეკების დაარსება წარმოადგენდა. 1849 წ. სამეფო ბიბლიოთეკა ეროვნულ ბიბლიოთეკად გადაკეთდა. თითქმის ყველა სამეცნიერო ბიბლიოთეკა ანბანურ კატალოგს აწარმოებდა.

1859 წ. გამოვიდა ბრძანებულება პროვინციების ბიბლიოთეკების შესახებ, რომელიც უფლებას იძლეოდა ადგილობრივი მმართველობის სახსრების მოშველიებით სახელმწიფო ხაზინის ხარჯზე ბიბლიოთეკები გახსნილიყო. 1867 წ. გამოდის აგრეთვე ბრძანებულება არქივების, ბიბლიოთეკებისა და მუზეუმების განცალკევების შესახებ, რამაც ცოტათი შეუმსუბუქა მდგომარეობა ბიბლიოთეკებს. საბიბლიოთეკო ქონების დატაცებისათვის კანონმდებლობა სასჯელს ითვალისწინებდა.

მასების სიღატაკემ და უმეცრებამ, განათლების დაბალმა დონემ ხელისუფლება აიძულა ბიბლიოთეკების სასარგებლოდ რაღაც ელონა. 1869 წ. გამოიცა ბრძანებულება 20 სახალხო ბიბლიოთეკის გახსნის შესახებ. გარდა ამისა, გადაწყვეტილი იყო, ყოველ საუნივერსიტეტო ოლქში ორ-ორი ბიბლიოთეკა დაარსებულიყო. მაგრამ ეს ყოველივე ქაღალდზე დარჩა, თუმცა მან მაინც შეუწყო ხელი ესპანეთში საბიბლიოთეკო საქმის ცოტათი გამოკეთებას.

ევროპის სხვადასხვა ქვეყნებში, ზოგჯერ მათი სიახლოვის მიუხედავადაც კი, სავსებით სხვადასხვა მდგომარეობა სუფევს საბიბლიოთეკო საქმის განვითარების თვალსაზრისით. მიუხედავად ამისა, ასე თუ ისე, ყველა ქვეყანას შეაქვს რაღაც წვლილი საერთო საქმეში. თვით ისეთ მცირე ქვეყნებს, როგორცაა ბელგია, ნიდერლანდები, შვეიცარია და სხვა, დაუოკებელი სწრაფვა ახასიათებს რადიკალური გარდაქმნებისადმი. მათი უმეტესობა დიდი, განვითარებული ქვეყნების კულტურული გავლენის ქვეშ ექცევა, მაგრამ



თავიანთ სპეციფიკას მთლიანად არ კარგავენ. პატარა ქვეყნების ერთი ნაწილის ნეიტრალურად გამოცხადებამათ დიდი შეება მოუტანა. ომისაგან თავის არიდება ეკონომიკური და კულტურული აღორძინების საშუალებას იძლეოდა. ძლიერდებოდა ეროვნული ბიბლიოთეკები, ინერგებოდა მრავალი სიახლე, ვითარდებოდა მეცნიერება, რომლისთვისაც ბიბლიოთეკა განუყრელ ნაწილს წარმოადგენდა. ამდენად, ამ ქვეყნებში თავისუფლად იწყებს განვითარებას საბიბლიოთეკო თეორია და მეთოდური მუშაობა. ბელგიელმა ჟან პიი ნომიურმა შექმნა „ბიბლიოთეკარის სახელმძღვანელო“, რომელშიც დიდი ადგილი ჰქონდა დათმობილი კლასიფიკაციის საკითხებს. მანვე გამოსცა მეტად მნიშვნელოვანი ნაშრომი „კაცობრიობის ცოდნის ბიბლიოგრაფიული სისტემის ახალი პროექტი“, რომელიც წარმოადგენდა ეროვნული ბიბლიოთეკის ფონდის განლაგების მეცნიერულად დამუშავებულ სქემას.

ომის გამო, რომ შვეიცარიის კონფედერაცია სხვადასხვა კანტონებისაგან შედგებოდა, აქ ვერ ხერხდებოდა საერთო ნაციონალური ბიბლიოთეკის შექმნა. ეს მხოლოდ 1885 წელს გახდა შესაძლებელი. მანამდე ცალკეული კანტონის ზოგი ბიბლიოთეკა ერთგვარად ეროვნული ბიბლიოთეკის როლს ასრულებდა, როგორც იყო, მაგალითად, 1812 წელს დაარსებული ლუცერნის ე.წ. სამოქალაქო ბიბლიოთეკა, რომელიც შვეიცარიის ჩრდილო-დასავლეთის კანტონების შესახებ ყოველგვარ ლიტერატურას იძენდა.

მცირე ქვეყნებში სულ უფრო მეტი წარმატებით მუშაობდნენ საუნივერსიტეტო ბიბლიოთეკები: ლეიდენის, უტრეხტის, გრონინგენის, ამსტერდამის (ნიდერლანდები), ლუვენის (ბელგია), ბაზელის, ბერნის, ლოზანას და ჟენევის (შვეიცარია). შვეიცარიაში ძველი ბიბლიოთეკების პლყადას ახლებიც შემოემატა: 1817 წ. გაიხსნა გენტისა და ლიეჟის უნივერსიტეტები. ტრადიციულად უნივერსიტეტების ბიბლიოთეკების უმრავლესობა ამავე დროს საქალაქო ან კანტონის მთავარი ბიბლიოთეკების მოვალეობასაც ასრულებდ-



ნენ. გარდა ყოველივე ამისა, ამ ქვეყნებში ბევრგან გაიხსნა
 ამა თუ იმ სამეცნიერო საზოგადოებათა, აკადემიებისა და
 ინსტიტუტების ბიბლიოთეკები. მეტად საგულისხმო იყო
 შვეიცარიაში 1848 წ. ცენტრალური ფედერალური, 1860 წ.
 სტატისტიკური სამმართველოსა და სამხედრო უწყების
 ბიბლიოთეკების დაარსება; 1836 წ. ბელგიის ქალაქ მონსში
 სამთო ინსტიტუტის ბიბლიოთეკა გაიხსნა. ეს იყო დარგო-
 ბრივი ბიბლიოთეკების დამკვიდრების ერთ-ერთი ნიშანი.
 მე-19 საუკუნეში შვეიცარიაში ჯერ კიდევ მე-18 საუკუნეში
 დაარსებული ე.წ. კითხვის საზოგადოების ბიბლიოთეკები
 საკმაოდ სოლიდურ სამეცნიერო ბიბლიოთეკებად გარდაიქმ-
 ნენ.

ქალაქის მოსახლეობას საშუალება პქონდა საქალაქო
 ბიბლიოთეკების მომსახურებით ესარგებლა. ბევრ პატარა
 ქვეყანაში სახალხო ბიბლიოთეკებიც არსდებოდა.

სხვა ქვეყნებისაგან განსხვავებით, სკანდინავიის ქვეყ-
 ნებში ფეოდალური ურთიერთობის დათმობა თითქმის
 სრულიად უმტკივნეულოდ მოხდა. ეს ქვეყნები ხანგძლი-
 ვად ინარჩუნებდნენ ნეიტრალიტეტს, განსაკუთრებით მე-19
 საუკუნის შუა ხანებში. საკმაო ხნით ადრე აქ აქტიურად
 დაიწყო სხვა ქვეყნების ხალხთა ჩასახლება, იყო ურთიერთ-
 დაპყრობის ცდები, როგორც, მაგალითად, შვედების მიერ
 ფინელების დამორჩილება. შვედები საბიბლიოთეკო
 ტრადიციების დამკვიდრებაში დიდად არიან დავალებული
 ფინელებისაგან. ჯერ კიდევ 1707 წ. გამოიცა კანონი, რომ-
 ლის ძალითაც ყველა ფინური გამოცემის 6 ეგზემპლარი
 სტოკჰოლმში სამეფო ბიბლიოთეკისათვის უფასოდ უნდა
 გაეგზავნათ.

მე-19 საუკ. სკანდინავიის ქვეყნებში განსაკუთრებით
 ძლიერდება საუნივერსიტეტო ბიბლიოთეკების გავლენა.
 მათგან გამოირჩეოდა უკსადას, ლუნდის, გეტებორგის უნი-
 ვერსიტეტები შვედეთში, ოსლოსი - ნორვეგიაში.

სკანდინავიის ქვეყნებში სათანადო ყურადღება ეთმო-
 ბოდა საბიბლიოთეკო თეორიასაც. ამ მხრივ შეიძლება



გამოვარჩიოთ ქრისტიან მოღვაწის „ბიბლიოთეკათმცოდნეობის ანუ საჯარო ბიბლიოთეკების მოწყობის და მართვის შესახებ“, რომელიც კოპენჰაგენში გამოიცა 1829 წელს. ჰელსინფორში 1861 წელს გამოიცა კ.კოლანის „ბიბლიოგრაფიული სისტემისა და საბიბლიოთეკო მეთოდების შესახებ“; მნიშვნელოვანი მოვლენა იყო მე-19 საუკ. შუა ხანებში სტოკჰოლმის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკის დირექტორის ფ.ვ. ჰიპინგის მიერ გამოქვეყნებული „ფინური ნაბეჭდი წიგნის კატალოგი“.

სკანდინავიის ქვეყნებში მე-19 საუკუნეში აგრეთვე სახალხო და საზოგადოებრივი ბიბლიოთეკებიც ჩნდება. ბევრმა მათგანს, განსაკუთრებით სოფლად, ეკლესიებში ხსნიდნენ. სკანდინავიის ქვეყნებში ასევე საკმაო რაოდენობით იხსნება სასწავლებლების ბიბლიოთეკებიც. ყოველივე ეს ნათელ სურათს ხატავს, როგორ და რა მიმართულებით განვითარდა საბიბლიოთეკო საქმე ევროპის ამ მხარეში.

სავსებით სხვაგვარად წარიმართა საბიბლიოთეკო საქმე ბალკანეთის სახელმწიფოებში. ეს გამოწვეული იყო იმ ისტორიული პროცესით, რომელიც აქ განვითარდა. მაგრამ მიუხედავად ამისა, ძირითადი, რაც დამახასიათებელი იყო ამ პერიოდის საბიბლიოთეკო საქმისათვის, აქაც პოულობდა ასახვას. როგორც ევროპის სხვა მხარეებში, ბალკანეთის ქვეყნებშიც მე-19 საუკუნეში წარმოიშვა სხვადასხვა ტიპის ბიბლიოთეკები – ძირითადად სამეცნიერო და სასწავლო დაწესებულებებთან, მაგრამ ეს პროცესი თითქმის მთელი საუკუნე გრძელდებოდა. ბევრ სლავურ ქვეყანაში საგანმანათლებლო დაწესებულებები და სხვადასხვა საზოგადოებები გაჩნდა. საზოგადოებათა შორის განსაკუთრებით გამოირჩეოდა ე.წ. „მატიცა“ იუგოსლავიის, ჩეხიის, სლოვენის ქვეყნებში, აგრეთვე „ჩიტალიშჩა“ ბულგარეთში. ეს საზოგადოებები თავიანთი პატრიოტული სულისკვეთებით განსაკუთრებით მოსახლეობის ფართო ფენებს იზიდავდა, საგანმანათლებლო და სხვა კულტურულ დაწესე-

ბულეებთან ერთად, თავიანთ ბიბლიოთეკებსაც ხსნიდნენ. ამ პერიოდში ხდება ნაციონალური სახელმწიფოებების ჩამოყალიბება, რაც დიდ გავლენას ახდენს ეროვნულ კულტურაზე, კერძოდ, საბიბლიოთეკო და საგანმანათლებლო საქმიანობაზე. სახალხო ბიბლიოთეკები ჩნდება სერბიაში, ხორვატიაში, სლოვენიაში და ვოევოდინაში, ცოტა უფრო გვიან – ჩერნოგორიასა, ბოსნიასა და პერცოგოვინაში. საფუძველი ეყრება სამეცნიერო ბიბლიოთეკების დაარსებასაც. 1832 წ. ნაციონალური ბიბლიოთეკა გაიხსნა ბელგრადში. 1842 წ. ფუნქციონირება დაიწყო სერბიული ლიტერატურის საზოგადოების ბიბლიოთეკამ, რომელიც მოგვიანებით სერბიის მეცნიერებათა აკადემიის ბიბლიოთეკად გარდაიქმნა. 1844 წ. ბელგრადში გაიხსნა აგრეთვე სერბიის ლიცეუმის ბიბლიოთეკა, რომელიც შემდეგ ასევე უმაღლესი სასწავლებლის ბიბლიოთეკად იქცა.

1866 წ. ხორვატიაში, ქალაქ ზაგრებში გაიხსნა იუგოსლავიის მეცნიერებისა და ხელოვნების აკადემიის ბიბლიოთეკა, ხოლო 1874 წ. – უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკა. მე-19 საუკ. შუა ხანებში საჯარო ბიბლიოთეკები არსებობდა ზაგრებში, ვარაჟდინში, კარლოვიცში და სხვ. სლოვენიის ეროვნულ და ეთნოგრაფიულ მუზეუმებში, ქ. ლიუბლიანაში 1821 წ. პირველად შეიქმნა სლოვენიის სამეცნიერო ბიბლიოთეკა.

მე-19 საუკ. ბულგარეთის ეროვნული აღორძინების ხანაა. საუკუნეობით თურქეთის უღელქვეშ მყოფმა ხალხმა პირველად შეძლო თავისი ეროვნული პოლიტიკური და კულტურული საქმიანობისათვის ეზრუნა. ცხადია, უპირველესი საფიქრალი სკოლები იყო და მრავლადაც იხსნებოდა ისინი თავიანთი პატარ-პატარა ბიბლიოთეკებით, რომლებსაც მოსახლეობის მომსახურებაც ევალებოდა. გაბროვოში პირველად კეთილშობილთა სასწავლებლის ბიბლიოთეკა საჯარო ბიბლიოთეკად გადაკეთდა. ამ ტიპის ბიბლიოთეკების გახსნა აქ თითქმის შეუძლებელი იყო წიგნების სიმ-

ცირის გამო. ბულგარეთში დედაენაზე ბეჭდვა მე-19 საუკუნეში დაიწყო. შუა ხანებამდე არ ყოფილა. ეროვნული წიგნები ქვეყნებში იბეჭდებოდა. ამ ბიბლიოთეკას მოჰყვა ასეთივე ტიპის სხვა ბიბლიოთეკებიც კოპრივიცეში, კაზანლიკსა, სოპოტსა, სოფიასა და სხვაგან, მაგრამ ეს ძალიან ცოტა იყო მოსახლეობის გაზრდილი მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად.

ყირიმის ომის შემდეგ ბულგარეთში მდგომარეობა გაუმჯობესდა და სხვადასხვა ქალაქში საზოგადოება „ნიტალიშნის“ ბიბლიოთეკები გაიხსნა. მათგან პირველი დაარსდა 1856 წ. სეიშნოვოში. მათი კარები ღია იყო ყველასათვის.

ბულგარეთში ნამდვილი კულტურული აღმავლობა მის შემდეგ დაიწყო, რაც აქედან თურქი დამპყრობლები განდევნეს. ამ ფაქტმა საკმაოდ შეუცვალა სახე მთელ ბალკანეთს. ბულგარეთსა და მთელ რიგ სხვა ქვეყნებში ამის შემდეგ უფრო ინტენსიურად იხსნება ეროვნული ბიბლიოთეკები. საერთოდ, ქვეყნის განთავისუფლებას ყოველთვის მოჰყვება ახალი ძვრები. ამის კიდევ ერთი დადასტურებაა საბერძნეთის მაგალითი. მისი კულტურული აღმავლობა მხოლოდ ადრიატიკის ზავის შემდეგ დაიწყო 1829 წლიდან, როდესაც საბერძნეთმა, ფაქტობრივად, სრული დამოუკიდებლობა მიიღო. ქვეყნად მთელი რიგი კულტურული დაწესებულებები გაიხსნა, მათ შორის ბიბლიოთეკებიც.

1832 წ. დაარსდა ეროვნული ბიბლიოთეკა. 1834 წ. საბერძნეთის დედაქალაქად ეგინის ნაცვლად ათენის გამოცხადების შემდეგ ეროვნული მუზეუმი და ბიბლიოთეკა ათენში გადავიდა. 1835 წლიდან ბიბლიოთეკა სავალდებულო ცალკეს იღებს. მნიშვნელოვნად ივსება ფონდები შეწირულებებითაც. ეროვნული ბიბლიოთეკა უნივერსიტეტისას 1867 წ. შეუერთდა.

1844 წ. პარლამენტის წევრებისათვის საპარლამენტო ბიბლიოთეკა იხსნება, არსდება რამდენიმე სამეცნიერო ბიბლიოთეკა, რომელთაგან აღნიშვნის ღირსია 1837 წ.



დაარსებული არქეოლოგიური საზოგადოების ბიბლიოთეკა.

მართალია, დროთა განმავლობაში ბიბლიოთეკების რიცხვი მატულობდა, მაგრამ მათი მდგომარეობა და მომსახურების ხარისხი ძალიან დაბალ დონეზე იდგა. ფართობის სივიწროვე, უსახსრობა, კატალოგების უქონლობა, შტატების სიმცირე – დიდად უშლიდა ხელს საბიბლიოთეკო საქმის განვითარებას. საბერძნეთში ამ დროისათვის სულ რამდენიმე საჯარო ბიბლიოთეკა არსებობდა, რომლითაც უმეტესად რჩეული საზოგადოება სარგებლობდა, უბრალო ხალხს ძირითადად სასკოლო ბიბლიოთეკები ემსახურებოდნენ, რაც თანამედროვე პირობებში ვერ უზრუნველყოფდა გაზრდილ მოთხოვნილებას.

ამგვარად, მთელი ევროპა და შეერთებული შტატები მე-19 საუკუნის 70-იან წლებამდე უდიდეს კულტურულ ცვლილებებს განიცდის. საბიბლიოთეკო საქმისათვის ამ პერიოდში დამახასიათებელია ღტოლვა ეროვნული თვითშეგნების გამოხატვისაკენ. საბიბლიოთეკო საქმის განვითარების საქმეში ხდება ძირითადი სტრატეგიის განსაზღვრა მთელი მსოფლიოს მასშტაბით. ბიბლიოთეკები იქცევა საზოგადოებრივი ცხოვრების შემადგენელ ნაწილებად, საფუძველი ეყრება მათ დემოკრატიზაციას, ძლიერდება სხვადასხვა ქვეყნების ბიბლიოთეკების ურთიერთშეგავლენა, ფეხს იკიდებს მეთოდოლოგიური და მეცნიერული მოღვაწეობა ბიბლიოთეკათმცოდნეობასა და ბიბლიოგრაფიის დარგში.

ყოველივე ეს წარმოადგენს ნიადაგს, რომელზედაც უნდა აღმოცენებულიყო ახალი, თვისებრივად განვითარებული ეპოქა, რომელიც წინ გადადგმული ნაბიჯი იქნებოდა საბიბლიოთეკო საქმის ისტორიაში.

საბიბლიოთეკო საქმის განვითარება აღმოსავლეთის ქვეყნებში თითქმის მთელი მე-19 საუკუნის განმავლობაში ევროპას საგრძნობლად ჩამორჩებოდა. აღმოსავლეთის თავისუფალ ქვეყნებში შედარებით გვიან აღწევდა ევროპული სისტემა და ისიც, დეფორმირებული. აქ ძალაში რჩება ძველი ტრადიციები, წესები, დამოკიდებულება წიგნისა და კითხვისადმი. შუა საუკუნეებში ერთ დროს განთქმული ბიბლიოთეკების უმეტესობა კნინდება, ბევრი საერთოდ ნადგურდება და წყვეტს არსებობას. რაც შეეხება კოლონიურ ქვეყნებს, აქ მთლიანად შეფერხებულია ეროვნული კულტურის, მათ შორის საბიბლიოთეკო საქმის განვითარება. კაპიტალიზმის ეკონომიკური გავლენა ჯერ კიდევ ვერ აღწევს კულტურული განვითარების სფეროს. ეს შედარებით გვიან ხდება. მანამდე კი ეროვნული საბიბლიოთეკო ტრადიციები დაქვეითებას განიცდის, თუმცა შეიძლება განვითარების ელემენტების აღმოცენებაც შევნიშნოთ.

კოლონიური პოლიტიკის სიმძიმე თვალნათლივ გამოიხატება აღმოსავლეთის უდიდესი ქვეყნის-ინდოეთის მაგალითზე. აქ ინგლისელი კოლონისტები ყოველმხრივ ცდილობდნენ ხელი შეეშალათ ხალხის კულტურული განმთლიანებისათვის. იმის გარდა, რომ აქ ევროპელები ძალის გამოყენებით ცდილობდნენ დაენერგათ თავიანთი კულტურული ტრადიციები, ევროპული კულტურა თავისთავადაც ვრცელდებოდა. განსაკუთრებით ეს ბენგალიაზე ითქმის, სადაც დრმად შეიჭრა ევროპული განათლება.

ინგლისის სამოქალაქო და სამხედრო ადმინისტრაციისა და ნაწილობრივ ინდოეთის არისტოკრატისათვის ჯერ კიდევ მე-18 საუკუნეში აარსებდნენ სახელმწიფო ბიბლიოთეკებს, იხსნებოდა აგრეთვე სხვადასხვა კულტურულ საზოგადოებათა ბიბლიოთეკებიც. 1784 წ. წარმოიშვა აზნატის საზოგადოების ბიბლიოთეკა ბენგალიაში, დაახლოე-

ბით იმავე დროსაა დაარსებული მადრასის სამთავრობო ბიბლიოთეკა, რომელსაც მხოლოდ უმნიშვნელო რაოდენობის ხელნაწერები გააჩნდა. მე-19 საუკუნის დასაწყისში ისინი განაგრძობდნენ თავიანთ საქმიანობას ისე, რომ თავიანთი პოზიციები არ შეუცვლიათ.

ხალხისთვის შედარებით ხელმისაწვდომი იყო ინდოელი ინტელიგენტების მიერ დაარსებული ბიბლიოთეკები: მადრასის ლიტერატურული საზოგადოების ბიბლიოთეკა, დაარსებული 1812 წ., კალკუტის საჯარო ბიბლიოთეკა, რომელიც 1836 წ. გაიხსნა და შემდეგ ეროვნულ ბიბლიოთეკად გადაიქცა. მთელი მე-19 საუკ. განმავლობაში ბიბლიოთეკა ყოველმხრივ შევიწროებას განიცდიდა. აქ ნაციონალური ფონდი იმდენად მცირე იყო, რომ ბიბლიოთეკა ვერ ახერხებდა რაიმე მნიშვნელოვანი როლი ეთამაშა ეროვნული კულტურის აყვავებაში.

მე-19 საუკ. დასასრულისათვის საქმე იქამდეც კი მივიდა, რომ ამ ბიბლიოთეკაში საჭირო წიგნების პოვნა თითქმის შეუძლებელი გახდა.

მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში ეროვნული მოძრაობის გააქტიურების პირობებში საჯარო ბიბლიოთეკები რამდენიმე საოლქო ცენტრში იხსნება. ესენია: ბომბეი, ალახაბადი, მადრასი. ქალაქებში კალკუტასა, ბომბეისა და მადრასში საუნივერსიტეტო ბიბლიოთეკები არსებობდა.

ევროპელთა კოლონიები აფრიკის კონტინენტის უდიდეს ნაწილზე იყო მოფენილი. ხმელთაშუა ზღვის მთელი სანაპირო კოლონიებისაგან შედგებოდა. მეტ-ნაკლებად განვითარებულ კოლონიებს წარმოადგენდა სამხრეთ-აფრიკის კავშირი, ეგვიპტე და ალჟირი. სწორედ მათ ტერიტორიაზე ჩნდება აფრიკის კონტინენტზე პირველი ახალი ტიპის ბიბლიოთეკები. ინგლისის ადმინისტრაციამ კოლონიზატორთა ხელშესაწყობად 1818 წ. ბიბლიოთეკა დააარსა ეგვიპტეში. რამდენიმე ათეული წელი გავიდა, ვიდრე ბიბლიოთეკები სხვაგანაც გაჩნდებოდა. 1848 წ. ბიბლიოთეკა არსდება პორტ-ელიზაბეტში, 1850 წ. - კრედოკში, 1863 წ. - ალბანში.

1857 წ. კეიპტაუნში შეიქმნა პარლამენტის ბიბლიოთეკა, 1869 წ. ბიბლიოთეკა გაიხსნა აგრეთვე ქალაქ პორტ-საუთონში მის ქრისტიანული განათლების უნივერსიტეტში. მე-19 საუკ. შუა ხანაში ინგლისის დასავლეთ-აფრიკის კოლონიაში ქალაქ სიერა-ლეონში გაიხსნა კოლეჯის ბიბლიოთეკა, კოლონიისტებისათვის ბიბლიოთეკა გაიხსნა ასევე მავრიკიის კუნძულზე.

თურქეთის უღლის ქვეშ მყოფი არაბეთის ქვეყნები დიდხანს იყვნენ მოკლებული ეროვნული კულტურის განვითარებას. ეს პროცესი თითქმის მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრამდე გაგრძელდა. დამასკოს, ქაიროს, ფესის ძველი წიგნსაცავები, რომლებიც ძირითადად სასულიერო დაწესებულებებთან არსებობდა, უმდიდრეს ისლამურ ხელნაწერებს ფლობდა, მაგრამ მათი გამოყენება თითქმის არ ხდებოდა.

მე-19 საუკ. მეორე ნახევრიდან იწყება არაბული აღმოსავლეთის ქვეყნების აქტიური აღორძინება. ფორმირდება ახალი იდეოლოგია, რომელიც ნაციონალურ-განმანათლებლებელი მოძრაობის ერთგვარი ნაზავია, არაბული შუასაუკუნეობრივი და ახალი ევროპული ბურჟუაზიული ტრადიციებთან. ეს იდეოლოგია ასახავს სწორედ აქ არსებულ ბიბლიოთეკებში პოულობდა. ასე იყო, მაგალითად, ქაიროს უნივერსიტეტისა და მისი ალექსანდრიის განყოფილების ბიბლიოთეკებში, აგრეთვე დუშიატის, ასიუტისა და სხვა ქალაქის უნივერსიტეტების ბიბლიოთეკებში. მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში ეგვიპტეში მთელი რიგი საგანმანათლებლო და სამეცნიერო საზოგადოებათა ბიბლიოთეკები იხსნება.

კოლონიურ ქვეყნებში ძირითადად მეტროპოლიების საბიბლიოთეკო პრაქტიკის ზეგავლენა იხნდა თავს. მაგალითად, ინდოეთისა და სამხრეთ-აფრიკის კაპშირის ბიბლიოთეკებში ინგლისური ტრადიციები ინერგებოდა, აღქირის ბიბლიოთეკებს საფრანგეთის ზეგავლენა ეტყობოდა და ა.შ. აფრიკის კონტინენტზე შორეული ამერიკის ტრადიციებიც იკვლევდა გზას. მაგალითად, 1866 წელს



ლიბანში ამერიკის შეერთებული შტატები აარსებს ახლად და შუა აღმოსავლეთში ყველაზე დიდ სასწავლო დაწესებულებას - ამერიკულ უნივერსიტეტს - კარგი ბიბლიოთეკით.

განსაკუთრებით გამოირჩეოდა 1870 წ. ევროპულ ყაიდაზე ორგანიზებული ეროვნული ბიბლიოთეკა ქაიროში. საერთოდ, იმ პერიოდის პროგრესული საბიბლიოთეკო მეტოდების დანერგვა აფრიკულ კოლონიებში მხოლოდ მე-19 საუკუნის ბოლოს იწყება. რაც შეეხება სახალხო ბიბლიოთეკებს, არაბულ ქვეყნებში ამ პერიოდში არ არსებებდა.

კოლონიზატორთა დამპყრობლური ომების შედეგად უმოწყალოდ ნადგურდებოდა ძველისძველი წიგნსაცავების ფონდები. დიდი ნაწილი მეტროპოლიებში გადააქონდათ. ასე მაგალითად, 1860 წელს ინგლისელებმა ეთიოპიის მრავალი ტაძრიდან გაიტანეს ხელნაწერები და ბრიტანეთის მუზეუმის ბიბლიოთეკას გადასცეს. მე-19 საუკუნის შუა ხანებში ლიბანში დაარსებული მეტად მნიშვნელოვანი ბიბლიოთეკა „ჯაგხუმი“, რომელიც ძირითადად ხელნაწერებით იყო დაკომპლექტებული, იტალიელი მეომრების ნადავლად იქცა.

თავისებურად მიმდინარეობდა საბიბლიოთეკო საქმის განვითარების პროცესები ამერიკის კონტინენტის დამოკიდებულ და კოლონიურ ქვეყნებში. მართალია, ლათინური ამერიკის ქვეყნები შეურიგებელი ბრძოლების შედეგად ოფიციალურად განთავისუფლდნენ კოლონიური უღლისაგან, მაგრამ ისინი მაინც განვითარებული ქვეყნების ეკონომიკურ ტყვეობაში იმყოფებოდნენ. იქ ეროვნული კულტურა დიდი გაჭირვებით იკვლევდა გზას.

ამ ქვეყნებში განსაკუთრებით ძლიერ იდეოლოგიურ გავლენას ავრცელებდა კათოლიკური ეკლესია. ბიბლიოთეკების უმრავლესობაც მათ ხელში იყო, მაგრამ ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის შედეგად ეს გავლენა თანდათან სუსტდებოდა და ეკლესიებიც კარგავდნენ არა



მარტო უფლებებს, ქონებასაც, და მათ შორის ბიბლიოთეკებსაც. ასე მაგალითად, ეკვადორში ქალაქ კოტოს იუსტიტა ბიბლიოთეკა ნაციონალურ ბიბლიოთეკად გადაკეთდა. 1857 წ. მექსიკის ეროვნულ ბიბლიოთეკას 80 ათასზე მეტი ტომი გადაეცა საეკლესიო ბიბლიოთეკების ფონდებიდან.

1810 წელს ნაციონალური ბიბლიოთეკა არგენტინაშიც გაიხსნა, 1836 წ. – ბოლივიაში, 1810 წ. – ბრაზილიაში, ეროვნული ბიბლიოთეკები ამ ხანებში არსებობდა პერუში, ურუგვაისა და ჩილეში. ყველა ეროვნული ბიბლიოთეკა სავალდებულო ცალების მიღების უფლებით სარგებლობდა, თუმცა ეს წესი სრულყოფილად არ სრულდებოდა. ხშირად ბიბლიოთეკები უმძიმეს პირობებში აღმონდებოდნენ ხოლმე. პოლიტიკური სიტუაციის შედეგად, მაგალითად, მექსიკის ეროვნული ბიბლიოთეკის უმდიდრესი ფონდის დიდი ნაწილი, რომელიც ძირითადად მექსიკას შეეხებოდა, ლაიფცივში იქნა გაყიდული.

სახელმწიფო ბიბლიოთეკების არამდგრადობის გამო, ხშირად ერთი ეროვნული ბიბლიოთეკის ფონდი არაკანონიერი გზით მეორე ეროვნული ბიბლიოთეკის ფონდში გადაინაცვლებდა ხოლმე.

ეროვნულ-განმათავისუფლებელი სულისკვეთება ნაციონალურ ბიბლიოთეკებს ძალას მატებდა ყოველგვარი სიძნელე გადაელახა. ამის შედეგად ბევრი რამ სასიკეთო გაკეთდა ლათინური ამერიკის ქვეყნების ბიბლიოთეკებში. მათი მეთოდთა ძირითადად ამერიკულ-ევროპულ ტრადიციებს ეფუძნებოდა, ამდენად, ისინი საკმაოდ თანამედროვე ბიბლიოთეკებად გამოიყურებოდნენ.

ეროვნული კულტურის განვითარების შედეგად ლათინური ამერიკის ქვეყნებში გაჩნდა სამეცნიერო საზოგადოებები და დაწესებულებები, სკოლები, უმაღლესი სასწავლებლები. ყველას თავიანთი ბიბლიოთეკა გააჩნდა. ბიბლიოთეკები დაარსდა არა მარტო მსხვილ სამრეწველო ქალაქებსა და დედაქალაქებში, არამედ შედარებით პატარა ქალაქებსა და ზოგან დიდ სოფლებშიც, თუმცა ასეთი სახ-

ალხო ბიბლიოთეკები ლათინური ამერიკის ქვეყნებში
იშვიათობას წარმოადგენდა. ამ სახის ბიბლიოთეკები უკვე
მე-19 საუკუნის ბოლო მეოთხედში იქმნება, რაც საესებო
სხვაგვარ სახეს აძლევს სამხრეთამერიკული ქვეყნების საბიბ-
ლიოთეკო საქმეს.

ამგვარად, ეს პერიოდი იყო მსოფლიოში საბიბლიოთე-
კო საქმის შემდგომი აღმავლობის დასაწყისი, რამაც თავი-
სი განვითარება უკვე შემდეგ ეტაპზე პოვა.

9. საბიბლიოთეკო საქმის განვითარება
რევოლუციურ მოქრაობათა აღმავლობის
კერიოდში (1871-1920)

9.1. საბიბლიოთეკო საქმის განვითარება ევროპის
ქვეყნებში

უმიმესი პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული ვითარების მიუხედავად, საბიბლიოთეკო საქმე აღნიშნულ პერიოდში მაინც ახლებურად ვითარდებოდა, თუმცა საესეებით სხვადასხვაგვარი იყო მისი განვითარების გზა და პირობები განვითარებულ თუ შედარებით ნაკლებად განვითარებულ ქვეყნებში. საბიბლიოთეკო საქმე მთელ ევროპაში თვისებრივ ცვლილებებს განიცდის. აღორძინებას თან ახლავს დაქვეითება, მაგრამ მთლიანად მაინც განვითარების პროცესები უფრო მეტად და მეტად ვლინდება. ხდება ახალი ფორმებისა და მეთოდების დამკვიდრება, სხვადასხვა ქვეყნებს შორის ურთიერთობის დამყარება, გამოცდილების გაზიარება. მთელ რივ ქვეყნებში კულტურის დარგში აშკარად შეინიშნება მნიშვნელოვანი პროგრესი, რაც, ერთი მხრივ, გამოწვეულია ცივილიზაციის შემდგომი განვითარებით, მეორე მხრივ – ხალხთა მასების განუხრელი სწრაფვით-სოციალ-ეკონომიკური პირობების გაუმჯობესებისათვის, რაც ხშირად პოლიტიკურ მოთხოვნებში გადადის. ამ მხრივ ტიპიურ მაგალითს წარმოადგენდა დიდი ბრიტანეთი. ჩარტიზმით შემოფოთებული ხელისუფლება ინგლისში მოქნილ ხერხებსა და მეთოდებს მიმართავს დაბალ ფენებთან ურთიერთობის დროს. მან რამდენიმე დემოკრატიული რეფორმაც ჩაატარა, მაგრამ ბიბლიოთეკები, განსაკუთრებით მასებისათვის განკუთვნილი, სათანადო გაურცელებას ვერ პოულობს, როგორც ეს ამერიკაში, ავსტრალიასა, კანადასა და ახალ ზელანდიაში იყო. ამ ქვეყნებში საკმაო რაოდენობით იხსნება ბიბლიოთეკები, რომლებიც საჯარო ბიბლიოთეკების ფუნქციებს ატარებდნენ. ის სიძნელეები,



რომელთა გადალახვა უხდებოდა მათ, თითქმის ყველა ქვეყნისათვისაა დამახასიათებელი. მიუხედავად იმისა, რომ ინგლისში საჯარო ბიბლიოთეკების შესახებ კანონი 1850 წ. გამოვიდა, ბიბლიოთეკების ფინანსური მდგომარეობა ამით არ გაუმჯობესებულა.

1870 წელს მიღებულმა კანონმა სახალხო განათლების შესახებ შედარებით გააუმჯობესა მდგომარეობა. 1909 წლისათვის ინგლისში 532 საჯარო ბიბლიოთეკა მოქმედებდა, მაშინ, როცა 1889 წლისათვის მათი რიცხვი 153-ს შეადგენდა. 1917 წლისათვის ქალაქის მოსახლეობის დაახლოებით ორი მესამედი საბიბლიოთეკო მომსახურებით სარგებლობდა.

1915 წელს ოქსფორდის უნივერსიტეტის პროფესორმა ადამსმა გამოიკვლია საჯარო ბიბლიოთეკების მდგომარეობა და წამოაყენა წინადადება, ასეთი ბიბლიოთეკები სოფლებშიც გახსნილიყო. მან პროექტი შეთავაზა ხელისუფლებას ქვეყნის 5 რაიონად დაყოფის თაობაზე, მაგრამ იგი არ განხორციელდა. მხოლოდ კარიჯის უნივერსიტეტმა, რომლის დავალებითაც მოქმედებდა ადამსი, თავისი ინიციატივით შექმნა ბიბლიოთეკების საცდელი ქსელი.

საჯარო ბიბლიოთეკების დაკომპლექტება ძირითადად შემოწირულობებით ხდებოდა. ამიტომაც ფონდების ფორმირება ვერ იყო სრულყოფილი. საგულისხმოა, რომ ყველა ეს ბიბლიოთეკა აქტიურად მუშაობდა მხარეთმცოდნეობითი ლიტერატურის შეგროვებაზე. ეს, საერთოდ, დამახასიათებელია ინგლისის ბიბლიოთეკებისათვის. საჯარო ბიბლიოთეკების უმრავლესობა აგროვებდა აგრეთვე სამუსიკო-სანოტო გამოცემებსაც. ბევრი ბიბლიოთეკა ბრძებისთვისაც იქნდა წიგნებს.

ლონდონისათვის დამახასიათებელ თავისებურებას წარმოადგენდა ერთთახიანი პატარა სამკითხველოები, რომლებშიც სადგარებზე ჯოხებში შეკინძული გაზეთები ელავა. ასეთი სამკითხველოები ძალიან პოპულარული იყო და დიდძალ ხალხს ემსახურებოდა, უმეტესად გამველ-გამომველულებს.



მე-20 საუკ. დასაწყისისათვის ინგლისის საჯარო ბიბლიოთეკებში საბოლოოდ დამკვიდრდა ფონდებთან თავისუფალი დაშვების წესი. ჯეიმს ბრაუნმა ამ პერიოდში დაამუშავა თავისი „საგნობრივო კლასიფიკაცია“, რომელიც ორჯერ – 1906 და 1914 წლებში გამოსცა. იგი ცდილობდა ერთ კატალოგში მოექცია სისტემატური და საგნობრივი კატალოგები და ამგვარად მისი კომპლექსური სახე მოეცა, მაგრამ ამან გამოყენება თვით ინგლისშიაც კი ვერ აპოვა, სადაც კვლავ მოქმედებაში რჩებოდა დიუის ათწილადი კლასიფიკაცია.

რაც განსაკუთრებით საყურადღებოა, საჯარო ბიბლიოთეკებისათვის ინგლისში სპეციალური შენობების აგება დაიწყო ყველა საჭირო სათავესით.

ამ პერიოდის ევროპისათვის დამახასიათებელია სამეცნიერო ბიბლიოთეკების საქმიანობის გაძლიერება, იხსნება ახალი კერები, განსაკუთრებით სამეცნიერო დაწესებულებებთან, მაგრამ ძირითადი ყურადღება მაინც ევროპულ ბიბლიოთეკებს ეთმობა. ასეთი ბიბლიოთეკები არის როგორც საერთო-სახელმწიფოებრივი, ისე ცალკეული რეგიონის. მაგალითად, ინგლისში რამდენიმე ეროვნული ბიბლიოთეკა იყო: უძველესი – ბრიტანეთის მუზეუმის ბიბლიოთეკა, საბუნებისმეტყველო მეცნიერებისა და გამომგონებლობის ნაციონალური საცნობარო ბიბლიოთეკა, რომელიც 1885 წელს დაარსდა საპატენტო სამმართველოსთან, აგრეთვე ნაციონალური ცენტრალური ბიბლიოთეკა, დაარსებული 1916 წელს, რომელიც ძირითადად სტუდენტებს ემსახურებოდა, უელსის ნაციონალური ბიბლიოთეკა ქ. აბუსისტუნტში, დაარსებული 1907 წელს, შოტლანდიის ეროვნული ბიბლიოთეკა ედინბურგში, ვესტმინსტერნის ნაციონალური ბიბლიოთეკა მანჩესტერში, დაარსებული 1882 წელს.

მათ შორის განსაკუთრებული ყურადღებით ბრიტანეთის მუზეუმის ბიბლიოთეკა სარგებლობდა. იგი სახალხო განათლების უწყებას კი არ ექვემდებარებოდა, როგორც სხვა ეროვნული ბიბლიოთეკები დიდ ბრიტანეთსა და უმეტეს

ქვეყნებში, არამედ უშუალოდ ხელისუფლებას. საეკლესიო ულო ცალებისა და კოლონიებიდან უხვად შემოსული ლიტერატურის წყალობით ფონდები იმდენად გაიზარდა, რომ უკვე დღის წესრიგში მათი განთავსების პრობლემის გადაწყვეტა დადგა. ამიტომაც მე-20 საუკუნის დასაწყისში აქ ლიტერატურის შექმნა მკაცრი შერჩევით დაიწყო. ასევე იყო გამკაცრებული მოხმარების რეჟიმიც. მკითხველად მხოლოდ 21 წლის ასაკიდან იღებდნენ და ისიც მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუკი ეს პიროვნება მეცნიერულ მოღვაწეობას მისდევდა. ჩაწერისათვის საჭირო იყო ქალაქში მუდმივად მცხოვრები პირის შუამდგომლობა.

საბიბლიოთეკო საქმე საკმაოდ მაღალორგანიზებულად იყო დაყენებული გერმანიაში. პრუსიის სამეფოს ხელმძღვანელობით ქვეყნის გაერთიანებამ მრავალი პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული გარდაქმნა გამოიწვია. პარიზის კომუნამ, პირველი ინტერნაციონალის მოღვაწეობამ, მუშათა მოძრაობამ საკმაოდ შეაფიქრიანა ბურჟუაზიული ხელისუფლება. ის ერთგვარ დათმობაზე წავიდა და რამდენიმე სოციალური რეფორმა გაატარა, რომელიც სახალხო და საჯარო ბიბლიოთეკების შექმნასაც ითვალისწინებდა. გერმანიაში, სადაც მნიშვნელოვანი რაოდენობით იხსნებოდა ბიბლიოთეკები, სახალხო ბიბლიოთეკების წილი მაინც უმნიშვნელო იყო – 2-3%. მხოლოდ ზოგ მხარეში თუ აფინანსებდა მათ ადგილობრივი მმართველობა, სანაცვლოდ კი განსაკუთრებით მკაცრად მოითხოვდნენ მათგან ორგანიზაციულ წესრიგს – ეკრძალებოდათ პოლიტიკური ლიტერატურისა და მიმდინარე პერიოდიკის შექმნა. მხოლოდ რამდენიმე საჯარო ბიბლიოთეკა თუ აღწევდა იმ დონეს, რაც დამახასიათებელი იყო მაშინდელი მსოფლიოს საუკეთესო ბიბლიოთეკებისათვის, ისიც გამოჩენილი მეცნიერებისა და საზოგადო მოღვაწეთა დიდი თავგამოღების შედეგად.

საბიბლიოთეკო საქმის მშენებლობაში ახალი ნაკადი შემოიტანა ვალტერ ჰოფმანმა (1879-1952), რომელსაც 1914



წელს ლაიფციგში საქალაქო ბიბლიოთეკების ორგანიზაცია დაეკისრა. მან პირველად სცადა, ჩამოეყალიბებინა მოსაზრებები მკითხველთა ფსიქოლოგიის შესახებ. მას მიაჩნდა, რომ ინდივიდუალური მუშაობა მკითხველბთან საფუძვლად უნდა დაედოს ბიბლიოთეკის ყოველგვარ საქმიანობას – ფონდების, კატალოგების და ყველა სხვა საქმიანობის ორგანიზაციას. ის ბიბლიოთეკარებისაგან პედაგოგიური ტაქტის დაუფლებასა და მკითხველთა მოთხოვნილებების გათვალისწინებას მოითხოვდა. მან პირველმა ჩაუყარა საფუძველი მკითხველთა სოციალურ, ასაკობრივ და სხვა ნიშნებით დაყოფას, მკითხველთაგან ჯგუფების შექმნასა და მათი ინტერესების შესწავლას. მან პირველმა დაამუშავა ფონდების ფორმირების დროს ბიბლიოგრაფიული მანკვენებლების გამოყენების თეორია და საფუძველი ჩაუყარა საბიბლიოთეკო სტატისტიკას, გამოთქვა შეხედულებები კითხვის ხელმძღვანელობის შესახებ.

ჰოფმანისა და მისი თანამოაზრეების – ა. ბუხჰოლცის, პ. ლადვეინგისა და სხვათა ინიციატივით გერმანიაში ურთიერთმეთოდური დახმარება შემოიღეს. მათ ეკუთვნის აგრეთვე ერთიანი საბიბლიოთეკო სისტემის შექმნის იდეა. ჰოფმანის მიერ ლაიფციგში შეიქმნა სპეციალური სკოლა ბიბლიოთეკარების მოსამზადებლად.

გერმანიის საჯარო ბიბლიოთეკების დამახასიათებელ თავისებურებას წარმოადგენს აგრეთვე არასტაციონარული მომსახურების ფორმების გამოყენება.

მთელ გერმანიაში გაერცვლებული იყო სასკოლო ბიბლიოთეკები. ყოველ მხარეში თავისებური სასკოლო სისტემა მოქმედებდა და, ამდენად, ყველა სკოლის ბიბლიოთეკა ერთგვაროვნად როდი იყო დაკომპლექტებული. ამ მხრივ, შედარებით უკეთ გამოიყურებოდა კლასიკური სასწავლებლები, რომლებიც უხვად სარგებლობდნენ შემოწირულებებით. ამგვარი მხარდაჭერის გარეშე დარჩენილი სკოლის ბიბლიოთეკები მწირად გამოიყურებოდა. იმის გამო, რომ მთელი გერმანია პრუსიის ხელისუფლების ქვეშ იყო, ქვეყ-

ნად პრუსიული მკაცრი რეჟიმი ვრცელდებოდა. ეს საბიბლიოთეკო საქმეზეც ახდენდა გავლენას.



შედარებით ნაკლებ იდეოლოგიურ-პოლიტიკურ წნეხში იყვნენ სამეცნიერო ბიბლიოთეკები.

გერმანიის სახელმწიფოს ეროვნულ ბიბლიოთეკად 1885 წლიდან ბერლინში პრუსიის სამეფო ბიბლიოთეკა იქცა. 1914 წელს ის ახალ შენობაში გადადის. ამ ბიბლიოთეკაში მოღვაწეობდნენ საყოველთაოდ ცნობილი ბიბლიოთეკათმცოდნეები ოტო გარტვინგი – ავტორი "გაღეს სამეფო უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკის რეალური კატალოგის სქემისა", და ფრიც მილკაუ – გერმანიის აკადემიური ბიბლიოთეკების საქმის ერთი ხელმძღვანელთაგანი. მათ ძალიან ბევრი გააკეთეს დაკომპლექტების, ფონდების განლაგების, კატალოგების ორგანიზაციისა და მკითხველთა მომსახურების გაუმჯობესებისათვის.

გერმანიაში ყველაზე ადრე იქნა შედგენილი შეერთებული კატალოგი. მასში გაერთიანდა ბერლინის 10 უნივერსიტეტისა და პრუსიის სამეცნიერო ბიბლიოთეკების ფონდების აღწერილობანი. ამ საქმის ხელმძღვანელობა სწორედ მილკაუს ჰქონდა დაკისრებული. 1899 წელს გამოდის მისი ხელმძღვანელობით დამუშავებული ანბანური კატალოგის შედგენის ინსტრუქცია.

მე-19 საუკუნის დასასრულსა და მე-20 საუკუნის დასაწყისში განსაკუთრებული სიმძაფრით დაისვა საკითხი საკატალოგო ფორმების შესახებ.

თანამედროვე პირობებში ბიბლიოთეკებს აღარ აკმაყოფილებდა მანამდელი ხელნაწერი და ბეჭდური კატალოგები. მილკაუს მიერ საბიბლიოთეკო კატალოგების შესახებ გამოთქმული მოსაზრებები ხელს უწყობდა კატალოგების გაუმჯობესებას არა მარტო გერმანიაში, არამედ სხვა ქვეყნებშიც.

1890 წ. გერმანიაში საფუძველი ჩაეყარა ბიბლიოთეკათმცოდნის აბონემენტს. მსხვილ საბიბლიოთეკო ცენტრებს, განსაკუთრებით ბერლინის ბიბლიოთეკას, ნება ეძლეოდა



გაეგზავნა სხვა ბიბლიოთეკებისათვის წიგნები დროებითა-სარგებლობისათვის. ზოგ შემთხვევაში ნებადართული იყო მათი სხვა ქვეყნის ბიბლიოთეკებისათვის გადაგზავნაც.

1905 წ. ბერლინის სახელმწიფო ბიბლიოთეკაში იქმნება ცენტრალური საცნობო-ბიბლიოგრაფიული განყოფილება გერმანიისა თუ უცხოეთის ბიბლიოთეკებში საჭირო წიგნების ძიებისათვის. ამ განყოფილებიდან შეიქმნა ბიბლიოთეკათმცოდნეობისა და ბიბლიოგრაფიის საცნობო ბიბლიოთეკა.

გერმანიის მეორე ნაციონალურ ბიბლიოთეკად იქცა ლაიფციგის ბიბლიოთეკა, რომელიც 1912 წელს დაარსდა. ის გადაიქცა დაარსებისთანავე ქვეყნის ბიბლიოგრაფიული მუშაობის ცენტრად.

მოცემულ ხანაში ევროპის ქვეყნებს შორის ყველაზე დიდი ცვლილებები საბიბლიოთეკო საქმეში საფრანგეთმა განიცადა. პარიზის კომუნამ საბიბლიოთეკო საქმის სრული დემოკრატიზაცია გამოაცხადა. ამ პერიოდში მრავალი სახალხო ბიბლიოთეკა გაჩნდა. მუშათა ორგანიზაციები თავად აარსებდნენ ბიბლიოთეკებს, სახელმწიფო საბჭოს საგანმანათლებლო კომისია გამუდმებით ცდილობდა სახალხო განათლებისა და საბიბლიოთეკო საქმის განვითარებას. თითქმის ყველა ბიბლიოთეკა სახალხო საკუთრებად გამოცხადდა, სახალხო ბიბლიოთეკებს უფასოდ ურიგდებოდა ლიტერატურა, ჩატარდა ღონისძიებები დიდგვაროვანთა სასახლეებში არსებული მდიდარი ფონდების თავმოყრისა და დაცვისთვის, მაგრამ საქმის წარმატებას დიდად უშლიდა ხელს ბიბლიოთეკართა საბოტაჟი, მოუწყობელი ცხოვრებისეული პირობები, სამოქალაქო აშლილობა და ომი, ხოლო 1970-1971 წლებში გერმანიასთან წარმოებულმა ომმა და მარცხმა საბიბლიოთეკო საქმე საფრანგეთში კატასტროფამდე მიიყვანა. აღორძინებული საბიბლიოთეკო საქმე ერთბაშად დაქვეითდა. ჯერ კიდევ 1861 წელს შექმნილი „განათლების მეგობართა საზოგადოების“ მიერ ქვეყანაში მრავლად იხსნებოდა ე.წ. „თავისუფალი ბიბლიოთეკები“.



რომელთაგან მიიღო სწორედ სათავე პარიზის მუნიციპალურმა ბიბლიოთეკების დიდმა ნაწილმა. 1902 წლისათვის „თავისუფალი ბიბლიოთეკების“ რაოდენობა 12-მდე გაიზარდა.

მე-20 საუკუნისათვის პარიზის მოსახლეობას 78 მუნიციპალური ბიბლიოთეკა ემსახურებოდა. ოლქებში ბიბლიოთეკებს განაგებდა პრეფექტურასთან არსებული კომისია. ოლქის ცენტრალური ბიბლიოთეკა ჩვეულებრივ მერიის შენობაში იყო მოთავსებული. დანარჩენი ბიბლიოთეკები სკოლებში თავსდებოდა. ბიბლიოთეკების ასიგნება ადგილობრივი მმართველობის სახსრებიდან ხდებოდა, რაც ძალიან მცირე იყო. დაბალ დონეზე იდგა საკატალოგო მუშაობა, რადგანაც ზუსტად არ ხდებოდა არსებული ინსტრუქციების დაცვა, არაკვალიფიციური ბიბლიოთეკარები თავიანთი შეხედულებების მიხედვით მოქმედებდნენ, მკითხველებთან არავითარი მუშაობა არ ტარდებოდა.

პროვინციის განათლებული მოსახლეობა ქალაქების ბიბლიოთეკებით სარგებლობდა, ადგილებზე კი თითქმის არავითარი პირობები არ არსებობდა. ეს ბიბლიოთეკები საფრანგეთის დიდი ბურჟუაზიული რევოლუციის პირობებში იყო გაჩენილი. სოფლის მოსახლეობისათვის ერთ-ერთ ხელმისაწვდომ ბიბლიოთეკებს სასკოლო ბიბლიოთეკები წარმოადგენდა. მათი უმრავლესობა სავსებით ვერ პასუხობდა მკითხველთა მოთხოვნილებას. საფრანგეთში თითქმის არაფერი კეთდებოდა მასების კითხვაში ჩაბმისთვის, ეს მაშინ, როდესაც საფრანგეთი წიგნებისა და პერიოდიკის დიდი რაოდენობით გამოცემით გამოირჩეოდა. მაგალითად, 20-იანი წლებისათვის მარტო პარიზში 500 სტამბა მოქმედებდა, 950-მდე წიგნის სავაჭრო.

ერთგვარი ძვრები შეინიშნება 80-იანი წლების დასასრულს, როდესაც რესპუბლიკა მტკიცდება, ხდება მდგომარეობის სტაბილიზაცია, საფუძველი ეყრება ახალ ტრადიციებს. ძლიერდება ინტერესი ისტორიული მემკვიდრეობისადმი. 1888 წ. პარიზში იქმნება საფრანგეთის დიდი ბურჟუაზიუ-

ლი რევოლუციის შემსწავლელი საზოგადოება. ამ საზოგადოების საქმიანობისაგან ბიბლიოთეკები განზე არ დგანენ ნიღან. აქტიურდება მუნიციპალური ბიბლიოთეკები პარიზში, დიჟონში, ბეზანსონში, ლიონში, შერბურგში, ჰაერში. სახალხო ბიბლიოთეკები მოსახლეობის უკეთ მომსახურების მიზნით, ახანგრძლივებენ მუშაობის საათებს.

1890 წელს საფრანგეთის მეცნიერებათა აკადემიამ მოისმინა მოხსენება სახალხო ბიბლიოთეკების შესახებ. მრავალი ნაკლი იქნა აღნიშნული, მაგრამ ბევრი პერსპექტივის განსაზღვრაც მოხერხდა. ეს განხილვა ერთგვარი პროტესტი იყო სახალხო განათლების საქმეში ბიბლიოთეკების შესაძლებლობების შეზღუდულად გამოყენების გამო.

პირველი მსოფლიო ომის პერიოდში საფრანგეთის ბიბლიოთეკებზე დიდი გავლენა მოახდინეს ამერიკელებმა. დაარსდა ახალი ბიბლიოთეკები სუასონსა და პარიზში. სუასონში გაიხსნა პირველი დამოუკიდებელი საბავშვო ბიბლიოთეკა „მხიარული საათი“. პარიზის ახალდაარსებული ბიბლიოთეკა და სუანსონის საბავშვო ბიბლიოთეკა კარგად იყო ორგანიზებული, ჰყავდათ მაღალკვალიფიციური კადრები, პროპაგანდას უწევდნენ საბიბლიოთეკო საქმეში ამერიკული ფორმებისა და მეთოდების დანერგვას.

საბიბლიოთეკო დარგის სპეციალისტთა ერთი ნაწილი უარყოფითად აფასებდა საფრანგეთის საბიბლიოთეკო სისტემას, რომელიც სახალხო განათლების სისტემის მსგავსად, დაყოფილი იყო ორად – სხვადასხვა კლასის ბიბლიოთეკებად. ისინი ერთიანი სისტემის შექმნას მოითხოვდნენ.

საფრანგეთში უკეთეს მდგომარეობაში არც სამეცნიერო ბიბლიოთეკები იყო. საფრანგეთის ნაციონალური ბიბლიოთეკა პარიზში, სხვა ქვეყნების ნაციონალურ ბიბლიოთეკებთან შედარებით, მეტად უფერულად გამოიყურებოდა. ფაქტობრივად, მისი ფუნქცია ერთადერთ ამოცანას ექვემდებარებოდა – დაეცვა ნაციონალური ბეჭდვითი პროდუქცია. მკითხველთა მომსახურების დაბალი დონის მიუხედავად, ამ ბიბლიოთეკას მრავალი დადებითი გააჩნ-

და. მისი დირექტორის - ცნობილი სპეციალისტის დე-
ოპოლდ დელიდის თაოსნობით აქ ამ პერიოდში ბარათუ-
ლი კატალოგი შედგა. ბოლოს და ბოლოს, საფრანგეთის
დიდი ბურჟუაზიული რევოლუციიდან მოყოლებული 1893
წლამდე გამოცემული ყველა წიგნი, რომელიც ბიბლიოთეკა-
ში იყო დაცული, აღწერილ იქნა და კატალოგში შევიდა.
1897 წელს გამოიცა ბიბლიოთეკის კატალოგის პირველი
ტომი. გაზრდილი ფონდები მათი განთავსებისათვის საჭირო
ფართობის სივიწროვეს ქმნიდა. ამიტომაც იდგა ფონდების
უფრო რაციონალურად განლაგების საკითხი. 1877 წელს
ამ ბიბლიოთეკამ ერთ-ერთმა პირველთაგანმა შექმნა საერ-
თაშორისო წიგნცვლის განყოფილება.

1900-იან წლებში საფრანგეთში საბიბლიოთეკო და საარ-
ქივო საქმის კომისია იქმნება. საბიბლიოთეკო საქმეთა ქვესუ-
ქციას ხელმძღვანელობდა ლ. დელიდი. მისი ხელმძღვ-
ანელობით ეროვნული და სხვა წამყვანი ბიბლიოთეკების
ბაზაზე ანბანური კატალოგის ინსტრუქციის პროექტი შეიქმ-
ნა, მაგრამ, სამწუხაროდ, ვერ განხორციელდა.

მოცემულ პერიოდში საბიბლიოთეკო საქმის განვითარე-
ბაზე დიდი გავლენა მოახდინა შვეიცარიის გამოცდილე-
ბამ. 1874 წელს ახალი კონსტიტუციის მიღების შემდეგ
ქვეყანა გარდაიქმნა ფედერალურ რესპუბლიკად 22 კანტონ-
ით. გატარდა დემოკრატიული რეფორმები, ქვეყანა იცავდა
მუდმივ ნეიტრალიტეტს. ბიბლიოთეკებს არ განუცდია რბევა
და დაშლა. ამიტომაც საბიბლიოთეკო საქმე აქ მუდმივი
აღმავლობის გზით მიდიოდა. მე-19 საუკ. დასასრულისათვის
2 მილიონ მოსახლეზე 2 ათასი ბიბლიოთეკა ფუნქციონ-
ირებდა. მოსახლეობას ემსახურებოდა სათემო, სასოფლო,
საქალაქო, ზოგი კანტონის სამეცნიერო ბიბლიოთეკები და
აგრეთვე ხელოვნებისა და ხელოსნობის ბიბლიოთეკები,
რომლებიც შვეიცარიაში მრეწველობის შემოჭრასთან ერ-
თად შემოიღეს. შედარებით მცირე რაოდენობით იყო სახ-
ალხო ბიბლიოთეკები. ამათგან გამოირჩეოდა პესტალოცის
საზოგადოების მიერ დაარსებული ბიბლიოთეკა.



საჯარო ბიბლიოთეკები კარგად იყო ორგანიზებული ყველგან ფონდთან თავისუფალი დაშვების სისტემა გამოიყენებოდა. ბიბლიოთეკებში დარბაზები არ იყო, ძირითადად ინდივიდუალური აბონემენტი მოქმედებდა. ზედმიწევნით განვითარებული იყო ბშა (ბიბლიოთეკათშორისი აბონემენტი) და დაუსწრებელი აბონემენტი. მომხმარებელს ქვეყნის ყველა კუთხიდან ყოველგვარი საფასურის გარეშე შეეძლო ბიბლიოთეკიდან ფოსტით მიეღო წიგნები დროებითი სარგებლობისათვის.

ბურჟუაზიულ-რეფორმისტული ორგანიზაციის „გრუიტლის“ ინიციატივით წარმოიშვა ე.წ. მუშათა საზოგადოებები“, რომლებიც თავიანთი ლიბერალური სულისკვეთების გამო აღიზიანებდა რადიკალურად განწყობილ სოციალ-დემოკრატებსა და ბოლშევიკებს.

დიდ ქალაქებში ცენტრალური ბიბლიოთეკები იჭერდნენ წამყვან ადგილს. ამათგან განსაკუთრებით ციურისის ცენტრალური ბიბლიოთეკა გამოირჩეოდა. მართალია, ის დიდი არ იყო – სულ 160 ათასი ტომი გააჩნდა, მაგრამ მათ შორის მრავლად იყო მდიდარი ხელნაწერი ტექსტები; განსაკუთრებით უხვად მოიპოვებოდა პერიოდული გამოცემები (900-მდე დასახელების).

1887-1897 წლებში აქ შეადგინეს საგნობრივი კატალოგი, რომელიც, საერთოდ იშვიათად დგება ბიბლიოთეკაში. ეს კატალოგი მთელ ევროპაში საუკეთესო იყო. იგი ხელს უწყობდა სხვა ქვეყნებში ამგვარი კატალოგის პოპულარიზაციას. განსაკუთრებით დიდი ზეგავლენა იქონია მან ავსტრიისა და გერმანიის ბიბლიოთეკებზე, სადაც ამ კატალოგს გარკვეულ უპირატესობას ანიჭებდნენ. 1909 წელს კიდევ გამოქვეყნდა ციურისის საქალაქო ბიბლიოთეკის მიერ შედგენილი სახელმძღვანელო მითითებები საგნობრივი კატალოგის შესადგენად.

ზოგ კანტონში ცენტრალური ბიბლიოთეკები სამეცნიერო ხასიათს ატარებდა. ისინი ფაქტობრივად საცავებს წარმოადგენდნენ, სადაც უმეტესად თავმოყრილი იყო ის-

ტორიოგრაფიული, ეთნოგრაფიული და კანტონის კულტურის შესახებ არსებული ლიტერატურა. 20-იანი წლებიდან სათვის შვეიცარიის კანტონების, საქალაქო ცენტრალური და სხვა ბიბლიოთეკები გაერთიანდა კანტონურ და საუნივერსიტეტო ბიბლიოთეკებად.

შვეიცარიის ბიბლიოთეკებისათვის დამახასიათებელია დაკომპლექტების მაღალი კულტურა. მცირე დოტაციები აიძულებდა მათ მომჭირნეობით შეეძინათ წიგნები, მით უმეტეს, ბეჭდური პროდუქციის შექმნა საჭირო იყო გერმანიის, ავსტრიის, საფრანგეთის, იტალიის გამომცემლობებიდანაც, რადგანაც აქ თანაბარ საწყისებზე ცხოვრობენ ამ ქვეყნებიდან წარმომავალი ხალხები.

მრავალი ქვეყნის სპეციალისტებისათვის ცნობილი იყო ქენევის საუნივერსიტეტო საჯარო ბიბლიოთეკა, რომლის ფონდებში დაცულ ბეჭდურ პროდუქციასთან ერთად დიდი რაოდენობით იყრიდა თავს ხელნაწერები პაპირუსსა თუ ქალაღზე, დოკუმენტები ქენევის, პარიზის კომუნის, პროტესტანტიზმის, საფრანგეთის დიდი ბურჟუაზიული რევოლუციის შესახებ, მასალები ასირიოლოგიის, ეგვიპტოლოგიის დარგში.

ლიუცერნის სამოქალაქო ბიბლიოთეკაში დიდძალი მხარეთმცოდნეობითი ლიტერატურის თავმოყრამ წარმოშვა იდეა, ნაციონალური ბიბლიოთეკის ძირითად ფუნქციად სამხარეო და მხარეთმცოდნეობითი ლიტერატურის სამუდამოდ დაცვა ქვეულიყო. ამგვარი ბიბლიოთეკა იყო აგრეთვე ბერნში, რომელიც სავალდებულო ცალებსაც ღებულობდა. იგი გამოსცემს ბეჭდურ კატალოგებს, მოხდა მისი ორგანიზაციული გარდაქმნა და მომსახურების სრულყოფა.

მე-20 საუკუნის პირველ ორ ათეულში ეს ბიბლიოთეკა ერთ-ერთი ხანიმუშოა ევროპაში.

შვეიცარიაში არ არსებობს საბიბლიოთეკო საქმის ერთიანი ცენტრი, მაგრამ უაღრესად მაღალ დონეზე დგას ამ დროისათვის ბპა -ს საქმიანობა როგორც კანტონებს შორის, ისე უცხოეთის ბიბლიოთეკებთანაც.



მომსახურების მაღალმა კულტურამ, ფონდებთან თავისუფალმა დაშვებამ, კარგად შედგენილმა კატალოგებმა მ, ბეჭდური და შეერთებული კატალოგების არსებობამ და სხვა პროგრესულმა საწყისებმა დიდი ავტორიტეტი მოუხვეჭეს შვეიცარიის ბიბლიოთეკებს. ეს პატარა ქვეყანა გარშემო არსებული ქვეყნებისათვის ნამდვილ მაგალითს წარმოადგენდა. ამის გამო საბიბლიოთეკო საქმის ისტორიაში შვეიცარიის ბიბლიოთეკებსა და საბიბლიოთეკო საქმეს მთლიანად განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს. შემდეგ პერიოდში ეს უკვე აღარ შეინიშნება. მოწინავე ქვეყნის წარმატებებმა დაკარგა თავისი პრიორიტეტი მას შემდეგ, რაც სხვა დიდმა ქვეყნებმა საბიბლიოთეკო საქმეში არნახულ წარმატებებს მიაღწიეს. ამან ნაწილობრივ გააუფერულა შვეიცარიის საბიბლიოთეკო სისტემის შემდგომი მიღწევები.

ევროპის სხვა ქვეყნებში საბიბლიოთეკო საქმის განვითარების მეტად არაერთგვაროვან სურათს ვხვდავთ. ამ პერიოდში ერთი რამ აშკარად ახასიათებს ევროპული ქვეყნების საბიბლიოთეკო საქმიანობას - ფეხს იკიდებს დემოკრატიული პრინციპები, შეინიშნება საგრძნობი აღმავლობა, მაგრამ ამ ეპოქის დასასრულს მას დიდი დაცემულობა მოსდევს, რის უმთავრეს მიზეზს წარმოადგენს მძიმე პოლიტიკური ურთიერთობები სხვადასხვა ქვეყნებს შორის და მსოფლიო ომი, რასაც თან გამანადგურებელი რევოლუციები ერთვოდა. ამის დადასტურებაა, მაგალითად, ავსტრია-უნგრეთის საბიბლიოთეკო საქმიანობა. საკუთრივ ავსტრიის პროვინციებში სახალხო ბიბლიოთეკები ძალიან ცოტა იყო. შედარებით უკეთ გამოიყურებოდა ჩეხეთის მხარე, სადაც შემოდებულ იქნა საყოველთაო სავალდებულო დაწყებითი განათლება. მე-19 საუკუნის დასაწყისში ჩეხეთის ბევრ ქალაქში საერო ბიბლიოთეკები მოქმედებდა. 1891 წელს პრაღაში ცენტრალური საქალაქო ბიბლიოთეკა გაიხსნა. პრაღაში, პლზენში, ბრნოში 80-იანი წლებიდან მოყოლებული, მუშათა ბიბლიოთეკებიც არსდება, რომლებიც



უმეტესად სოციალ-დემოკრატების გავლენას განიცდიდა.

უნგრეთში 1875 წელს აკრძალეს პოლიტიკური გაერთიანებების, პროფკავშირების, კულტურული ორგანიზაციების დაარსება, რომლებსაც ნაციონალური ხასიათი ექნებოდა. დახურეს ეროვნული, დაწყებითი და საშუალო სკოლები სლოვაკეთსა და სერბიაში, არსებობა შეწყვიტა სლოვაკურმა "მატიცამ". განსაკუთრებულ შევიწროვებას განიცდიდნენ ხორვატები, მაგრამ მათ მაინც შეძლეს, გაეხსნათ რამდენიმე ეროვნული სახალხო ბიბლიოთეკა. ხორვატი ინტელიგენტებისაგან შემდგარ საზოგადოებაში 1905 წელს შეიქმნა საჯარო ბიბლიოთეკების მთავარი სამმართველო. მისი მოღვაწეობის შედეგად გაჩნდა ბიბლიოთეკები სკლიტში, კარლოვივარში, ზაგრებში.

ევროპის სამხრეთ-აღმოსავლეთის ქვეყნებში ამ პერიოდის დასაწყისში დიდი მოძრაობა იყო თურქების უღლისაგან თავდასახსნელად, ხოლო ამის შემდეგ სხვა დიდი სახელმწიფოების მიერ შევიწროვებისაგან. საბერძნეთის, რუმინეთის, სერბიის, ჩერნოგორიის, ბულგარეთის ხალხები ყოველ დონეს ხმარობდნენ, შეენარჩუნებინათ ეროვნული თვითმყოფადობა. მოწინავე ეროვნულ-განმათავისუფლებელი იდეების გავრცელებას დიდად უწყობდა ხელს ბიბლიოთეკები. 1895 წელს ქალაქ ბელგრადში პირველი მუშათა ბიბლიოთეკა გაჩნდა. 1903 წლისათვის ასეთი 25 ბიბლიოთეკა არსებობდა.

ჩერნოგორიაში საჯარო ბიბლიოთეკების მაგიერობას სასკოლო ბიბლიოთეკები ასრულებდნენ.

რუმინეთში ბიბლიოთეკები უმეტესად კერძო ინიციატივით არსდებოდა. სოფლებში ბიბლიოთეკების გახსნა დიდი გაჭირვებით ხერხდებოდა, რადგან ხელისუფლება არ იძლეოდა ამაზე თანხმობას. მხოლოდ რევოლუციური აღმავლობის დროს გახდა შესაძლებელი სხვადასხვა ქალაქში მუშათა ბიბლიოთეკების გახსნა.

ყველა ამ ქვეყანაში აქა-იქ ფუნქციონირებდნენ არაღუგალური ბიბლიოთეკები, რომლებიც ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბიბლიოთეკების



ფლებელი და სოციალ-დემოკრატიული იდეების გავრცელებას უწყობდნენ ხელს.

შედარებით განსხვავებული მდგომარეობა იყო ბულგარეთში. პატრიოტულმა სულისკვეთებამ აქ მე-19 საუკ. 70-იანი წლებისათვის ზენიტს მიაღწია. თურქეთის ხელისუფლება ყოველმხრივ ავიწროვებდა ადგილობრივ ეროვნულ წამოწყებას და მათ შორის ბიბლიოთეკებსაც. გნსაკუთრებით აქტიურობდნენ სასკოლო ბიბლიოთეკები. ყველა ბიბლიოთეკაში ცალკე ინახებოდა და მალულად ვრცელდებოდა რევოლუციური ლიტერატურა. ბულგარეთში სხვადასხვა პერიოდში ბევრგან დაარსდა არალეგალური ბიბლიოთეკაც.

თურქეთის იმპერიის უღლისაგან განთავისუფლების შემდეგ ადრე მოქმედი ბიბლიოთეკა-ჩიტალიშნები, რომლებიც, ზოგის აზრით, უნდა გაუქმებულიყო, რაკი მიაჩნდათ, რომ მათ დაკარგეს თავიანთი ფუნქციები, უფრო მომრავლდნენ. 1908 წლისათვის ამ საზოგადოებრივი ქსელის ბიბლიოთეკათა რაოდენობა 386-ს აღწევდა. 1911 წელს ჩამოყალიბდა გაერთიანება - ჩიტალიშნების უმაღლესი საბჭო, რომელმაც ენერგიულად იმოღევა ბულგარეთის საბიბლიოთეკო საქმის განვითარება-განმტკიცებისათვის. ამ საბჭოს ინიციატივით ბულგარეთის ბიბლიოთეკებმა პირველად დაიწყეს ათწილადი საკლასიფიკაციო სისტემის გამოყენება, გამოიცემოდა ჟურნალი "ჩიტალიშნე".

1891 წლიდან ხდება სასკოლო ბიბლიოთეკების რეორგანიზაცია. ისინი აღარ ემსახურებიან მასობრივ მკითხველს, მაგრამ სანაცვლოდ მომრავლებას იწყებს მუშათა ბიბლიოთეკები ძირითადად სოციალ-დემოკრატიული მიმართულებით.

თავისებური პირობები იყო შექმნილი იტალიაში. მე-19 საუკ. ბოლო ორ ათეულში აქ ძირითადად მკვიდრდება კომუნალური სახალხო ბიბლიოთეკები. ისინი თითქმის სულს ღაფავენ უსახსრობის გამო. დიდ ქალაქებშიც კი ბიბლიოთეკები უმწეო მდგომარეობაში არიან, კვირაში



რამდენიმე დღეს მუშაობენ.

შედარებით გამოსწორდა მდგომარეობა მე-20 საუკუნის დასაწყისში. რევოლუციურმა მდგეღვარებამ ხელისუფლება აიძულა ლიბერალიზაციის გზას დასდგომოდა, რაც ბიბლიოთეკების საქმიანობასაც დაეტყო. ქალაქში არსებული საჯარო ბიბლიოთეკები ხელმისაწვდომი გახდა მასისთვის. მათ თანხები სამონასტრო-საეკლესიო ქონების კონფისკაციით ევსებოდათ. მიუხედავად ამისა, ჯერ კიდევ ყოველ ეპარქიასა და არაღვგაღური საქმიანობისათვის მრევლში მაინც არსებობდა კათოლიკური ბიბლიოთეკა.

1908 წელს დაარსდა სრულიად იტალიის გაერთიანება, რომელიც კულტურის დემოკრატიზირების მოთხოვნით გამოდიოდა. იგი თანამშრომლობდა სხვადასხვა ტიპის ბიბლიოთეკებთან. 1917 წლისათვის მან მოამზადა დადგუნილება საჯარო და სასკოლო ბიბლიოთეკების დაარსებისათვის საჭირო განაწესის შესახებ.

ევროპის ქვეყნებს შორის მე-19 საუკუნის დასასრულსა და მე-20 საუკუნის დასაწყისში განსაკუთებით განვითარდა სკანდინავიის ქვეყნების საბიბლიოთეკო საქმიანობა. ამას ხელი შეუწყო არნახული ტემპით მრეწველობის განვითარებამ, რასაც თან სდევდა აქტიური ურბანიზაცია. ხანგრძლივმა ნეიტრალიტეტმა, ლიბერალურმა მმართველობითმა სისტემამ, რადიკალურ-რევოლუციონერულად განწყობილი პოლიტიკური მოღვაწეებისათვის აქ თავშესაფრად კარგმა პირობებმა და პოლიტიკური ემიგრაციისათვის ხელშეწყობამ თავისებური გავლენა მოახდინა ამ ქვეყნების კულტურულ ცხოვრებაზე. მაგალითად, მე-19 საუკუნის ბოლოს ნორვეგიამ უდიდეს წარმატებას მიაღწია ლიტერატურისა და ხელოვნების დარგში, მოხდა ბიბლიოთეკების სრული დემოკრატიზაცია. აქ განსაკუთრებით დიდ როლს ასრულებენ სასკოლო ბიბლიოთეკები. როგორც ცნობილია, შვედურ-ნორვეგიული უნიის მოქმედების განმავლობაში (1814-1905) ნორვეგიელი ხალხი მძაფრ ბრძოლას ეწეოდა დამოუკიდებლობისათვის. ამ საქმეში სკოლები აქტი-



ურად იყვნენ ჩაბმული და ამდენად მათი ბიბლიოთეკებიც მშობლიური ენისა და კულტურის შენარჩუნების საქმეში ავანგარდულ როლს ასრულებდნენ.

შეცვიის საბიბლიოთეკო საქმის გამოცოცხლებაც სასკოლო რეფორმასთანაა დაკავშირებული, რომელიც აქ 1890 წელს საყოველთაო სავალდებულო სწავლების კანონის გადასინჯვას მოჰყვა. ამ პერიოდში ქვეყნად ბევრი საოლქო და კომუნალური ბიბლიოთეკა დაარსდა, რომლებიც მე-20 საუკუნის დასაწყისისათვის განსაკუთრებით მომრავლდა. 1912 წლიდან მთავრობის მიერ ბიბლიოთეკებს სამუდამო სუბსიდიები დაენიშნა და კონსულტანტების შტატები მიეცა.

შესამჩნევ წარმატებებს მიაღწია საბიბლიოთეკო საქმემ დანიაში. აქაც ხალხთა მასების მომსახურებას სასკოლო ბიბლიოთეკები ეწეოდნენ. 1899 წელს განათლების სამინისტროსთან შეიქმნა საბიბლიოთეკო სახელმწიფო კომიტეტი, რომლის აქტიური მხარდაჭერით ქ. ორხუსში სახელმწიფო ბიბლიოთეკა გაიხსნა, რომელიც თითქმის მთელი ქვეყნის ბიბლიოთეკებს ამარაგებდა წიგნებით დროებითი სარგებლობისათვის. ამის შედეგად ის თანდათან ბშა-ს ცენტრად გადაიქცა. 1905 წელს დანიაში საჯარო ბიბლიოთეკების საზოგადოება დაარსდა.

ბელგიაში, რომელიც დიდხანს რჩებოდა აგრარულ სახელმწიფოდ, ბიბლიოთეკების ქსელის ზრდა მე-19 საუკუნის 60-იანი წლებიდან იწყება. საბიბლიოთეკო საქმე შინაგან საქმეთა სამინისტროს ექვემდებარებოდა. ამ სამინისტროს გადაწყვეტილებით, სასკოლო ბიბლიოთეკებს ნება დაერთო საჯარო ბიბლიოთეკების ფუნქციებიც ეტვირთათ. 80-იანი წლებიდან, როდესაც სწრაფი ტემპით იწყებს განვითარებას კაპიტალიზმი, მწვავედ ბრძოლა პარტიებს შორის სასკოლო და საბიბლიოთეკო საქმის დემოკრატიზაციასთან დაკავშირებით. მიღწეულ იქნა ერთგვარი პროგრესი, მაგრამ 1884 წელს, როდესაც კათოლიკური ხელისუფლება მოვიდა სახელმწიფოს სათავეში, ბევრი პროგრესული მიღწევა უკუბღებულ იქნა. მუშათა მოძრაობის არნახულმა



გაქანებამ, ბოლოს და ბოლოს, კლერიკალური მთავრობა იძულებული გახდა გარკვეულ დათმობაზე წასულიყო. ამის გამო საკმაოდ მომრავლდა საჯარო ბიბლიოთეკები, თუმცა ბევრი სოფელი ჯერ კიდევ ბიბლიოთეკის გარეშე იყო დარჩენილი, ამიტომ დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა აქ გავრცელებულ წიგნდამტარებლობას. მსოფლიო ომის დროს გერმანელთა მიერ ქვეყნის ოკუპაციის შედეგად საერთო აღმავლობა სრულიად შეწყდა და საბიბლიოთეკო საქმე მთლიანად მოიშალა.

უნდა აღინიშნოს, რომ მოცემული პერიოდის დასასრული ევროპის ქვეყნების საბიბლიოთეკო საქმიანობაში დიდი დაქვეითებით ხასიათდება სწორედ იმ პოლიტიკური მიზეზების გამო, რომელიც საომარმა პირობებმა შექმნა.

9.2. საბიბლიოთეკო საქმის განვითარება შეერთებულ შტატებში

შეერთებული შტატების კულტურის განვითარება მთლიანად შეესატყვისებოდა მოცემული პერიოდის პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ძლიერებას. ეს ხანა დიდი გარდაქმნების, მონოპოლიზაციისა და მძაფრი სამხედრო-პოლიტიკურ ურთიერთობათა პერიოდია. ევროპის საბიბლიოთეკო საქმის მაგალითმა, საგრძნობმა საქველმოქმედო დახმარებებმა ამერიკის შეერთებული შტატების საბიბლიოთეკო საქმეზე კეთილსასურველად იმოქმედა. ფართო გაქანება კპოვეს შტატებში საჯარო ბიბლიოთეკებმა, რომლებიც ამერიკული მოსახლეობის საშუალო ფენებს ემსახურებოდნენ. ამერიკული ბიბლიოთეკების უმთავრეს პრინციპად დემოკრატიულობა იყო აღიარებული – ყოველგვარი შეუზღუდელობა, მაგრამ რასობრივი დისკრიმინაციის პირობებში, რომელსაც ჯერ კიდევ ჰქონდა ადგილი აქ, ამ პრინციპის სრული რეალიზაცია შეუძლებელი ხდებოდა.

საჯარო ბიბლიოთეკები ემიგრანტებსაც ემსახურებოდნენ. ბევრი ემიგრანტი თავად მუშაობდა ბიბლიოთეკაში,



მსგავსად შეედი სოლომონ ჯოზეფსონისა (1860-1944), რომელიც საბიბლიოთეკო დარგის ერთ-ერთ რაციონალიზატორად შეიძლება ჩაითვალოს. იგი ჩიკაგოს კერძო ბიბლიოთეკაში მუშაობდა, სადაც მშვენიერი კატალოგი შეადგინა, მონაწილეობა მიიღო კატალოგიზაციის წესების სრულყოფაში, აქვს მრავალი მნიშვნელოვანი ბიბლიოგრაფიული ნაშრომი.

იმათთვის, ვისაც შეეძლო ესარგებლა ამერიკული ბიბლიოთეკებით, საუცხოო პირობები იყო შექმნილი.

აქტიურად მოქმედებდა მსხვილი საწარმოო ცენტრების ბიბლიოთეკები. 1895 წელს ქველმოქმედთა სახსრებით გახსნილი ბიბლიოთეკის ბაზაზე დაარსდა ნიუ-იორკის საჯარო ბიბლიოთეკა. მას მთელ ქალაქში ჰქონდა გახსნილი ფილიალები და მოძრადები - სკოლებში, სათამაშო მოედნებზე, პოლიციის უბნებში. ისინი ერთმანეთთან დაკავშირებული იყვნენ ბჭა - თი.

მეტად ორიგინალურად ხდებოდა ბიბლიოთეკებისა და ფილიალების დაკომპლექტება. ცენტრალურ ბიბლიოთეკასა და ფილიალებს შორის ფონდების შექმნა თემატურად იყო განაწილებული. თუ ცენტრალური ბიბლიოთეკა იძენდა, მაგალითად, ისტორიულ ლიტერატურას ამერიკის შესახებ, ფილიალები ადგილობრივი მნიშვნელობის ისტორიულ ნაწარმოებებს უყრიდნენ თავს.

ნიუ-იორკის საჯარო ბიბლიოთეკაში ფონდის დიდი ნაწილი - ძირითადად დამხმარე ლიტერატურა - თავისუფალი დაშვების სისტემით გაიცემოდა ადგილზე სარგებლობისათვის. ერთ დარბაზში დაახლოებით 4,5 ათასამდე მიმდინარე პერიოდული ორგანო იყო თავმოყრილი. მათ შორის ასამდე დასახელება ღია თაროზე იღო. ამ ბიბლიოთეკაში განსაკუთრებით დიდი ყურადღება ეთმობოდა მკითხველთა მომსახურებას, მათთვის დახმარების აღმოჩენას საჭირო წიგნის შერჩევაში. მის სტრუქტურაში შედიოდა: ბიბლიოთეკა ბრმათათვის, უცხოელთა მომსახურების განყოფილება, აღმოსავლეთის განყოფილება, ევროპული

ლიტერატურის განყოფილება, სლავური განყოფილება, სამკითხველო დარბაზი ბავშვებისათვის, საცნობარო განყოფილება დარბაზითა და კატალოგებით.

1895 წელს მილიონერ კარნეგის ხარჯზე პიტერბურგში შეიქმნა საჯარო ბიბლიოთეკა, რომლის მკითხველთა ორი-მესამედი ემიგრანტი იყო, უმეტესად მუშები, ხელოსნები და საშუალო ტექნიკური პერსონალი.

საერთოდ, საჯარო ბიბლიოთეკებიდან ფილიალები პირველად ბოსტონის საჯარო ბიბლიოთეკამ გახსნა. 1870 წელს, რაც ტრადიციად იქცა და სხვა ბიბლიოთეკებშიც დაინერგა.

მსხვილი ქალაქების საჯარო ბიბლიოთეკები მაშინდელი დროისათვის კარგად იყო აღჭურვილი ყველა შესაძლებელი ტექნიკური საშუალებებით - ლიფტებით, შუქფარებით, მექანიკური ფოსტით, წიგნების გადამტანი ელექტროგზებით და სხვ.

ამერიკის შეერთებულ შტატებში 1900 წლისათვის სოფლის მოსახლეობა 60% -ს შეადგენდა. მათი მომსახურებისათვის უმეტესად საოლქო ცენტრებში საჯარო ბიბლიოთეკები იხსნებოდა, ხოლო პერიფერიების მოსახლეობას მოძრავი ფორმებით ემსახურებიან. პირველი ასეთი ბიბლიოთეკა მერილენდის შტატში გაიხსნა.

მეღვიღ დიუის ინიციატივით, რომელიც ნიუ-იორკის შტატის ქ. ოლბენის საჯარო ბიბლიოთეკას ხელმძღვანელობდა, 1892 წელს დაიწყო მოძრავი ბიბლიოთეკების (გადასატანი ბიბლიოთეკების) გამოყენება, რაც შემდეგში სწრაფად გავრცელდა მთელ ამერიკაში.

საერთოდ, ამერიკის საბიბლიოთეკო საქმის განვითარებას დიდად შეუწყო ხელი ამ პერიოდში მოღვაწე სპეციალისტთა მთელმა პლედამ, რომელთა შორის იყვნენ საერთაშორისო მნიშვნელობის ბიბლიოთეკათმცოდნეები: ჯ. დანი, ჩ. კეტერი, მ. დიუი. ისინი ყოველმხრივ ცდილობდნენ, რომ ბიბლიოთეკები, რამდენადაც შეიძლება, აქტიურად ნაბმულიყვნენ წიგნების გავრცელების საქმეში, დახმარე-

ბოდნენ მკითხველებს, გაეთვალისწინებინათ მათი ინტერესები და მოთხოვნილებანი.

ამერიკული ბიბლიოთეკები ძალიან ბევრს აკეთებდნენ მკითხველთა მიზიდვისათვის. ამ მიზნით იყენებდნენ გაზეთებს, აცხადებდნენ კონკურსებს საუკეთესო გამოფენების გამოსავლენად, რომლებიც მაღაზიაში იმართებდა, გამოდიოდნენ საჯაროდ. ტეხასის შტატის ქალაქ უეკოში ე.წ. „საბიბლიოთეკო გადასხდომაც“ კი შემოიღეს – ტრამვაის მგზავრი, თუ ბიბლიოთეკაში მიდიოდა და შესაბამის განერებაზე ჩამოვიდოდა, მას უფასო ბილეთს აძლევდნენ.

საჯარო ბიბლიოთეკებში განსაკუთრებული გულისყურით ემსახურებოდნენ წარმოების სფეროში დასაქმებულ სპეციალისტებს – ინჟინერებს, ტექნიკოსებს, მექანიკოსებს, კომერსანტებს. 1889 წელს ამერიკის ბიბლიოთეკართა ასოციაციის მორიგ სხდომაზე სპეციალური მოხსენებაც კი იქნა გაკეთებული იმის თაობაზე, თუ როგორ ემსახურებიან ბიბლიოთეკები საწარმოებს.

შემოდის სისტემაში ფონდების პროფილირებული დაკომპლექტება. ჯ. დანის თაოსნობით დენვერის ბიბლიოთეკაში ნახაზების, დიაგრამების, სხვადასხვა სურათების, პერიოდიკის ამონაბეჭდების კოლექციების შეგროვების ტრადიციას დაედო სათავე.

ჯ. დანი მეცნიერულად შეისწავლიდა ხოლმე კომერსანტების ინტერესებს და მათგან ცნობებს კრებდა იმაზე, თუ რა გავლენას ახდენდა მათ საქმიანობაზე ბიბლიოთეკები. ამგვარი მასალის ანალიზის შედეგად საწარმო დაწესებულებებში მოწყობილ იქნა გაცემის პუნქტები. ნიუ-იორკის საჯარო ბიბლიოთეკის ხელმძღვანელობის დროს ჯ. დანი განაგრძობდა მომხმარებელთა უკეთ მომსახურების გზებისა და საშუალებების ძიებას. ის აქ აარსებს განყოფილებას ბიზნესმენებისათვის. ამგვარი განყოფილებები იქმნება ნიუ-იორკის საჯარო ბიბლიოთეკისა და აგრეთვე ცინცინატიის, პროკიდენსის, მინეაპოლის, სენტ-ლუისის საჯარო ბიბლიოთეკებში.



საჯარო ბიბლიოთეკები ადგილობრივ ხელისუფლებას ექვემდებარებოდა. ყოველ შტატში საბიბლიოთეკო საქმიანობის მართვისათვის სპეციალური ცენტრი არსებობდა - კომისია ან დეპარტამენტი, რომელიც სახალხო განათლების ორგანოებს ექვემდებარებოდა. გარდა ამისა, ყოველი საჯარო ბიბლიოთეკის საქმიანობას მზრუნველთა საბჭო არეულობდა.

ბიბლიოთეკარების გამაერთიანებელ ცენტრად, რომელიც ხელს უწყობდა მათ პროფესიონალური დონის ამაღლებაში, იქცა ამერიკელ ბიბლიოთეკართა ასოციაცია, რომელიც 1876 წელს დაარსდა ფილადელფიაში. მრავალსხვა სასარგებლო საქმესთან ერთად, ის გამოსცემდა „ბიბლიოგრაფიულ ჟურნალს“, სხვადასხვა დამხმარე სახელმძღვანელოებს, კრებულებს, მონოგრაფიებს. ასოციაციამ დაამუშავა კატალოგიზაციის ერთიანი წესები, აქვეყნებდა ბიბლიოთეკების შესახებ სტატისტიკურ ცნობებს, მოაწესრიგა ბიბლიოთეკის სპეციალისტთა მომზადების საქმე, კავშირს ამყარებდა საზღვარგარეთის ბიბლიოთეკებთან, ხელმძღვანელობდა ბიბლიოთეკართა გაერთიანებებს.

მე-20 საუკუნისათვის აშკარად შეიმჩნეოდა, რომ საჯარო ბიბლიოთეკები ვეღარ აკმაყოფილებდნენ ტექნიკური ინტელიგენციის გაზრდილ მოთხოვნებს. ამან გამოიწვია დარგობრივი ბიბლიოთეკების გამრავლება, რომლებიც თავიანთი დანიშნულებით სამეცნიერო-ტექნიკურ ბიბლიოთეკებს წარმოადგენდნენ. 1900-1909 წლებში 75 ასეთი ტიპის ბიბლიოთეკა გაიხსნა, ხოლო შემდეგ ათეულ წელში კიდევ დაემატა მათ 300 ამგვარი ბიბლიოთეკა. ამ ბიბლიოთეკებს ფირმები აფინანსებდნენ, როგორც თავიანთ ქვეგანაყოფებს. ზოგიერთ ფირმას რამდენიმე ასეთი ბიბლიოთეკა გააჩნდა. 1909 წლისათვის სპეციალური ბიბლიოთეკების ასოციაციაც კი დაარსდა, რომელსაც ჯოზეფ დანი ედგა სათავეში. 1910 წლიდან ყველა დიდ შტატში, აგრეთვე კანადის ქალაქებში მონრეალსა და ტორონტოში ამ ასოციაციის ადგილობრივი განყოფილებები იქმნება.



ასოციაცია დიდ მეთოდოლოგიურ მუშაობას ეწეოდა, მან დაა-
 მუშავა პერიოდიკის ამონაჭრებით მუშაობის მეთოდები
 კომპლექტების პრინციპები; იგი გამოსცემდა ჟურნალს „სპე-
 ციალური ბიბლიოთეკები“. ასოციაციამ აქტიური მონაწი-
 ლეობა მიიღო სპეციალური ბიბლიოთეკების აღწერაში,
 რომელიც 1910 წელს ჩატარდა შეერთებულ შტატებში,
 აგრეთვე 1911 წელს ბოსტონის კოოპერაციული საინფორ-
 მაციო ბიუროს შექმნაში, რომელიც პირველ საუწყებათ-
 შორისო საინფორმაციო ცენტრს წარმოადგენდა; ბოსტონ-
 ნის საინფორმაციო ბიურო 1916 წელს მეპაიეთა ავტონო-
 მიურ ორგანიზაციად გადაკეთდა, რომელსაც ინფორმაცი-
 ის გაცვლის ბოსტონის ცენტრი ეწოდა. რამდენიმე წლის
 შემდეგ ის ბოსტონის საჯარო ბიბლიოთეკას შეუერთდა.

სპეციალური ბიბლიოთეკები თანაბრად არ იყო განაწი-
 ლებული ქვეყნის ტერიტორიაზე. მათი რაოდენობა გან-
 პირობებული იყო ქვეყნად მრეწველობისა და საბანკო-
 საფინანსო დაწესებულებათა სიმრავლით. ამიტომაც ჩრდი-
 ლოეთის შტატების ქალაქებში, სადაც თავმოყრილი იყო
 უმეტესად სამრეწველო-საფინანსო დაწესებულებები, 1917
 წლისათვის სამეცნიერო-ტექნიკური ბიბლიოთეკების 87
 % ფუნქციონირებდა.

ამერიკის საბიბლიოთეკო საქმიანობაში თავისი ადგ-
 ილი ეჭირა საუნივერსიტეტო ბიბლიოთეკებს. ამათგან გან-
 საკუთრებით გამოირჩეოდა ნიუ-იორკის კოლუმბიის უნი-
 ვერსიტეტის ბიბლიოთეკა, რომლის სახელთანაცაა დაკავ-
 შირებული საყოველთაოდ ცნობილი ბიბლიოთეკათმცოდ-
 ნის – მეღვილ დიუის მოღვაწეობა. მან აქ 1987 წელს
 პირველი საბიბლიოთეკო სკოლა შექმნა. ამ სკოლის მას-
 წავლებელთა შორის საქვეყნოდ ცნობილი სპეციალისტე-
 ბი მოღვაწეობდნენ, როგორებიც იყვნენ: თვით მეღვილ
 დიუი, ჩარლზ კეტერი, ვ. ფოსტერი, ე. რინარდსონი.

ბოსტონის გარეუბანში – კემბრიჯში, უძველეს პარვარ-
 დის უნივერსიტეტში კვლავ აქტიურად მოქმედებდა ძველი
 ბიბლიოთეკა. მისი ფონდი უკვე 200 ათასს აჭარბებდა.



პარვარდის უნივერსიტეტის პრეზიდენტი ნ. ელიოტი მიმოხილავდა დასკვნამდე მივიდა, რომ გაეყო ფონდი ორად - მოქმედი ნაწილი და უმოქმედო ნაწილი. ამ უმოქმედო - იშვიათად გამოყენებული ლიტერატურისათვის ცალკე უნდა აგებულიყო სპეციალური შენობა.

სხვა უნივერსიტეტებისა და კოლეჯების ბიბლიოთეკები სიდიდით არ გამოირჩეოდა. ისინი კერძო პირების გამგებლობაში იყვნენ და მათ შორს უნეტა საბჭოები განაგებდნენ, რომელთა მოთხოვნებიც სამეგრეო წარმართებოდა მუშაობა როგორც სასწავლებელში, ისე ბიბლიოთეკებშიც. საუნივერსიტეტო დიდი ბიბლიოთეკები, რომლებსაც ხელისუფლება აფინანსებდა, გაცილებით მაღალ დონეზე იდგა, ვიდრე კერძო სასწავლებლების ბიბლიოთეკები. აქ შემოდებული იყო საბიბლიოთეკო-ბიბლიოგრაფიული ცოდნისა და წიგნების პროპაგანდა, ძალიან გავრცელებული იყო წიგნების გამოფენები, განსაკუთრებით გამოფენა-დათვალიერებანი.

საუნივერსიტეტო ბიბლიოთეკებს შორის სწრაფად დაწინაურდა მასაჩუსეტსის შტატის ტექნოლოგიური უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკა ბოსტონში.

კვლავ წარმატებით მოღვაწეობდა და შესაბამისად ვითარდებოდა კონგრესის, ნაციონალური სამედიცინო, სასოფლო-სამეურნეო დეპარტამენტისა და სხვა მთელი რიგი სამეცნიერო ბიბლიოთეკები, რომლებიც ფედერალური მთავრობის მიერ ფინანსდებოდა.

1897 წლიდან კონგრესის ბიბლიოთეკაში ფუნქციონირება დაიწყო საავტორო უფლებათა ბიურომ. ყოველი გამოცემის ორი ეგზემპლარი ბიბლიოთეკას რჩებოდა, რომელსაც მას სარეგისტრაციოდ უგზავნიდნენ. ამდენად, ხარჯების გარეშეც საკმაოდ იზრდებოდა ფონდი. მე-19 საუკუნის ბოლოსათვის საბიბლიოთეკო დოკუმენტთა რაოდენობამ 800 ათასს გადააჭარბა. სამედიცინო და სასოფლო-სამეურნეო ლიტერატურით ფონდების დაკომპლექტება სამედიცინო საჯარო და სასოფლო-სამეურნეო დეპარ-



ტამენტის ბიბლიოთეკებთან შეთანხმებით ხდებოდა. ამ დროისათვის კატალოგები ფონდის დაახლოებით ერთმეორედ სამედს ასახავდა.

1897 წლიდან ბიბლიოთეკაში არსდება კარტოგრაფიული მასალების დეპარტამენტი, რომელიც სწრაფი ტემპით იზრდება. ამავე წელს ბიბლიოთეკამ მიიღო ახალი კეთილმოწყობილი დამოუკიდებელი შენობა.

1899 წელს კონგრესის ბიბლიოთეკის დირექტორად გამოცდილი სპეციალისტის კ. პატიემის დანიშვნისთანავე რეკატალოგიზაციის სამუშაოები გაიშალა. 1901 წლიდან ბიბლიოთეკა იწყებს თავისი კატალოგებისათვის ბეჭდური ბარათების ცენტრალიზებულად გამოცემას. ამასთან დაკავშირებით, ამერიკის საბიბლიოთეკო ასოციაცია აყენებს საკითხს ქვეყნის ბიბლიოთეკებში კონგრესის ბიბლიოთეკის საკატალოგო აღწერილობის ერთიანი წესების შემოღების შესახებ. კონგრესის ბიბლიოთეკის საკატალოგო აღწერილობის ეს წესი რამდენიმეჯერ გამოიცა 1900-იან წლებში. ის შედგენილი იყო ნ. კეტერის, მ. დიუისა და სხვა სპეციალისტების მიერ.

ცენტრალიზებული წესით ხდებოდა წიგნების კლასიფიკაციაც, რითაც სხვა ბიბლიოთეკებიც იყვნენ დაინტერესებული. თითქმის მაშინვე 212-მა ბიბლიოთეკამ გამოიწერა ბეჭდური ბარათები. მათი გამოცემისათვის კონგრესის სტამბაში სპეციალური განყოფილება იქნა შექმნილი. 1910 წლისათვის შეიქმნა ცენტრალიზებული კატალოგიზაციის კორპორაცია. ამგვარმა სისტემამ ფართო ხასიათი მიიღო და სხვა ქვეყნებშიც გავრცელდა.

მე-19 საუკუნის ბოლოსა და მე-20 საუკუნის დასაწყისში კონგრესის ბიბლიოთეკაში საკუთარი საკლასიფიკაციო სისტემა შექმნეს. მალე ეს სისტემა შტატების ბევრმა დიდმა ბიბლიოთეკამ გადაიღო. ის ევროპის ქვეყნების ზოგ ბიბლიოთეკაშიც იქნა გამოყენებული.

ხელისუფლების მოთხოვნით, ეროვნულ ბიბლიოთეკაში კონგრესმენებისათვის საკანონმდებლო ინფორმაციის სპე-

ციალური სამსახური შეიქმნა.

აშშ საბიბლიოთეკო საქმის განვითარებას მნიშვნელოვნად შეუწყო ხელი საქვეყნოდ ცნობილ ბიბლიოთეკარ ცოდნეთა მოღვაწეობამ. მათი თეორიული ნაშრომები მრავალ სიახლეთა წარმოშობას განაპირობებდა, იწვევდა დარგის საქმიანობის დახვეწას, პროფესიული დონის ამაღლებას. მათგან განსაკუთრებით გამოირჩეოდნენ ჩ. კეტერი და მ. დიუი.

დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა კატალოგიზაციის განვითარებისათვის კეტერის მიერ აღწერილობის წესების დამუშავებას. ეს წესები ოთხჯერ გამოიცა და განსაკუთრებული გამოხმაურება ჰპოვა. კეტერმა დაამუშავა სისტემატური, ანბანური და საგნობრივი კატალოგების წარმოების საფუძვლები, შექმნა საავტორო ნიშანთა ტაბულები; 1879 წელს გამოაქვეყნა სტატია თავისი ე.წ. „წელვადი კლასიფიკაციის“ შესახებ. ამ სქემაზე ის არასოდეს არ წყვეტდა მუშაობას. ამგვარი კატალოგი განზრახული იყო სხვადასხვა მოცულობის ბიბლიოთეკებისათვის. კეტერმა ბევრი დეტალი დაამუშავა და ბევრი სიახლე დანერგა კატალოგიზაციის ტექნოლოგიური პროცესებისათვის. ამ მხრივ განსაკუთრებით აღსანიშნავია მის მიერ შექმნილი და დანერგილი "განმსახდრელთა სისტემა".

მიუხედავად კეტერის კლასიფიკაციის დიდი პოპულარობისა, მან მაინც ვერ ჰპოვა გავრცელება. მას ძირითადად დიდი სამეცნიერო ბიბლიოთეკები მიმართავდნენ.

კეტერმა თავის სისტემაზე 20-წლიანი მუშაობის შემდეგ 90-იან წლებში, ბოლოს და ბოლოს, გამოსცა ის დასრულებული სახით, მაშინ, როდესაც უკვე მელვილ დიუის კლასიფიკაცია აქტიურად გამოიყენებოდა მთელ მსოფლიოში. ამიტომაც მას აღარ ჰქონდა დიდი ასპარეზი მოქმედებისათვის. მე-19 საუკუნის დასასრულიდან 1903 წლამდე კეტერი გულმოდგინედ მუშაობდა კონგრესის ბიბლიოთეკისათვის ახალი კლასიფიკაციის შექმნაზე. 1911 წლიდან დაიწყო მისი გამოცემა. სწორედ ამ პერიოდს განეკუთვნე-

ბა მის მიერ საავტორო ტაბულების შექმნა.

მეტად აქტიურ შემოქმედებით და ორგანიზაციულ მსახიობობას ეწეოდა მეღვიღე დიუი. 1876 წელს გამოქვეყნდა მისი კლასიფიკაციის პირველი ვარიანტი. ავტორის სიცოცხლეში ის 12-ჯერ გამოიცა. ათწილადი კლასიფიკაციის გამოგონება საბიბლიოთეკო პრაქტიკასა და თეორიაში უდიდესი მოვლენა იყო.

1876 წლიდან მ. დიუი ბოსტონშია ამერიკის ბიბლიოთეკართა ასოციაციის დამფუძნებელთა შორის. 90-იანი წლებიდან ის ამ ასოციაციის პრეზიდენტია. მისი ინიციატივით შტატების სხვადასხვა ქალაქებში ბიბლიოთეკართა ადგილობრივი ასოციაციები იქმნება. დიუი იყო აგრეთვე ასოციაციის ბეჭდური ორგანოს – "საბიბლიოთეკო ჟურნალის" რედაქტორი. დიუის იდეას წარმოადგენს საკატალოგო ბარათის სტანდარტიზაცია, შემოკლებათა ერთგვაროვნების დადგენა, საბიბლიოთეკო მოწყობილობათა სტანდარტიზაცია.

მეღვიღე დიუის ბიბლიოთეკარობა დამოუკიდებელ პროფესიად მიაჩნდა, თვლიდა რა, რომ პრაქტიკა და თეორია უეჭველ კავშირში უნდა იყოს. ის გზას უხსნიდა საბიბლიოთეკო სკოლებსა და ბიბლიოთეკებში ქალების მუშაობას, რაც აშშ პირობებში დიდხანს აკრძალული იყო. 1889 წელს ის გადადის ოლბენში, სადაც ასევე აქტიურ საბიბლიოთეკო მოღვაწეობას აგრძელებს.

აშშ საბიბლიოთეკო საქმისათვის დამახასიათებელია პრაქტიკისა და თეორიის განუყოფელობა, რაშიც დიდი როლი მიუძღვის ბიბლიოთეკათმცოდნეობის თვალსაჩინო წარმომადგენლებს. ამ მომენტმა დიდად შეუწყო ხელი ამერიკაში საბიბლიოთეკო საქმის აღმავლობას.

მოცემულ პერიოდში ბევრი იყო წინააღმდეგობა და სიძნელეებიც. განსაკუთრებით მძიმე ზეგავლენა მოახდინა პირველმა მსოფლიო ომმა, მაგრამ დარგის აღმავლობის შენერება არ მომხდარა. ამერიკის შეერთებული შტატების საბიბლიოთეკო-საქმე, არა ერთი თვალსაზრისით, სამაგალი-

თო იყო. მან დიდად შეუწყო ხელი მსოფლიოში საბიბლიოთეკო საქმის განვითარებას. მისი მიღწევები გაცილებით უფრო შთამბეჭდავია იმ მიხედვით, რაც ამ პერიოდში მსოფლიოს უმეტეს ნაწილშია, თუნდაც ისეთ დიდ იმპერიაში, როგორც რუსეთი იყო, სადაც უსასტიკესი რეაქცია მიჰყვებოდა. ამ მხრივ არც აღმოსავლეთის ქვეყნები არიან დაზღვეული.

ამერიკული საბიბლიოთეკო საქმე თავიდანვე იქცა მოწინავე ქვეყნებისათვის შესწავლისა და მიზანძვის ობიექტად.

9.3. საბიბლიოთეკო საქმე დამოკიდებულ და კოლონიურ ძველებში

კოლონიური უღლისაგან განთავისუფლების შემდეგ ლათინური ამერიკის ქვეყნები მძლავრ სახელმწიფოთა გავლენის ქვეშ ყოფნას განაგრძობდნენ. თავდაპირველად ამ ქვეყნებზე ინგლისის გავლენა ვრცელდებოდა, შემდეგ კი შეერთებული შტატების ზეგავლენამ იმძლავრა. კარიბის აუზის ქვეყნებში – ბარბადოსი, გრენადა, ტრინიდადისა და დაბაგოს რესპუბლიკა, იამაიკა და სხვ., ე. წ. ინგლისურენოვანი ქვეყნების საბიბლიოთეკო საქმეში ძირითადად ინგლისური გავლენა ბატონობდა. 1911-1915 წლებში მათთან სავალდებულო ეგზემპლარის კანონი ამოქმედდა, რომლის ძალითაც ისინი მოვალე იყვნენ დაეცვათ ყოველი წიგნი, რომელიც ამ ქვეყანაში გამოიცემოდა. ამგვარად ივსებოდა აქ საჯარო ბიბლიოთეკები, რომლებიც შემდეგ ეროვნულ ბიბლიოთეკებად გადაიქცნენ. ვესტ-ინდოეთის ზოგი ქვეყანა ვადდებული იყო ყოველი გამოცემის ერთი ეგზემპლარი ბრიტანეთის მუსეუმისათვის მიეწოდებინა.

1899 წელს აშშ იპყრობს კუბას. 1902 წლის სახალხო აჯანყებამ კუბას შეზღუდული დამოუკიდებლობა მოუტანა, რამაც ხელი შეუწყო მის კულტურულ განვითარებას, თუმცა 1901 წელს დაარსებულ ეროვნულ ბიბლიოთეკას ფაქტობრივად ამერიკელები განაგებდნენ.



ლათინური ამერიკის ქვეყნების საბიბლიოთეკო საქმიანობაზე დიდი გავლენა იქონია სხვადასხვა ემიგრანტულ უსასრულო ნაკადმა, რასაც თან მოჰქონდა სხვადასხვა ქვეყნების ტრადიციები, რომელთაგან ბევრი ინერგებოდა და მკვიდრდებოდა. არგენტინაში, ჩილეში, პარაგვაიში, ურუგვაიში ჯერ კიდევ შემორჩენილი იყო ფეოდალური აშლილობისა და ურთიერთმტრობის კვალი, რაც ხელს უშლიდა მათ კულტურულ აღორძინებას.

მწერლობის აღორძინებამ და ტექნიკური პროცესების განვითარებამ, კაპიტალისტური სისტემის მტკიცედ დამკვიდრებამ ბიძგი მისცა აქამდე უცნობი ტიპის - სპეციალური ბიბლიოთეკების დაარსებასაც. ეს ბიბლიოთეკები, სხვა ბიბლიოთეკებისაგან განსხვავებით, ფართოდ უღებდნენ კარს ეროვნულ ენებზე გამოცემულ წიგნებსაც.

იაპონიის საბიბლიოთეკო პრაქტიკის განვითარების თავისებურებებზე მეტყველებს თუნდაც აქ გავრცელებული ბიბლიოთეკის დასახელების ცვლილებაც - თუ ადრე ბიბლიოთეკას წიგნის საწყობი („ბუნკო“) ეწოდებოდა, მეოცე საუკუნისათვის მას წიგნისა და ილუსტრაციული მასალის ინსტიტუტი („ტოსიოკან“) ეწოდა.

იაპონიასთან შედარებით, გაცილებით უმწეო მდგომარეობაში იყო აზიის სხვა ქვეყნების ბიბლიოთეკები. მაგალითად, ისეთ დიდ ქვეყანაში, როგორც თურქეთია, ბიბლიოთეკებისათვის ხელისუფლება არავითარ სახსრებს არ იმეტებდა. ბიბლიოთეკები ძირითადად კერძო კოლექციებით ივსებოდა. დარგს შედარებით წინსვლა დაეტყო 70-80-იან წლებში, როდესაც ევროპული ტრადიციებისადმი ლოიალურმა დამოკიდებულებამ მოიკიდა ფეხი. თურქეთის მმართველი წრეები საბიბლიოთეკო საქმეში ცდილობენ ევროპულად იმოქმედონ. ორი კულტურის ასეთმა გადაჯვარედინებამ თავისებური კოლორიტი შექმნა. მე-19 საუკუნის ბოლოს სტამბოლის მოსახლეობას უკვე შეეძლო ორი სახელმწიფო საჯარო და 20-მდე ბიბლიოთეკით ესარგებლა. მე-20 საუკუნის დასაწყისში თურქეთში სამეცნიერო ბიბლიოთეკები ჩნდებოდა.



ბა. მათგან განსაკუთრებით გამოირჩეოდა არქეოლოგიის მუზეუმის ბიბლიოთეკა - დაარსებული 1902 წელს და 1914 წელს დაარსებული თურქულ-ისლამური კულტურის მუზეუმის ბიბლიოთეკა.

ნაციონალური ეკონომიკის აღორძინებამ, გაძლიერებულმა ეროვნულ-განმათავისუფლებელმა მოძრაობამ, რაც აღინიშნა ინდოეთში ორი საუკუნის მანძილზე, ამ ქვეყანაში საკმაოდ მძლავრი კულტურული აღორძინება გამოიწვია. ამან საბიბლიოთეკო საქმესაც თავისი კვალი დაამჩნია. ამ პერიოდში აზიის არც ერთ ქვეყანაში იმდენი ბიბლიოთეკა არ არსებულა, რამდენიც ინდოეთში. საჯარო ბიბლიოთეკები უფრო მეტად სწორედ იმ მხარეში მრავლდებოდა, სადაც შედარებით ძლიერი იყო ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა - ბენგალია, მადრასი, ტამილანდი.

1910 წელს ტამილანდის მხარეში ბაროდას სათავადოში საჯარო საბიბლიოთეკო მომსახურების მთელი სისტემა ჩამოყალიბდა, რომელსაც ცენტრალური ბიბლიოთეკა ედგა სათავეში. შორეული სოფლების მოსახლეობის მომსახურება მოძრავი ფორმებით ხდებოდა. ხელისუფლებასთან შექმნილი იყო საბიბლიოთეკო დეპარტამენტი, რომელიც ახალი ბიბლიოთეკების გახსნაზე ზრუნავდა, იძენდა ლიტერატურას ინდოეთის ხალხთა ენებზე. თვალსაჩინო იყო ამერიკული საბიბლიოთეკო საქმის აშკარა გავლენა. მთელი სისტემის საქმიანობას ამერიკიდან მოწვეული ბიბლიოთეკარები უძღვებოდნენ.

1903 წელს კალკუტაში ეროვნული ბიბლიოთეკა არსდება, რომელსაც იმპერიის ბიბლიოთეკის სახელწოდება ჰქონდა მიკუთვნებული. იგი შეიქმნა კალკუტის უკვე დაცემის გზაზე დამდგარი ბიბლიოთეკის ბაზაზე. მაგრამ იმპერიული ბიბლიოთეკა მეტად მძიმედ ითრევედა ფეხს, მისი ფონდები უმეტესად ინგლისურენოვანი ლიტერატურით ივსებოდა, ისიც უმეტესად შეწირულებათა ხარჯზე, ხოლო ინდოეთში გამოცემული ყოველი დასახელების ერთი ეგზემპლარი სავალდებულო წესით ბრიტანეთის მუზეუმში იგზავნებო-

და მისი ბიბლიოთეკისათვის.

ინდოეთში თანდათანობით იზრდებოდა საუნვერსიტეტო ბიბლიოთეკების რიცხვი.

რაც შეეხება აფრიკის კონტინენტის ქვეყნებს, აზიის ქვეყნებთან კავშირის გაწვევებამ, ძველი ტრადიციების რღვევამ მათი კულტურული დაქვეითება გამოიწვია. შედარებით მეტი იყო ბიბლიოთეკები არაბულ სახელმწიფოებში, სადაც ჯერ კიდევ სულდგმულობდა ძველი კულტურული ტრადიციები. ეგვიპტის დედაქალაქ - ქაიროში რამდენიმე მსხვილი სამეცნიერო ბიბლიოთეკა არსებობდა. ამათგან გამოირჩეოდა 1870 წელს დაარსებული ეროვნული ბიბლიოთეკა, 1908 წელს დაარსებული უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკა; 1909 წელს შეიქმნა პოლიტიკური ეკონომიის, სტატისტიკისა და კანონმდებლობის საზოგადოების ბიბლიოთეკები.

საერთოდ, აფრიკის კონტინენტზე ყველაზე მეტად გავრცელებულ ბიბლიოთეკებს წარმოადგენს საუნივერსიტეტო ბიბლიოთეკები. ასეთებია, მაგალითად, სხვადასხვა დროს დაარსებული უნივერსიტეტების ბიბლიოთეკები - ალჟირის უნივერსიტეტის (1887), კეიპტაუნის (1873), ბლუმფონტეინის (1906), დიურბანის (1909), პრეტორიის (1908), გრეიამსტაუნის (1904) და სხვ. ისინი ძირითადად მეტროპოლიების მიერ იყო შექმნილი და მათ ინტერესებსაც ემსახურებოდნენ.

აფრიკის კონტინენტზე უმდიდრესი წიაღისეული სიმდიდრის დამუშავება, მათი შემდგომი აღმოჩენა და ტრანსპორტირება, საგზაო საშუალებების გაუმჯობესება და სხვადასხვა სამრეწველო საქმიანობის გაფართოება ხელს უწყობდა სამეცნიერო ბიბლიოთეკების გაჩენას. 1895 წელს სამხრეთ აფრიკის რესპუბლიკაში გეოლოგიური სამსახურის ბიბლიოთეკა დაარსდა. 1904 და 1910 წლებში ამგვარი ბიბლიოთეკები ეგვიპტესა და როდეზიაშიც გაიხსნა.

ალჟირის კულტურის განვითარებაზე არანაკლებ ძლიერი ზეგავლენა იქონიეს ფრანგმა მეცნიერებმა. ისინი აქ ლაბორატორიებსა და ბიბლიოთეკებს ქმნიდნენ. ერთ-ერთი იყო 1910 წელს დაარსებული პასტერის ინსტიტუტის ბიბლიოთე-



კა. ანგოლაში, ქ. ლუანდაში 1879 წელს პორტუგალიელებს მიერ ვაო კაპელოს მეტეოროლოგიური და მაგნიტური ობსერვატორიის ბიბლიოთეკა გაიხსნა.

ამ კონტინენტზე მრავლად სახლობდნენ სხვადასხვა ქვეყნიებიდან გადმოსახლებული კოლონისტები. ისინი თავიანთთვის სამეცნიერო თუ საჯარო ბიბლიოთეკებს ხსნიდნენ. ადგილობრივი მოსახლეობა მოკლებული იყო შესაძლებლობებს, მიეღო საჭირო განათლება. იშვიათად რომელიმე მათგანი თუ მოახერხებდა უმაღლესი ცოდნის შექენას. მათ შემდეგში დიდი როლი ითამაშეს თავიანთი ხალხის თვითმყოფადი კულტურის აღორძინებაში. ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა წარმოშობდა კულტურულ მოთხოვნილებებს – იქმნებოდა ორგანიზაციები, ასოციაციები, საგანმანათლებლო საზოგადოებები, რომლებიც ცდილობდნენ ადგილობრივი მოსახლეობის კულტურული დონის ამაღლებას. ამაში მათ ხელს უწყობდნენ ლიბერალურად განწყობილი კოლონისტებიც – საზოგადო და პოლიტიკური მოღვაწეები.

დამოკიდებულ და კოლონიურ ქვეყნებში ყველგან ერთნაირი პირობები არ იყო. ზოგან უკეთესი სიტუაცია არსებობდა, ზოგან მდგომარეობა სავსებით უიმედოდ გამოიყურებოდა, მაგრამ ყველასათვის საერთო იყო წინააღმდეგობები, რომელთა დაძლევის გარეშე რაიმე პროგრესზე ლაპარაკიც კი არ შეიძლებოდა.

ურთულესი პირობების მიუხედავად, მე-19 საუკუნის დასასრული და მეოცე საუკუნის დასაწყისი მაინც აღინიშნება როგორც პროგრესული ძვრების ხანა.

ლორთქიფანიძე ნ. ბიბლიოგრაფიული კლასიფიკაციის ისტორია. – თბ., 1962.

სურმავა მ. დასავლეთ ევროპის შუა საუკუნეების ეკლესია – მონასტრები, როგორც საბიბლიოთეკო კერები თბ. 2005.

სურმავა მ. წიგნებსაც – თავიანთი ბედი აქვთ თბ. 1999

Володин Б.Ф. Всемирная история библиотек. – СПб, 2002. (серия: библиотек).

Глухов А.Г. Судьба древних библиотек. – М., 1992.

Демидова М. И. Из истории библиотечного дела в Китае // Сб. метод. статей по библиотековедению и библиогр: Вып. XX / ГПБ. – Л., 1966. – с. 217-233.

Зефельдт Юрген. Сире Людгер. Двери в прошлое и будущее – Библиотеки в Германии. – Хильдесхайм, Цюрих, Нью-Йорк.

Орлов В. Н. Библиотеки Японии (Краткий обзор) // Библиотековедение и библиография за рубежом. – 1961. – Вып. 8. – с. 36.

Суворов Н. Средневековые университеты. – М. 1898.

Талалакина О. И. История библиотечного дела за рубежом. – М., 1982.

Талалакина О.И. Исследователи культуры Востока о библиотеках Арабского халифата // Библиотековедение и библиография за рубежом. – 1976. – Вып. 56. – с. 58-76.

Фунтикова С. П. Православные библиотеки: прошлое и настоящее: Изд. 2-е. доп. и перераб. – М., 2002.

Escoler H. Historia de las bibliotecas. – Salamanca, Madrid, 1990.
[ესპანურ ენაზე]

სხვადასხვა წლების კრებულები და პერიოდული ორგანოები:

История библиотеки: Исследования, материалы, документы /РНБ;

Библиотековедение;

Библиотековедения и библиография за рубежом.

ზოგადი და დარგობრივი ენციკლოპედიები (სხვადასხვა ენებზე).

ჟურნალი „საქართველოს ბიბლიოთეკა“.

წინასიტყვაობა	2
1. საბიბლიოთეკო საქმის ისტორია როგორც მეცნიერება	3
1.1. საბიბლიოთეკო საქმის ისტორიის კვლევის საგანი და პერიოდიზაცია	3
1.2. საბიბლიოთეკო საქმის ისტორიის ადგილი მეცნიერებათა სისტემაში	5
2. არქაული ხანის ბიბლიოთეკები	8
2.1 შუმერთა ბიბლიოთეკები	8
2.2. ასურეთის ბიბლიოთეკები	10
2.3. ბაბილონის ბიბლიოთეკები	13
2.4. ხეთების ბიბლიოთეკები	17
2.5. ეგვიპტური ბიბლიოთეკები	19
3. საბიბლიოთეკო საქმე ანტიკურ ეპოქაში	24
3.1. საბიბლიოთეკო საქმე ძველბერძნული და ელინური კულტურის ქვეყნებში	24
3.2. საბიბლიოთეკო საქმე რომაული კულტურის ქვეყნებში	34
4. ადრეული შუასაუკუნეების ბიბლიოთეკები (V-XI სს.)	39
4.1. შორეული აღმოსავლეთის ქვეყნების ბიბლიოთეკები	39
4.2. ბიზანტიური ბიბლიოთეკები	43
4.3. დასავლეთ ევროპის ბიბლიოთეკები	46
4.4. არაბეთის ხალიფატის ბიბლიოთეკები	50
5. საბიბლიოთეკო საქმე შუა საუკუნეების ფეოდალურ სახელმწიფოებში (XII-XV)	62
5.1. საეკლესიო-სამონასტრო ბიბლიოთეკები	62
5.2. შუასაუკუნეების ევროპაში შუა საუკუნეების ევროპაში შუასაუკუნეობრივი საუნივერსიტეტო ბიბლიოთეკები	66
5.3. ევროპელ დიდებულთა ბიბლიოთეკები	68

5.4. ბიბლიოთეკები აღმოსავლეთის ქვეყნებში
შუა საუკუნეებში

6. საბიბლიოთეკო საქმე რენესანსის ეპოქის
ევროპაში. 80

6.1. ჰუმანისტური მოძრაობის ზეგავლენა
საბიბლიოთეკო საქმის განვითარებაზე 80

6.2. საბიბლიოთეკო საქმის განვითარება ევროპის
ქვეყნებში 82

7.1 საბიბლიოთეკო საქმის განვითარება დასავლეთ
ევროპის ქვეყნებში 95

7.2. საბიბლიოთეკო საქმე დასავლეთის ცენტრალურ
და ჩრდილოეთ ევროპის ქვეყნებში 107

7.3. ამერიკის შეერთებული შტატების
ბიბლიოთეკები 110

8. საბიბლიოთეკო საქმე ფეოდალური
ფორმაციის დასასრულს ევროპისა და ამერიკის
ქვეყნებში - (1800-1870) 115

8.1 საბიბლიოთეკო საქმე მსოფლიოს წამყვან
ქვეყნებში 115

8.2. საბიბლიოთეკო საქმის განვითარება ევროპის
სხვადასხვა ქვეყნებში 130

8.3. საბიბლიოთეკო საქმე დამოკიდებულ და
კოლონიურ ქვეყნებში 142

9. საბიბლიოთეკო საქმის განვითარება
რევოლუციური მოძრაობათა აღმავლობის
პერიოდში (1871-1920) 148

9.1. საბიბლიოთეკო საქმის განვითარება ევროპის
ქვეყნებში 148

9.2 საბიბლიოთეკო საქმის განვითარება
შეერთებულ შტატებში 165

9.3. საბიბლიოთეკო საქმე დამოკიდებულ და
კოლონიურ ქვეყნებში 175

ლიტერატურა 180

x.

23/1400

